

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Yayınları
Özel Seri 4

Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam

NASIL OKUDUM

İkinci Baskıyı
Yayınlayanlar
Prof. Dr. Hüsrev HATEMİ
Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL

İSTANBUL
1981

NASIL
OKUDUM

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılına Kutlama Yayınları

ÖZEL SERİ

- 1 — Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası (1850 - 1981)
Prof. Dr. Aykut Kazancıgil - Doç. Dr. Vural Solok
Tübitak, Proje BAYG - E - 45
- 2 — Darülfünun Tarihi 1927 (Müderris Mehmet Ali Ayni)
Tıp Fakültesi Tarihi 1927 (Muallim Galip Ata)
Bugünkü dil ile 2. Baskıyı yayınlayan:
Prof. Dr. Aykut Kazancıgil
- 3 — Atatürk Üniversite Reformu
(1933 yılında Almanya'dan gelen Bilim Adamları)
Prof. Dr. Horst Widmann'dan
Çeviri: Prof. Dr. A. Kazancıgil - Dr. S. Bozkurt
- 4 — Nasıl Okudum: Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam
(1888 - 1903 yılları Öğretim ve Askeri Tıbbiye anıları)
Açıklamalarla İkinci Baskıyı Yayınlayanlar:
Prof. Dr. Hüsrev Hatemi - Prof. Dr. A. Kazancıgil

BU ESER SANDOZ FİRMASININ KATKISI İLE BASILMIŞTIR

İSTANBUL MATBAASI

İ.M.Ç. 2. Blok No. 2274 — Unkapanı/İSTANBUL

Tel. : 26 41 83 — 22 85 87

İstanbul Üniversitesi · Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Yayınları
Özel Seri 4

Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam

NASIL OKUDUM

İkinci Baskıyı

Yayınlayanlar

Prof. Dr. Hüsrev HATEMİ

Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL

İSTANBUL

1981

NASIL OKUDUM'UN
İKİNCİ BASKISINI
DOĞUMUNUN 100. YILINDA
BÜYÜK ATATÜRK'ÜN
ANISINA SAYGI İLE
SUNUYORUZ

H. Hatemi — A. Kazancıgil

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıyı Sunarken	IX
Mahalle Mektebinde	1
Soğukçeşme Askeri Rüştüyesinde	7
Tıbbiye İdadisinde	16
Askeri Tıbbiyede	38
Belgeler	103

İKİNCİ BASKIYI SUNARKEN

Nasıl Okudum'un ilk baskısı 1959 yılında yapılmıştır. Bu ilgi çekici anıları tekrar yayımlarken amacımız iki önemli noktaya dikkati çekmektir. Bunların birincisi, yüzüncü doğum yılını kutladığımız Büyük Atatürk'ün öğrenci olduğu dönemde ne kadar güç şartlar altında eğitim yapıldığını yaşanmış bir örnekle göstermektir. Bu canlı anılar, Atatürk kültür hareketinin gücünü ve önemini bir kere daha ortaya koyacaktır. İkincisi ise günümüzün genç Üniversitelisine mücadelelerle dolu uzun bir hayatı daima memleket yararına ve başarı ile sürdürmüş olan eski bir hocalarını tanıtmaktır.

*
**

Elinizdeki eserin yazarı olan Ord. Prof. Dr. Tefvik Sağlam, 27 Mayıs 1882 de İstanbulda doğmuş ve 12 Temmuz 1963 de aynı şehirde ölmüştür. Kendi kuşağının harpler ve mücadeleler içinde yoğurulan kaderini, büyük sorunluluklar alarak paylaşan ve her dönemde başarılı olmuş bir kişidir (1).

-
- (1) Vefatından sonra T. Sağlam için yayınlanan bir kitapta, yakın çalışma arkadaşları, öğretim üyeleri ve değerli hekimler, hayatının çeşitli dönemleri için geniş açıklamalar yapmışlardır. Bunlar arasında A. Noyan, E.Ş. Egele, N. Karasu, İ. Titiz, F.N. Uzluk, M. Küley, I.R. Sabar, T. İ. Gökçe, H.N. Pamir, S.P. Bengiserp, N. Üster... ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Biz de Paşanın hayat hikâyesini ve çalışmalarını özetlerken bu önemli kaynağı kullandık. (Bkz. Tefvik Sağlam, İsmail Akgün Matbaası, 320 sayfa, 1966). Ayrıca 1963 de günlük basın ve dergilerde çeşitli yazılar çıkmış, *Tüberküloz*, *Tüberküloz ve Toraks* dergileri (1963) özel sayılar yayınlamışlardır.

1897 de Askeri Tıbbiyeye giren ve bu okulu 1903 yılında bitiren genç Tefvik Salim, Gülhane Tatbikat Mektebinde iken Süleyman Numan Paşayı tanımış, kısa süre sonra hoca da bu çalışkan öğrencisini takdir etmiştir. Daha sonraki yıllarda bu ilişki yakın bir işbirliği haline dönüşmüştür.

Meşrutiyetin 1908'de ilanından sonra Osmanlı İmparatorluğu için fırtınalı bir dönem başlamıştır. Trabulusgarp savaşı, o biterken başlayan Balkan savaşı hemen sonra 1. Dünya savaşı birbirini kovalar. Daha sonra bir ölüm kalım savaşı dönemi ve zaferle sonlanan Kurtuluş Savaşı. Bu 15 yıllık dönem Türk Tıbbı için dehşetli bir sınav olmuştur. Çeşitli bulaşıcı hastalıklarla Kolera, tifüs, tifo vs.- mücadele, cephelerdeki başarı kadar önemli idi. Tefvik Sağlam savaşlarda Fakültenen izin alır ve cephelere koşar. Bu hayret verici hareketli yaşam hikâyesini, İrfan Titizin kaleminden (1) özetliyerek sunuyoruz:

«...Tıbbiyeyi bitirdikten sonra bir sene Gülhane Kliniğine devam etmiş Süleyman Numan ve Deycke'nin yanında iç hastalıkları kliniği ve lâboratuvarında çalışmıştır. 1904 te *Seririyat ve Emrazi Dahiliye ve Kimyayı Fizyolojide bilhassa ibrazı liyakat etmiştir*, kaydiyle pek iyi derecede sertifika almıştır (14 Ağustos 1904. No: 205). 26 Haziran 1905 te Süleyman Numan'ın yanına iç hastalıkları kliniğine asistan seçilmiştir. 6 Eylül 1906 da iç hastalıkları muallim muavinliği konkurunu kazanmış ve akademik kariyere girmiştir. 27 Mart 1908 de Solkolağası olmuştur.

1909 da Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi kurulduğu zaman 2. inci İç Hastalıkları Kliniği Lâboratuvar şefliğine getirilmiş ve mezun tabibler sınıfına geçmiştir (2). 1912 senesinde Balkan Harbine iştirak et-

-
- (2) Tıp Fakültesinin Öğretim Üyesi ihtiyacını karşılamak için, o dönemde Gülhane Öğretim kadrosundaki Askeri doktorlara belirli sürelerle ve uzatılabilir türden özel bir izin verilirdi. Bu uygulama 1960 lara kadar devam etmiş; İstanbul ve Ankara Tıp Fakültelerinin pek çok değerli hocası açıklanan yöntemle ve Milli Savunma Bakanlığının özel izni ile akademik hayata geçmişlerdir.

miş, Selanik Redif Fırkası Sıhhiye Bölüğü Başhekimliğine tayin edilmiştir.

5 Şubat 1913 te Şark Ordusu Sıhhiye Müfettişliği emrinde Hadım Köyüne gönderilmiş ve Karaburun'da Aydın Fırkası Sıhhiye Bölüğüne, 10 Şubat 1913 te de Yassiviran Menzil Hastanesine tayin edilmiştir. 19 Mart 1913 te tifüse yakalanmış ve İstanbul'a nakledilmiştir. Aynı senenin Mayıs başlangıcında Wiesbaden'e gönderilmiştir. Bir buçuk sene Almanyada kaldıktan sonra İstanbul Tıp Fakültesindeki vazifesine dönmüştür.

Mart 1912 de binbaşı olmuştur. 1914 martında Tıp Fakültesindeki vazifesinden istifa ederek askeri hizmete dönmüş ve askeri Tıbbiye mektebinde iç hastalıkları öğretimine memur edilmiştir. 4 Ağustos 1914 te 1 inci Dünya Harbi seferberliği sırasında, İstanbul 1 inci Kolordu Hıfzısıhha Müşavirliğine, bir müddet sonra Kolordu Başhekim Vekillğine tayin edilmiştir. Bu esnada 5 inci Kolorduda hüküm süren kolera salgınında ve Kolordu Sağlık işlerinin düzenlenmesindeki hizmetlerine mükâfat olarak kademine üç sene zam yapılmıştır. 17 Ocak 1915 te (32 yaşında iken), İstanbul'da bulunan 2 inci Orduya Başhekim olmuş, 15 Şubat 1915 te Erzurum'da 3 üncü Ordu Kumandanlığı emrine tayin edilmiş. 14 Mart 1915 te 3. Ordu Sıhhiye Reisi olmuştur. 20 Mayıs 1915 te bir sene seferî hizmet kıdem zammı almış ve 15 Haziran 1915 te yarbay olmuştur. 1917 de bir sene kıdem zammı almış ve Eylül 1917 de Albay olmuştur. 3. üncü Ordu Sıhhiye Reisliğinde bulunduğu esnada 31 Mart 1918 de, Osmanlı Hükümeti ile Cenubî Kafkas Hükümetleri arasındaki sulh başlangıcı müzakerelerine memur heyette aza olarak çalışmış, müşavir olarak Batum'a gitmiştir. 9 Haziran 1918 de Şark Ordular Grubu Müfettişliğine tayin olunmuştur.

1 inci Dünya Harbi mütarekesinden sonra, Gülhane Müdür ve Başhekimliğine aynı zamanda İç Hastalıkları Kliniği Profesörlüğüne tayin edilmiş, bir müddet sonra başhekimlikten ayrılmıştır. 1919 senesinde İstanbul'da çıkan veba salgını esnasında Sıhhiye Müdüriyeti Umumisinde toplanan Veba Komisyonunda çalışmıştır. 1919 Nisanında *Tıp Fakültesi Mebadii Emrazı Dahiliye* (Propedötik) öğretimine memur edilmiştir. 1920 senesinin Şubatında Askeri Tıbbiye mektebinde ve Gülhane de *Seferde Hizmeti Sıhhiye* muallimliğine ve aynı zamanda Harbiye Nezaretinde (Tarihi Harbi Sıhhi Komisyonu) başkanlığına tayin edilmiştir.

Milli Mücadelede İnebolu yolu ile Ankara'ya gelerek 3. Aralık 1921

de vazifeye başlamıştır. Biraz sonra sahra Sıhhiye Müfettişi Umumi-
miliği hizmeti de uhdesine tevdi edilmiştir. 10 Ocak 1922 de her
iki vazifesinden de istifa etmiş, 30 Ocak 1922 de istifası kabul edi-
lerek Ankara Hastaneleri Dahiliye ve İntaniye Şefliğine tayin edil-
miştir.

1923 senesi Ocak ayında İzmir Hastanesi Dahiliye Şefliğine inha
edilmiştir. Aynı senenin Mayıs sonunda Gülhane Hastanesi Dahiliye
Kliniği Profesörlüğüne, Temmuz ayında Askerî Tıp Encümeni Alisi
Reisliğine, Ekim ayında Gülhane Başhekimliği ve Müdürlüğüne ta-
yin olunmuştur. 1 Mayıs 1924 te Tıp Fakültesinde Propedötik mu-
allimi olmuş, aynı sene İstanbul'da Sağlık Bakanı Refik Saydam'ın
Başkanlığında toplanan Sıtma Savaş Komisyonu üyesi olarak çalışmış-
tır. 1925 te 1 inci Millî Türk Tıp Kongresi Kâtibi Umumiliğine se-
çilmiştir. 1926 da Türk Kodeksi Komisyonuna üye olmuştur. 4 Ma-
yıs 1926 da Tıp Fakültesi Emrazı Dahiliye Müderrisliğine seçilmiş-
tir. Aynı senede Varşova'da toplanan Milletlerarası Asker Hekimliği
Kongresinde Türk Ordusunu temsil eden heyet içinde bulunmuştur.
1927 senesi Temmuzunda ikinci defa M. M. V. Sh. Dairesi Reisi tayin
edilmiş, 31 Ağustos 1927 de Mirliva (General) olmuştur. 24 Ocak
1928 de kendi isteği üzerine emekliye ayrılmıştır.

Tıp Fakültesi Müderrisler Meclisinin ve Darülfünun Divanının ev-
velce vermiş olduğu mezuniyete rağmen tıp Fakültesindeki vazife-
sinden müstafi sayılmıştır. 1929 da yeni kurulan İstanbul Etibba oda-
sına başkan seçilmiş, 1931 de ikinci defa başkan olmuştur. 1930 da
İstanbul Vilâyeti Umumi Meclisine aza seçilerek 1933 senesine ka-
dar bu vazifede kalmıştır.

1 Haziran 1931 de Gureba Hastanesi Dahiliye Mütihazsısı olmuş
aynı sene temmuzunda Tıp Fakültesi Emrazı Dahiliye Müderrisliğine
ikinci defa seçilmiş ve tayin edilmiştir. 1 Ağustos 1933 te Darülfü-
nunun lağvı ve yeni Üniversitenin kurulması üzerine Tıp Fakültesi
II. İç Hastalıkları Kliniği Ord. Profesörlüğüne ve Fakülte Dekanlığı-
na seçilmiştir. 1 Haziran 1934 te II. İç Hastalıkları Kliniği Kürsüsü
lağvedilmiş ve fakülteden ayrılmıştır (3).

- (3) O zamanki 2252 sayılı Üniversiteler Kanunu ile bu kuruluş
M. E. B.'na bağlı olduğundan, Bakan istediği zaman kadroları veya
kursüyü toptan lağvedebilirdi. Nitekim 1933 Üniversite Reformun-
da, kadroya alınan T. Sağlam 1 yıl sonra bu şekilde işten uzaklaştırıl-
mıştır. (O dönemde Reşit Galipten sonraki Bakan Hikmet Bayur'du.)
Bu tercübesinin yıllar sonra Rektör olarak T. Sağlam hatırlamış
kendi döneminde çıkan 4936 sayılı ünlü Özerklik Kanununda bu
konuda önlemler koydurmuştur.

22 Ocak 1936 da Haydarpaşa Numune Hastanesi İç Hastalıkları mütehassıslığına tayin edilmiştir. Bu yıllarda çıkan Soyadı Kanunu gereğince, Tefvik Salim, *Sağlam* soyadını almıştır.

14 Mayıs 1937 de Kızılay Hastabakıcı Hemşireler Yurdu İdare Heyeti Başkanı Seçilmiş, 1940 senesi Haziranında Yüksek Sıhhat Şurası üyeliğine tayin edilmiştir. 1942 senesi Mayısında da yeni kurulan III. *İç Hastalıkları Kliniği Ord. Profesörlüğüne seçilmiştir. 1942 senesi yazında Üniversite Rektörlüğüne tayin edilmiş ve bu vazifede 1946 senesi Haziranına kadar hizmet görmüştür.* 1946 da Üniversite Senetosu ve Üniversitelerarası kurulu üyeliğine seçilmiştir.

1927 yılından beri İstanbul Verem Savaş Derneği üyesi, 1936 dan beri de bu derneğin başkanı bulunmuştur. Daha sonraki yıllarda yurt çapında Verem Savaşını organize etmiştir.

Yaş haddini doldurmuş olduğundan 27.5.1052 III. İç Hastalıkları Kliniği amfisinde yapılan bir törenle emekliye ayrılmıştır (4). Emekli olduktan sonraki yıllarda gerek Verem Savaş Derneğinde, gerek Unesco Milli Komisyonunda başarı ile çalışmış, 12 Temmuz 1963 günü, İstanbuldaki evinde bir kalp krizi sonucu vefat etmiştir.

Tefvik Sağlam'ın hayat hikâyesine dikkat edildiği zaman, resmi hayatında 10 yıl aynı yerde çalışabilmesi ancak son dönemde kabil olmuştur. Nitekim Paşa hayatının bu özelliğini anlatmak istemiştir. 1942 de İstanbul Üniversitesine tekrar Profesör olarak tayin olduğu zaman 40 yıllık meslek hayatını geride bırakmış şöhretli bir hekimdir. Geçen yılları açış dersinde şöyle değerlendirir:

Memleketimizin geçirdiği bir çok sarsıntılar, umumi ve şahsî bir çok hadiseler, hasretini çektiğim gayeye ulaşmaktan beni alıyordu. Bir çok defalar önümde yolun ikiye ayrıldığını, bir çok amillerin beni daha parlak ve daha çekici tarafa çektiğini veya ittiğini gördüm. Dayandım sarp ve çetin yoluma devam ettim. Ara sıra esen rüzgârlar beni yoldan dışarı attı, ve az çok uzun seneler beni avare dolaştırdı. En son üniversite devriminde, tatlı hayalimin gerçekleştiğini, artık gayeme ulaşmak üzere olduğumu sandığım bir zamanda sıkı esen bir rüzgârın benimle beraber kürsümü de ortadan silip süpür-

(4) İstanbul Tıp Fakültesi mecmuasının 14. cildinin bir sayısı Tefvik Sağlam'ın 70. yılı için *Özel Sayı* olarak yayınlanmıştır (1952)

düğünü görmek talihsizliğine uğradım. İşte bütün bunları yaşamış ve nihayet acı ve tatlı bir çok hatıralarla dolu uzun bir yolculuktan sonra hasretine kavuşmuş bir insanın yüksek heyecanını ve sonsuz bahtiyarlığını tasavvur ve onu bağışlayanlara karşı minnet ve şükranlarının samimiyetini takdir buyurursunuz. Bunu belirtmeden geçemediğimden dolayı beni mazur görünüz. Hepsinizi saygı ile selâmlarım.

Tevfik Sağlam'ın anlatılan bu askeri, akademik ve idari görevleri arasında canlı bir tıbbi yayın hayatı da olmuştur. Süleyman Numan ile birlikte yayınladıkları *İntani Hastalıklar* (1911), *Klemperer'den* (1922 - 26) ve *Mehring'den* (1927) çevirdiği eserler, çalışma arkadaşları ile 1942 - 48 yılları arasında yayınladığı yaklaşık 2000 sayfalık *İç Hastalıkları* kitabı, gene aynı sürede yapılmış olan ve yayınlanan *İç hastalıkları Gelişme Kursları*, *Klinik Tanı* ismi altında 10 baskısı yapılan eseri, 3 anı kitabı bunların başlıcalarıdır. Ayrıca gerek türk, gerek yabancı tıp dergilerinde pek çok makalesi yayınlanmıştır. T. Sağlam 1910 larda üç yıl süre ile, zamanında çok etkili olan, *Osmanlı Serririyatı* isimli bir tıp dergisi de çıkarmıştır (5).

*
**

Tevfik Sağlam düzenli bir hayat yaşamış, çalışmayı, faydalı olmayı ve memleketine bağlılığı düstur olarak kabul etmiş bir kişiliğe sahiptir. Ufak tefek vücut yapısı, kesik konuşması, ciddiyeti, çalışma disiplini otoriter fakat yumuşak kalbli tabiatı ile anlatılan Tevfik Sağlam her zaman ve her olayda bu yüzü ile gözükmeyiz. Prensip meselelerinde tartışma kabul etmez; kendi çalışma tarzına uymayan hallerde düzeltici olmak için önce çaba sarfeder sonuç alamayınca istifa eder; bazen de bu niteliği dolayısıyla istenmiyen kişi olur. Böyle hallerde Unesco'daki uz-

(5) T. Sağlam'ın yayınlarının tamamı, aldığı nişanlar, askeri ve idari görevleri *İrfan Tittiz* ile *Feridun Nafiz Uzluk*, tarafından ayrıntılı olarak derlenmiştir (Bkz. dip not 1).

laştırıcı, Verem Savaş Derneğindeki birleştirici Tefvik Sağlam gider yerine ödün vermeyen kişi ortaya çıkar (6). Hayat hikâyesinin ayrıntılarına bakınca gerek Askerlik gerek Akademik çalışma yıllarında bu özellik derhal dikkati çeker.

Milli konularda ise korkusuz ve atılgandır. İstanbul'un İşgal altında olduğu yıllarda bir dersindeki olayları o zaman öğrenci olan Ekrem Şerif Egeli aşağıdaki gibi anlatır: (7).

«...Mütarekenin acı günlerinde, cepheden dönen ve *Nemrut Mustafa Harp Divanından* kurtulan ve çalışmaları destan halinde dillerde dolaşan Tefvik Sağlam, Tıp Fakültesindeki derslerine başlamıştır. İlk dershaneye girdiği gün heyecan içindeydik. Büyük asker hekiminin, büyük hoca vasıflarını daha ilk dersinde zevkle tatmak saadeti içindeydik. Birkaç ders sonra idi. Koca Sağlamın dersini dinliyor, yapılması çok zor bir kolaylık içinde kayıp giden ifadesinin cazibesine kapılmış, gidiyorduk... Birbirini kovalayan top sesleri sınıfı karıştırdı. Haydarpaşadaki Tıbbiyenin penceresinden, kalabalık bir donanmanın limana doğru ilerlediğini gördük. Mütareke imzalanmış ve düşman gemileri İstanbul'u işgale gelmişti. Birden mutevazi, derin âlim Tefvik Sağlam, büyük vatanperver ve cesaretli bir asker oldu: «*Efendiler, ordusu asla mağlup olmamış bir milletin çocukları-sınız, Çanakkale'de, aylarca ateş ve ölüm saçan ve sizin büyüklerinizi korkutup yenemiyen, arzuladığı bugüne o yoldan kavuşmayan o donanmanın, bugünkü kuru gürültüsü sizi telaşlandıramaz ve her halde bu yaygarayı koparanların içinde hakiki asker ve mert ruhlu olanları sevindiremez*» dedi. Bizdeki telâş da bir anda asil bir kin ve mukavemet hissine yerini verdi ve Tefvik Sağlam dersine devam etti. Fakültedeki öğretim hayatı uzun sürmedi. Mustafa Kemal Samsuna çıkmış büyük Kurtuluş Savaşının bayrağını açmış ve memleket çocuklarını kendi safında göreve çağırmişti...»

Tefvik Sağlam dostluklarında çok sağlam, insan münasebetlerinde vefakârdır. Tehlikeli anlarda da bu bağlarını belirt-

(6) Kendisini emekli olduktan sonra, Unesco devri çalışmalarında yakından tanımış olan Haldun Taner, Paşanın tabiatını, bu dönemdeki yaşamının özelliklerini «Ölürse ten ölür, Canlar ölesi değil» isimli kitabında (İstanbul 1980) *Bir Sekstet: Tefvik Sağlam ve Arkadaşları* (sf., 326 - 350) başlığı altında pek güzel anlatmıştır.

(7) Tüberküloz Özel sayı (1 - 2 - 3), 1963

mekten kaçınmaz. Mütareke yıllarında Hocası Süleyman Numan Paşa Maltaya sürgün olarak gönderilmiştir. Bu sırada T. Sağlam 1. Cihan Savaşında Türk Ordusunda S. N. Paşanın emrile yaygın şekilde uygulanan *Tifo Aşısı* hakkında bir kitap yazmış, ve bu konudaki gözlemlerini yayınlamıştır (1837 - 1921). Bu eserinin önsözünde sürgündeki Hocasına şöyle seslenir:

Büyük Üstad SÜLEYMAN NUMAN'a

Cihan Savaşında tifoya yakalananlar: Fransız Ordusunda: 127,084; Alman Ordusunda: 112,364; Türk Ordusunda: 8.606

«Genel Savaşta dünyanın en yüksek tanınmış memleketlerinin orduları tifo aşısını seferberlikten aylarca sonra tatbik ettiler. Veya edebildiler, bunun cezasını binlerce kurban vermekle çektiler. Senin ilme, fenne olan imanını; inançlarını tatbikteki azmin, himmetin sayesinde Türk ordusu pek erken aşlandı. Her fırsatta aşığı tekrar etti. Her türlü müsaadeli şartlara rağmen yani hasta olmak imkânları pek bol iken bunlara rağmen büyük tifo salgınlarından korunmuş kaldı. Bugün memleket sana 10 binlerce evlâdının hayatını borçludur. Başarın yalnız bundan ibaret bile olsa idi, yine bu milletin kalbinde ebedî bir ihtiram mevkiî tutmana yeterdi. Çağdaşlarının lâkaytlığını affedecek, onlara acıyacak kadar yüksek bir insanın, gelecek nesillerin seni daha iyi tanıyacağından emin ol. Görevini yapmış her insan gibi menfada zindanda bile olsun yine müsterih, bahtiyar yaşa.

Gençlik yıllarındaki bu duyarlılığını, karakterinin özelliklerini yıllar sonra da göstermektedir. Paşanın 1960'lardaki heyecanını ve memleket meselelerindeki hassasiyetini, S. P. Bengiserp, vefatı dolayısıyla yazdığı bir yazıda (Bkz. dip not 1) anlatmıştır.

*
**

Edebiyat türleri içinde en yaygınlarından biri anıdır. Çok yönlü bir yazı çeşidi olan anı türü için belirli sınırlar çizmek, tarifler yapmak zordur; kısaca "*İnsanın hayatının bütünü veya belirli bir dönemini yazmasıdır*" diye anlatılabilir. Memleketimizde bilim adamlarının, Üniversite Öğretim Üyelerinin anılarını yazmaları geleneği -askeri, siyasi ve edebi alanlardaki

anılarının tam aksine- pek yerleşmemiştir (8). Özellikle, uzun yıllar hareketli bir hekimlik hayatı yaşayan ve pek çok bilimsel yayını olan birçok ünlü hekim ve öğretim üyesi kendi hayatları hakkında birşey yazmamışlardır (9). Yayımlanan birçok anı içinde de orta öğrenim ve Tıp Fakültesindeki öğrencilik dönemine ait olanı yoktur. Bu açıdan bakınca *Nasıl Okudum* büyük önem kazanmaktadır.

Tevfik Sağlam'ın emekli olduktan yıllar sonra, Unesco Milli Komisyonunda görev aldığı dönemde yazılan bu anılar genç kuşaklar için eğitici ve uyarıcı bir nitelik taşımaktadır. Aslında bu küçük kitap 1888 - 1903 arasındaki eğitim anlayışı, düzeni ve özellikle Tıp eğitiminin nasıl olduğunu anlatmaktadır. Ancak çok dikkatle yazılmış olan satırlar arasında, 1900'lar genç aydınlarının içinde yaşadığı büyük ikilem, II. Abdülhamit idaresine karşı tıbbiyelilerin direnci, doğu-batı çatışması, öğrencileri korumak için hocaların çabaları, Tıbbiyenin Üniversite çatısı dışında tek başına bir birim olması, öğrencilerin yabancı dil öğrenmedeki sorunları, hocaların değerlendirilmesi gibi önemli konular hep hissedilmektedir. Nitekim genç Tevfik Salim'in o

(8) Genel anlamda Türkiye'deki anılar için *Türk Dili Dergisi, Anı Özel Sayısı*, cilt 25, sayı 246; 1972, son bölümbünde ayrıntılı kaynakca vardır.

(9) Bulabildiğimiz kadarla son yıllarda yalnızca birkaç tıbbî anı yayınlanmıştır: Cemil Topuzlu; *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*. İstanbul, 1951, 194 sf., Şevket Salih Soysal; *İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniğinde 40 Yıl (1933 - 1973)* İstanbul 60 sayfa, 1975; Derviş Manizade: *65 Yıllık Cerrahpaşa Hastahanesi ve 38 Yılda Cerrahi - Ortopedi ve Taumatoloji-Anestezi ve Reanimasyon-Kürsüsü Tarihi* İstanbul 86 sayfa, 1976. Bazı hekimler de yaşadıkları ve sorumluluklar yükledikleri önemli olayları *belgesel - anı* şeklinde yayınlamışlardır. Bunlar arasında Abdülkadir Noyan'ın *Ankara Tıp Fakültesi Kuruluş Tarihçesi* (Ankara 1959) ile aynı yazarın *Son harplerde Salgınlarla Savaşlarım* (Ankara, 1956) isimli eserleri sayılabilir.

zamanki dikkatli gözlemlerini yıllar sonra Rektör Sağlam hatırlamıştır.

Tıbbiye öncesi dönemi için anlatılan Soğuk-Çeşme Askeri Rüştîyesi ve Kuleli Tıbbiye İdadisi Osmanlı İmparatorluğunun önemli bir Askeri orta okulu ve lisesidir. Eserin en büyük bölümünü oluşturan, Sirkeci Demirkapıdaki *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane* ise o dönemde Harbiye ve Mülkiye ile birlikte en aydınlık yüksek eğitim kuruluşudur. Sert disiplinine ve istibdat döneminin kendine has koşullarına rağmen bu okul bütün yenilik hareketlerine açık kalmıştır.

O yıllarda Osmanlı İmparatorluğunda iki Tıbbiye vardır. Biri Demirkapıda adı geçen kuruluş, diğeri Kadırgada o dönem için yeni sayılan (1867) Mülkiye Tıbbiyesi, Askeri Tıbbiye 1876 - 1903 yılları arasında Demirkapıdaki binada kalmış, sonra Haydarpaşa yapımı tamamlanan yeni binasına taşınmıştır. Demirkapı'da 27 yıl içinde değişik yönlü pek çok olay olmuştur. Siyasal açıdan ünlü İttihat ve Terakki Cemiyeti burada kurulmuş, anılar içinde işaret edildiği gibi (sf., 40 - 41) II Abdülhamit idaresine karşı kuvvetli bir direniş bu okulda oluşmuştur. Tıbbi açıdan memleketimizdeki ilk Doğum ve Göz Hastalıkları Kliniği (1892) burada açılmış; gene aynı yıl o zamana kadar Tıbbiye içinde ayrı ayrı olan Cerrah ve Hekim sınıfları birleştirilmiştir. Ayrıca bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu Sağlık kuruluşlarında bazı gelişmeler olmuş, Gülhane Tatbikat mektebi kurulmuştur (10). Kısacası, Tevfik Sağlam çağdaşlaşma çabalarının ürünü olan okullardan yetişen «*Hamîyetli ve Dirayetli*» Genç kuşakların nöbeti devir almağa başladıkları bir dönemde Tıbbiyede okunmuştur. Bir yerde statik gibi duran ama aslında büyük bir değişimin olduğu bir geçici devri öğrencisidir. Bunu satırlar arasındaki değerlendirmeleri ve yargıları ile hissettirmeğe bilhassa özen göstermiştir.

(10) Bkz. E. K. Unat: Türkiye Tarihinin son yüz yılında Sağlık Müesseseleri Cerr. Tıp Fak. Derg 9 (3): 309 - 320, 1978

Tevfik Sağlam Birinci Cihan Savaşındaki anılarını da daha belgesel bir şekilde yayınlamıştır. Yıllar süren bu korkunç savaşta 3. Ordu Sıhhiye Reisi olarak sorumluluklar yüklenmiş bir kişidir. Bu döneme ait anılarının Önsözünde, Türk Milletinin, Askerinin ve Hekiminin, zaman zaman bir destan havasına bürünen fedakarlıklarını o yılların heyecanını tekrar yaşayarak şöyle dile getirmiştir: (11).

«3 üncü Ordunun Meçhul Sıhhiye Subayına»

Dünya Harbinde, bundan günü güne tam 15 sene evvel, Kafkas cephesinde 3 üncü Ordu Sıhhiye Reisliğine tayin olundum. 32 yaşında genç bir sıhhiye subayı olarak yüklendiğim bu iş başında 3,5 sene kaldım. Bu, hayatımın en mesut devresidir. Orada çok şey gördüm ve çok şey öğrendim.

Erzurum önünde müthiş bir kış ortasında, -32 derece soğukta çarşıdan orduda Türk Askerini tanıdım.

Sivri Gediği'nde mekkâresiz kalan taburunu sargısız ve ilâcsız bırakmamak için, bir bohça içine doldurduğu ilâçları binek hayvanına yükleterek, yanında kendisi yaya giden, ellisini geçmiş bir tabur hekiminin sakın ve mütevezi çehresinde Türkün hakiki simasını seçtim.

Ordu Erzurum hattına çekildiği zaman *Korucuk*'taki hastalarını nakletmek için avcı hattının ilerisinde kalan genç ve ateşli bir hekimin, telefonla soğukkanlı ve sakın bir sesle verdiği raporunu dinlerken Türkün iştikbaline olan sarsılmaz imanını sezdim.

Akkoyunlu yaylasın'da bütün gün süren son derece yorucu bir tefişten döndükten sonra gece geç vakit seyyar hastanelerinin birinden haber alamadığı için, bitkinliğine bakmıyarak atına binip seyyarını aramağa çıkan yaşlı bir Kolordu Sertabibinden yüksek bir vazife aşkı dersini aldım.

1917 de ordu iâşe darlığından bunaldığı bir zamanda *Giresun*'la Karahisar arasında 65 lik ninelerle ve 10 yaşındaki çocukların sırt-

(11) *Tevfik Sağlam 1. Cihan Savaşında Şark Orduları gurubu Sıhhiye Dairesi Reisi* olarak anılarını *Üçüncü orduda Sıhhi Hizmet* (Ankara, 1971) ismi altında yayınlamıştır. Orduda tifo aşısı uygulamalarının başarılı sonuçlarını da 1337 - 1921'de daha önce adından bahsettimiz *Tifo Aşısı* isimli eserinde açıklamıştır.

larında torbalarla orduya erzak taşıdıklarını gördük. Çocuk ve ihtiyarlardan mürekkep bir halk kafilesinin başında Kaza Kaymakamı olduğu halde, *Koyulhisar*'dan *Suşehri*'ne sırtlarında erzak dolu torbalarla yaya geldiklerini, *Suşehri* kapısında Menzil Kurmay Başkanının, ihtiyar bir ninenin sırtından aldığı buğday torbasını yüklenerek, *Yeni-köye* yollandığını yaşlı gözlerimle seyrettim. Bunlar büyük felâketten sonra İstiklâl Harbini yapacak milletin evlâtları idi.

Merzifon'da, *Talas*'ta genç birer yüzbaşı hekim, 3500 ve 2500 yataklık hastaneleri temiz, muntazam birer müessesese halinde idare ettiler. Bundan, idareyi eline alacak Türk gençliğinin kudret ve kemalini görmemek kabil midir?

Türk Ordusu Cihan Harbinde Kafkas cephesinde yalnız kendinden çok kuvvetli bir düşman ile değil, aynı zamanda kâhîr bir tabiatla, açlıkla ve her türlü yoksullukla cenkleşti. Türk Milleti orada da tarihinin büyük destanlarından birini yazdı.

Bu büyük işte Türk Sıhhiye subayları da, diğer silâh arkadaşları gibi, bütün kudretlerini varlıklarını vatanın hizmetine hasrettiler, bir çokları bu uğurda vazifeleri başında hayatlarını, sıhhatlerini seve seve feda ettiler.

3 üncü orduda Türk Sıhhiye Subayı, hiç bir yabancının yardımını olmadan, sırf kendi kafasıyla, kendi eliyle, çok büyük işler gördü ve adeta gayrimümkünü yaptı.

Şu küçük eser, bu fedakâr Türk evlâdının başardığı işin, aralarında yaşamak saadetini ve başlarında bulunmak şerefini tatmış bir insan tarafından yazılmış kısa bir tarihçesinden ibarettir.

Kimsenin tevazuunu incitmemek ve kimseye karşı haksızlık yapmamak için yazılarımda mümkün olduğu kadar ad anmaktan çekindim. Zira bu büyük iş onların müşterek eseridir. Bu sebepten kitabımı da onların aziz hatıralarına, 3 üncü Ordunun meçhul Sıhhiye Subayına ithaf ediyorum).»

Görüldüğü gibi anılarında da T. Sağlam gerekli olanı yazmıştır. Elinizdeki bu eserde kendi eğitim döneminin ibret verici hikâyesini anlatırken, memleket çapında sorunluluk yüklediği zamana ait yaşantısını da ayrı bir birim olarak belgelerle birlikte açıklamayı gerekli görmüştür.

Nasıl Okudum'un ikinci baskısını yaparken T. Sağlam'ın

hayat hikâyesi, karakteri ve anıları hakkında örnekler vererek ve daha önceki araştırmalardan istifade ederek bir açıklama yapmağı yararlı bulduğumuzdan bu bilgili ilave ettik. Metin içinde ilk baskıda mevcut olan dip notları aynen koyduk; buna mukabil yeni baskıda açıklanması lüzumlu görülen noktalar, sayı kullanılmadan yıldızla sayfa altına alınarak dip notlarla izah edilmiştir (12). Kitabın içindeki resimleri ve mevcut olan belgeleri aynen ilk baskıda olduğu gibi bıraktık.

Sunuş yazımızın başında bu eseri yayınlarken ne amaçladığımızı belirtmiştik. Bu konu üzerine dikkatle eğilen ve eserin Atatürk yılında basılması için her türlü yardımı yapan Şandoz Firması Yöneticilerine ve özellikle Sayın Erman Atasoy'a en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Prof. Dr. Hüsrev HATEMÎ — Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL
Cerrahpaşa 20 Şubat 1981

(12) Dip notlar ilave edilen sayfalar: 2, 6, 16, 22, 37, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 104, 106, 108'dir. Toplam kırk dip not ve 51 açıklama mevcuttur.

Bu eser 1888 ile 1903 yılları arasında geçen öğrenim hayatımın hikâyesidir. İnsan yaşlandıkça geçmişte yaşamaktan ve eski hâtıralarını anlatmaktan zevk duyuyor. Ben de kendimi bu zevke kaptırdım ve şu küçük kitabı yazdım. Okuyucularım orada geçmiş bir âlemin tasvirini bulacaklardır.

Tevfik Sağlam
Mart 1959

1888

Babası Salim Bey

MAHALLE MEKTEBİNDE

«Eti senin kemiği benim».

1888 yılı Mart'ının 14 üncü günü, henüz beş yaşımı bitirmeden, mektebe başladım. Bu babamın defterinde «Oğlum Ali Tevfik'in bed'i Besmelesi» diye kayıtlıdır.

O tarihlerde bir çocuğun mektebe başlaması aile, mektep ve hattâ mahalle için bir hâdise idi. Çocuk okuma çağına gelince ailece hangi mektebe verileceği kararlaştırılır, mektep hocasıyla görüşülür. Evde ve mektepte hazırlıklar başlar. Çocuğa yeni elbise diktirilir. Minderi (1), cüz kesesi (2) hazırlanır, elifbe cüzü (3) alınır. Günü gelince çocuk âmin alayı ile mektebe götürülür. O gün mektep için bir tören günüdür. Çocuklar mektepte toplanır, kapı önünde ikişer ikişer dizilir. Önde ilâhiciler, arkada âminciler olma küzere «âmin alayı» kurulur. Alayın önünde mektep hocası, yanında kalfa olduğu halde çocuğun evine gidilir. Kapı önünde dua edilir ve hazır bekleyen çocuk bir ata veya bir faytona bindirilir. Çocuğun minderi bir rahle üstünde bevvabın (4) başına oturtulur. Böylece teşekkül eden alay mektebe doğru yola çıkar. Çocukların güzel seslilerinden ve ilâhi okumaya alıştırmış olanlarından seçilmiş ilâhiciler ilâhiler okumaya başlarlar. İki ilâhi arasın-

-
- (1) Mektepte çocuklar yerde ve kendilerine ait minderler üstünde otururlardı.
 - (2) Kumaştan yapılmış, süslü, çok defa sırmalı, boyundan asma kitap çantası
 - (3) Alfabe kitabı
 - (4) Mektebin kapıcısı, hademesi.

da bir duraklama olur. Kalfa arkadan gelen çocuklara «âmin» diye kumanda verir, çocuklar hep bir ağızdan «âmin» diye bağırlardı. İlâhiler arasında en meşhurlarından biri «Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu» idi ki, pek ahenkli bir ilâhi idi. Böylece mektebe varılır. Hoca ve çocuklar yerlerini alır. Mektebe başlayan çocuk hocanın önüne gider, elini öptükten sonra minder üzerine diz çöker. Hoca elifbe cüzünü açar, ilk önce baş tarafındaki «*Rabbi yessir ve lâtüassir Rabbi temmim bil hayr*» (1) duasını heceleterek çocuğa okutur. Başlayış dersi sona ermiştir. Çocuk tekrar hocanın elini öper, tören de sona erer. Hocaya, kalfaya, bevaba ailenin kudretine göre verilen bir para hediyesinden başka bermûtat ilâhicilere ikişer, âmincilere, yâni bütün okul çocuklarına, birer çil kuruş dağıtıldı.

Babam âmin alayını sevmediği için bana yaptırmadı. Benim mektebe başlamam basit oldu. Babam elimden tuttu, mektebe götürdü. Hocanın elini öptüm ve diz çöküp Besmeleyi çektim (*).

(1) «Allahım kolaylaştır, güçleştirme, Allahım hayırlısıyla bitirt» mânasındadır.

(*) Tefvik Sağlam, *Nasıl Okudum* içinde ailesinden hiç bahsetmez. Aşağıdaki satırlar kendisi ile 1947'de yapılan bir konuşmadan alınmıştır:

«Büyük babamın babası *Osman Efendi* bir hocadır. Anadolu'dan gelip İstanbul'a yerleşmiştir. Büyük babam *Ömer Cemal Efendi* 1795'te İstanbul'da doğmuştur. *Ömer Cemal Efendi* Sultan Mecit zamanında büyük devlet hizmetlerinde bulunmuş, Deavî Nazırlığına kadar yükselmiş, din ve devlet an'anesine çok bağlı bir mülkiye memuru. Babam Sadaret Mektubî kaleminden yetişmiş ve Sadaret Şifre Kalemi Müdürlüğünde iken ölen *Salim Bey*. Babam öldüğü zaman ben Tıbbiyenin üçüncü sınıfında idim. Annem, ben pek küçük iken, henüz ilkokulu bitirmeden önce öldü. Benden beş yaş büyük bir kardeşim vardır: Etnografya Müzesi Müdürlüğünden emekli *Osman Ferit Sağlam*.

Ailemin üzerimdeki tesirini başlıca iki noktada görürüm. Birincisi babamın bize serbest bir terbiye vermesidir. Büyük babam

Okumaya başladığım mektep Sultanahmet'te «Üçler» mektebi idi. Bu Peykhane sokağından Sultanahmet meydanına çıkarken sol köşede iki katlı bir mahalle mektebi idi.

O zamanlar iki alfabe kitabı vardı. Biri «Eski elifbe», diğeri «Elifbayı Osmanî» adında daha modern bir kitap. Üçler mektebinde birincisi okutulurdu. Bu kitabın ilk iki sahifesi güzel nakışlı, süslü idi. Ben de onunla başladım.

O zamanki öğretim araçları arasında iki önemli madde vardı. Biri «hilâl». Bu kulak karıştırmak için kullanılan hilâller biçiminde, kemikten veya tahtadan yapılmış, bir ucu sivri, diğeri ucu yuvarlak, altı yedi santimetre uzunluğunda bir sap. Çocuk yazıyı hilâlle göstererek okur, kelimeleri, satırları bununla tâkip ederdi. Diğeri de bir balmumu parçası. Hoca ders sonunda nereye kadar okunmuşsa oraya balmumu yapıştırır. Gelecek derste balmumundan başlanarak derse devam edilir

mutaassıp ve an'aneye fazla bağlı bir insan, oğluna bu çerçeve içinde sıkı bir terbiye vermiye çalışmış. Bu, babamın üzerinde birçok tepkiler yapmış, fena bir tesir bırakmış. Bundan bize sık sık bahseden babam bizi o zamana göre serbest büyüttü. Evimizde güzel Türk gelenekleri hüküm sürmekle beraber, bizi sıkı bir baskı altında bulundurmadi. Bunun ruhi ve ahlaki gelişmemizde çok iyi ve faydalı olduğuna kaniyim.

Ailemin üzerimizde yaptığı ikinci ve önemli tesir de babamın ve muhitinin okumuş yazmış, aydın insanlar olmasıdır. Babam o zamana göre serbest düşünceli, müsamahalı, eskilerin tâbirince rindreşrep bir adamdı. Güzel söyler, güzel fıkra, hikâye nakleder, edebiyata, tarihe meraklı, Babiâli üslûbuyla güzel yazar, hicivden ve hezelden hoşlanırdı. Abdülhamit idaresinden ve adamlarından nefret ederdi. Evimizde *Şinasinin*, *Namak Kemal'in* eserleri, *İbret*, *Hayal*, *Çaylak* gibi gazete koleksiyonları vardı. Kendimi bildiğim gündemberi evimizde her gün gazete okunurdu. Bu muhitin kardeşim ve benim üzerimde pek büyük bir tesiri olmuştur. Ben 27 Mayıs 1882 de Sultanahmet'te Nakilbend mahallesindeki evimizde doğdum.»

(*Tevfik Sağlam konuşuyor. — Tıp Fakültesi Talebe Derneği, Sahife 5 - 7. İsmail Akgün Matbaası 1947*).

ve sonunda balmumu parçası kalındığı yere nakledilirdi. «Sen buna balmumu yapıştır» sözü bundan kalmış olsa gerek.

Eski elifbe kitabı arap alfabesiydi ve «hareke» li yazıyı okumak için yapılmıştı. Hareke arapçada sesli harflerin yerini tutan ve harflerin üst ve altına konan işaretlerdir. Bunlar kendinden önce veya sonra gelen harflere ses verirler. Altı hareke vardır : üstün=e, esre=i, ötüre=u, iki üstün=en, iki esre=in, iki ötüre=un. Eski elifbede harfler belletildikten sonra hareke ile telâffuzlara geçilirdi : b üstün be, b esre, bi, ilh.

Okulda siyah çanta, tebeşir yoktu. Zaten buna lüzum da yoktu. Çünkü her okur öğrenimin ayrı bir safhasında bulunur, hoca her birine ayrı ayrı ders verirdi. Çocuk aldığı dersi ezberler ve ertesi derste hocasına dinletirdi. Bununla beraber çocuklar öğrenim derecelerine göre nazari olarak sınıflara ayrılmış gibiydi.

Kız çocuklar önde, erkekler arkada oturlardı. Çocuklar yerde minderler üzerinde, çok defa diz çökerek, bazen da bağdaş kurarak oturur, önlerinde boylarına göre yapılmış rahleler veya sıralar üzerine kitaplarını koyarlardı.

Mektepte çocuklar derslerini yüksek sesle ezberlerdi. O suretle ki, 40 - 50 çocukluk dersanede daima mahşerî bir gürültü, bir uğultu hüküm sürerdi. Hoca buna alışmıştır, hiç yadırgamaz. Her hangi olağanüstü bir sebeple gürültü kesilecek olsa hoca o zaman irkilir veya, pek ta nadir olmamak üzere yaptığı, şekerlemeden uyanırdı. Bazan gürültü azıttı mı, hoca daima eli altında bulundurduğu değneği önündeki rahleye vurur ve «susun çocuklar!» diye bağırırdı. Kısa bir hafiflemeden sonra eski velvele tekrar başlardı.

Çocuklar ders ezberlerken daima iki tarafta sallanırlardı, sebebini hâlâ anlayamamışımdır.

Aynı dersi tekrarlayan çocuklar bazan bir koro halini alırdı. Bu çok keyifli, görülecek bir manzara idi: meselâ hep bir ağızdan şöyle bir heceleme: Elif küsün enni, elif kesa inni, elif kötür önnü (1) diye bir makamdan tutturdularını âdeta

(1) Elif iki üstün en, elif iki esre in... ilh.

ilâhi okuyorlarmış gibi kendilerinin, hattâ hocanın vecde gelmemesi kabil mi?

Üçler mektebine pek ısınmadım. Hocamız, Ayasofya camisi Baş İmamı Hâfız O s m a n Efendi kısa boylu, az çiçek bozuğu, kırmızı yüzlü, kısa boyunlu, seyrek sakallı, sert, hidetli, celâlli bir zat idi. Koç beslerdi ve koç döğüştürmek merakı olduğunu söylerlerdi. Hoca, mizacı eseri olacak, her şeye çabuk kızar; azarı, dayağı basardı. Üçler mektebinde falaka ve uzun sopa yoktu, fakat değnek vardı. Pabucu, icabında çorabı, çıkartılan çocuk sırt üstü yatırılır. Diğer kuvvetli bir çocuk dayak yiyeceğın iki ayağını sıkıca birleştirerek havaya kaldırır, hoca da gönlünden kopan sayıda sopayı basardı. Kabahati hafif olanlara değnekle ellerine vurmak, kulak çekmek gibi cezanın daha hafif şekilleri tatbik edilirdi.

Mahalle mektebinde haşarı bir çocuk değildim. İşlediğim bir kabahatten dolayı dayak yediğimi hatırlamıyorum. Fakat bir de sıra dayağı belâsı vardı. Hoca her hangi bir kusur görüp te kimin yaptığını bulamadımı, kendini üzmeğe ne hacet, bütün çocukların tabanlarını sopadan geçiriverir, işin içinden çıkardı.

Mahalle mekteplerinde öğretimin esası çocuğa okuma, bilhassa Kur'an okuma, yazma öğretmek, hatim indirmek, yâni Kur'anı bir defa başından sonuna kadar çocuğa okutmak, içinden istiyenleri hâfız yetiştirmek, yâni Kur'anı ezberletmekten ibaretti. Bu sonuncular arasında hıfzını tamamlayıncaya kadar okula devam edenler de olurdu.

Üçler okulunda bir başarı gösteremedim. Aldığım «Zikri Cemil»e (1) rağmen bir türlü ilerleyemiyordum. Bir yıl sonra bábam beni Üçler mektebinden alarak «Nahilbend» mektebine verdi. Bu oturduğumuz mahallenin mektebi idi ve evimi-ze daha yakındı.

Nahilbend mektebinde sâkin tavırlı, sevimli yüzlü, iyi ahlâklı bir hoca, beyaz sakallı, yaşlı bir kalfa vardı. İkisi de

(1) Mükâfat belgesi. Süslü, yaldızlı bir kâğıttı.

iyi adamlardı. Bu okulda dayak furyası yoktu, öğretim de daha moderndi, «Elifbayı Osmanî» okutulurdu.

Nahilbend mektebinden hoşlandım. Oradaki hayatım rahat ve ârızasız geçti. Üç yıl okuyarak ilk öğretime bitirdim.

Okuldan çıktığım zaman türkçe harekeli ve harekesiz yazıyı okuyabiliyor ve yazıyordum. Kur'anı hatmedip etmediğimi hatırlayamıyorum.

Mahalle mekteplerinde hüsnü hat (güzel yazma) ve tecvit te öğretilirdi. Tescit Kur'anı düzgün okumak kaidelerini öğreten bir dersti. Ders kitabı «Tevvidi Karabaş» adında taş basması bir risale idi. Öyle bir kitap ki, anlamak çocukların değil, benim diyen büyüklerin bile haddi değildi. Cümlelerin çoğu «kaçan» sözü ile başlardı. Bunun mânâsını hiç bir zaman anlayamamıştım. Kaçanın bilhassa Rumelilerin kullandığı «haçan» sözünün aynı olduğunu ve «ne vakit ki» anlamına geldiğini 76 yaşında «Türkçe sözlük» ten öğrendim. Karabaş tecvidinde ne terimler yoktu: *idgam maâl gunne, idgam bilâ gunne, hurufu ihfa, meddi muttasıl, meddi munfasıl* daha neler neler! Yedi yaşında bir çocuğun bunları anlaması mümkün mü? Basma kalıp ezberler, hocanın zoriyle Kur'an okuyusuna da tatbik ederdik.

Nahilbend mektebinde en yakın arkadaşım Saim'di (İstanbul Üniversitesi eski profesörlerinden, sonra Millet vekili olan ve Türkçe dili hakkında çalışmalarıyla şöhret kazanan Saim Ali Dilemre). En çok onunla düşer kalkar, oynardım. Saim mahalle mektebinden çıkınca Soğukçeşme askerî Rüşdiyesine girmek kararında idi. Ben ise önce Aksaray'daki Mahmudiye Rüşdiyesinde okumak, sonra da Hukuk mektebine girmek istiyordum. Saim benimle gugukçu diye alay ede ede fikrimden çaydırdı. 23 Mayıs 1891 de ben de Soğukçeşme'ye yazıldım. (*)

Darülfünun döneminde Öğretim Üyesi olmuştur.

(*) İstanbul Üniversitesi Reformunda (1933) Dr. Saim Ali Dilemre (1878 - 1954) Adli Tıp Enstitüsü Profesörü olmuş, 1936'da milletvekili seçilmiştir. T.D.K. çalışmalarını *Hekimlik Dili Terimleri*, Ankara 1945 ismi altında yayınlamıştır. Bkz. B. Turan: *Saim Ali Dilemre'nin mezarı başında*. İst. Tıp Fak. Mec. 17. 133 - 135, 1954.

SOĞUKÇEŞME ASKERİ RÜŞDİYESİNDE

«Cennetten çıkma dayak»

O zamanlar orta okulların adı Rüşdiye mektebi idi. Bunların bir kısmı askerî, bir kısmı mülki rüşdiyelerdi. Askeriler Mekâtibi Askeriye Nezaretine (Askerî Okullar Bakanlığı), mülkiler Maarif Nezaretine bağlı idiler. Askerî Rüşdiyelerden yetişenlerin çoğu askerlik mesleklerine girerlerdi, fakat bu mecburi değildi. İstanbul'un muhtelif semtlerinde, Soğukçeşme'de, Gülhane'de, Fatih'te, Üsküdar'da, Paşakapısı'nda, Toptaşı'nda, Beşiktaş'ta, birer Askerî Rüşdiye vardı. Askerî Rüşdiyelerin çoğu aynı plân üzerine yapılmış, iki katlı, güzel binalardı. Bu okullar disiplin ve öğretim itibarıyla da iyi müesseselerdi. Hocaların çoğu subaydı, vazifelerinin ehli, öğretime alışmış, kâmil insanlardı. Programlar sık değişmezdi ve her dersin bir kitabı vardı.

Soğukçeşme Rüşdiyesi Ayasofya'dan köprüye giden tramvay yolunun solunda, park kapısı karşısında, şimdiki Adli Tıp binasında idi. Dört dersanesi, iki teneffüs yeri, bir resimhanesi, bir camisi, müdür, dahiliye zabiti ve hoca odaları, önde ve arkada birer bahçesi vardı. Dersaneleri, koridorları geniş ve aydınlıktı. İçinde bakkalı, şerbetçisi, kâğıtçısı ve hattâ bir de macuncusu vardı.

Askerî Rüşdiyede dersler, Bayram ertesinden itibaren, dokuz ay sürer, Recep başında dersler kesilirdi. Bir ay evlerimizde imtihana hazırlanırdık. Şaban ayı imtihanlarla geçer ve Ramazanda, bayram ertesine kadar, tam tatil yapardık. Yıl boyunca da Şeker ve Kurban bayramlarından, üç Kandil ve Pa-

dişahın doğum ve tahta çıkma günlerinden, ki hepsi 12 günden ibaretti, başka tatilimiz yoktu.

Her gün dört ders okurduk. Aralarında müzakere, yani derse çalışma saatleri de vardı. Bu müzakereler bizi çokluk evde çalışma zorundan kurtarırdı.

Soğukçeşmede kolağası rütbesinde bir müdür ve her sınıfın bir dahiliye zabiti vardı. Soğukçeşme'de başlıca eğitim vasıtası dayaktı. Dahiliye zabitleri ellerinde değnekle gezerlerdi. Kabahat yapan çocuk hemen cezadan nasibini alırdı. Kulak çekmek, tokat atmak, sırta değnekle vurmak cezanın hafif şekilleri. Bir az daha yüksek derecesi için çocuk dahiliye odasına çağrılır, orada tabanına veya kışına beşten onbeş sopaya kadar, şiddeti vuranın insafına bağlı olmak üzere, değnek çekilirdi. Dahiliye zabitleri dayakta cömerttiler. Doğrusu dayığa vuranlar da, biz de alışmıştık, çokluk yadrigamazdık.

Soğukçeşmede hapis cezası yoktu. Gerçekten çocukların hapsedildiği söylenen ve şekillerine göre bu maksat için yapılmış oldukları anlaşılan dolaplar vardı ama buralarda hapis olunanı görmedim.

Derslerde gürültü olmazdı. Dersleri uslu uslu sessizce dinlerdik. Bununla beraber, bilhassa asker olmayan hocaların derslerinde, bazan dayanamaz, gürültü yapardık.

Sarıklı bir kavaid (osmanlıca gramer) hocamız vardı. Halim tabiatlı, pek iyi kalbli bir insandı. Derslerinde bermûtat konuşur, gürültü ederdik. Bir gün fazla ileri gitmiş olacağız ki, hoca dayanamadı, sınıf çavuşunu göndererek dahiliye zabiti çağırtdı. Sınıfımızın Alâeddin Bey adında sert bir dahiliye zabiti vardı. Hoş bir insandı ama, her vakit değnekle müsellâh gezer ve eli boş durmazdı. Boynu eğri olduğu için çocuklar «aksantegü» (*accent aigu*) lâğabını takmışlardı. Kapı açılıp ta Alâeddin Bey elinde sopasıyla gözükünce hepimizde şafak attı. «Emrediniz hoca efendi, kim terbiyesizlik ettiyse pastırmasını çıkarayım.» demez mi? Hepimizin başı öne eğildi, dersanede çit yok. Başımıza gelecek hâl gözünde

canlanmış olacak ki, hoca rikkate geldi. Bize bakıp «Şimdi haysiyetinizi anladınız ya» dedikten sonra zabıte dönüp «teşekkür ederim oğlum, yeter» dedi ve zabiti gönderdi.

Soğukçeşmede okuduğumuz derslere gelince :

1. *Sınıfta* ilmihâl, imlâ, hüsnü hattı türki (1), hikâyatı müntahabe (2), esmai türkiye (3), ilmihâl dersleri okutulurdu. Bunlar hafif derslerdi ve bizi yormazdı.

2. *Sınıfa* geçince iş değişti. Dersler hem çoğaldı, hem de güçleşti : hesap (4), sarfı arabî (5), kavadidi farisî (6), hüsnü hattı türki, hüsnü hattı fransavi (7), fransızca, kurşun kalem resim.

Hesaptan yalnız a'mali erbaa (8) öğretilirdi. Güç bir ders değildi.

Arapçadan eski usûl bir kitap okuturlardı. Anlaşır şey değil. Esasen arapça çok ince, fakat çok güç ve karışık bir dil. Fiillerin bitmez tükenmez şekilleri var. Bir kişi için başka, iki kişi için başka, ikiden fazlası için yine başka. Erkek için başka, kadın için başka. Meselâ *nasere* nin anlamı yardım etti, bir er kişi geçmiş zamanda. İki erkek yardım ettimi, bellediğin *nasere nasarâ* olacak, yardım edenler ikiyi geçtimi *nasarû*. Eğer yardım etmiş olanlar şayet kadınsa bir kişi için *nasaret*, iki kişi için *nasareta*, daha fazlası için *nasarne* diyeceksin. Türkçede böyle şeyler yok. Yardım etti, yardım ettiler der işin içinden çıkarsın. Arapçada ise bunların hepsini ezberliyeceksin. Bereket versin Mahalle Mektebinde alıştıığımız elif kusun

(1) Türkçe güzel yazma

(2) Seçkin hikâyeler. Okuma kitabı

(3) Türkçede en çok kullanılan isimleri, ağaçlar, hayvanlar, çiçekler... ilh tarzında sınıflandırılmış bir halde, ihtiva eden bir kitaptan okutulan. garip bir detsti.

(4) Aritmetik

(5) Arapça gramer

(6) Farsça gramer

(7) Fransızca güzel yazı

(8) Dört işlem: Toplama, Çıkarma, bölme, çarpma

enni hecelemesine ! Arapça'yı da *nasare, nasara, nasaru, nasaret, nasereta, naserne* diye ahenkli makamla tutturur, sallana sallana ezberlerdik. Yalnız Rüşdiyede koro halinde okuma olmadığından iş biraz halâvetini kaybederdi. Arapça gramerde daha neler yoktu ! Fiil şekillerinden *cahdı mutlak, cahdı mustagrak...*

Gramerin biraz ileri şekline «bina» derlerdi. Bu da Allahın bir belâsı. Burada «*sülâsi mücerret, rubaî mücerret*» ilh... denilen kök fiilleri ve onlardan türemiş birçok isim fiiller. Bunlara bap derlerdi, sayısı tam otuz beş. Bu otuz beş babın hem tasrifini, hem de binalarını belleyeceksin : meselâ «*iftiâl*» babının binası nedir ? cevap : isneyn beyninde müşareket. Mânası iftiâl ve ona benzer fiiller iki kişi veya iki şey arasında ortaklık ifade eder demektir.

İşte, aziz okuyucularım, 10 yaşında iken bunları okuyup öğrenmek, daha doğrusu ezberlemek için neler çektiğimizi kolayca tasavvur edebilirsiniz. Hocamız, Osman Efendi adında, celâlli bir zattı. Bir gün ders esnasında kurşun kalemini yonttum ve tozlarını öne doğru üfledim. Yanağında bir şamarın patladığını duydum, az kaldı sıradan yuvarlanacaktım. Acısı hâlâ bugünkü gibi hatırımdadır. Gel de haddin varsa bu hocanın karşısında otuz beş babı belleme.

Farsça gramer daha kolaydı. Asım Efendi adında sarıklı, iyi bir hocamız vardı. Bizi hırpalamadan okutmaya çalışırdı.

Bu sınıfta fransızcadan yalnız okuma, yazma öğretilirdi. Resim de çizgilerden ibaret.

3. sınıf dersleri : Nahvi arabi (1), hesap, muhtasar coğrafya, farsça, fransızca, hüsnü hattı türki, hüsnü hattı fransavi, kara kalem resim.

İkinci sınıfta sarf belâsını atlattıktan sonra nahiv bana pek hoş geldi. Zevk ile çalıştım. Hocamız ileride menkibelerinin

(1) Arapça söz dizlemi

den bahsedeceğim meşhur Haşim Hoca. Top sakallı, şişmanca, heybetli, sert bir zat idi. Nereli olduğunu bilmiyorum. Fakat tam orta anadolu şivesiyle konuşurdu. İki de bir «yoğunden» derdi. Bunun bir türlü mânasını anlayamazdım. Gel zaman, git zaman, dil inkılâbından sonra bu söz karşıma çıkmaz mı? Yön=cihet. Haşim Hocanın bize aştığı bu söze çok çabuk alıştım ve son zamanlarda pek çok kullanır oldum.

Farsça «Nasâyihî Hukemâ (2), Gülistan» gibi okuma kitaplarıyla bu dildeki bilgimizi biraz ilerlettik.

Fransızcadan yardımcı fiilleri, kıyasî ve gayrı kıyasî fiilleri (3) bellettiler.

Matematikten kesirler, islah okuduk.

4. *smifta* şu dersler vardı: arapça mantık, kavidi osmaniye (4), mükemmel hesap, muhtasar hendese (5) usulü defteri (6) coğrafyayı umumî, fransızca, resim.

Arapça okuduğumuz mantık «*İsagoci*» mantığı idi. Küçük bir kitabı vardı. O zaman bunu neden okuduğumuzu pek kestirememiştim. Kendi kendime «güneş doğunca gündüz olur», «sayılar ya çifttir veya tektir» «her insan hayvandır, fakat her hayvan insan değildir», gibi bence bedihi gibi gelen sözleri bize ezberletmenin ne mânası var? derdim. Hayatta pek çok mantıksızlıklarla karşılaştıktan ve en bedihi şeylerin red veya münakaşa edildiğini gördükten sonradır ki, mantığın insanlar için ne kadar lüzumlu olduğunu anladım ve *İsagociyi* de, bize dersi okutan sarıklı hocayı da rahmetle andım.

Osmanlıca grameri *Cevdet Paşanın* «Kavaidi Lisani Osmani» kitabından okuduk. Bunda yalnız türkçe değil, o zamanki dilimizi dolduran arapça ve farsça sözlere ait kurallar

(2) Bilgelerin öğütleri

(3) *Verbes réguliers et irréguliers.*

(4) Osmanlıca gramer

(5) Kısa geometri

(6) Ticarî defter tutma

da vardı. İyi yazılmış ve o zamanki dili anlamak ve o dille doğru söylemek ve doğru yazmak için çok faydalı bir kitaptı.

Osmanlı dilinin bugünkü türkçeye nispeten pek güç olmasına rağmen arapça ve farsça grameri sökmüş olan bizlere türkçe gramer pek kolay geldi.

Fransızca grameri «*Larive et Fleury*» nin küçük gramerinin Fransızca metninden okuduk. Güzel, klâsik bir kitaptı. Hocamız da suvari kolağası Cemil Bey adında şık giyinir, sempatik bir zattı. Kendisini sıkılmadan dinler ve dersimizi seve seve bellerdik. Fransızca için yedek kitaplar da vardı. Meselâ gramer için Hoca Kitabı (1) adında o dersi verecek hocalar için yazılmış büyücek bir kitap vardı. Ondan da istifade ederdik. Bir de fiiller için «*Vade mecum*» adlı bir kitap ta elimizde dolaşırdı. Çocuklar buna «*Fatmagül*» diye ad takmışlardı. Bu sınıfta bir de Fransızca küçük bir *Hygiène* kitabından parçalar okurduk.

Görülüyor ki, bir orta okul olan Askerî Rüşdiye mekteplerinde iyi hocalar tarafından üç yıl esaslı bir Fransızca okutulurdu.

Matematikten refi (yükseltme), cezir (kök) ve faiz bahisleri vardı.

Bu sınıfta oldukça mufassal bir coğrafya okutulurdu. Hocamız Binbaşı Hüsnü Bey adında bir suvari subayı idi. İyi basılmış, güzel bir kitabı da vardı. Ayrıca Almanca cep atlasından da istifade ederdik. Harita da çizdirirlerdi. İçimizde iyi, boyalı harita çizenler vardı, fakat ben beceremezdim. Ezberden hoşlanmadığım için memleketlerin ve vilâyetlerin hudutlarını bir türlü hatırımda tutamazdım.

İmtihanlar yazılı ve sözlü idi. Önce yazılı, sonra sözlü imtihan yapılırdı. İmtihan dereceleri numara ile tâyin edilirdi. Tam numara 45 idi. Yazılı sorunun numarası 15, sözlü iki sorudan birinin 10, diğerinin 20. Sözlü imtihan için 10 luk ve

(1) *Livre du maitre*

20 lik sorular ayrı ayrı iki torbaya konur ve çocuk kendi eliyle birer soru çekerdi. Ayrıca bir de «üssü mizan» vardı ki, alınan numaraların toplamı bundan aşağı olursa okur sınıfta kalırdı.

İmtihani bir dersten başaramıyanlar bayramertesi o dersten ikmâl (bütünleme) imtihanına girerdi. Yeter numara alırsa sınıfı geçer, alamazsa geçemezdi. İki dersten dönenler (1) ise, kesin olarak sınıfta kalırdı. Bunlara «dönek» denirdi. Bir sınıfta iki defa dönenler mektepten koğulurdu.

Yazılı imtihanlarda kopya yapanlar az değildi. Yakalanan sıfır alırdı.

İmtihanlar ciddî idi. Başaramıyanların itiraz hakkı yoktu. İmtihanda dönen çocuk, ana-babasından sıkı bir papara yer ve hiç bir aile çocuğunun haksızlığa uğradığını hatırına getirmezdi.

Soğukçeşmede korkunç bir hâtıram var ki, hâlâ bütün dehşetiyle gözümün önündedir.

Dördüncü sınıfta idik. Yazın bir salı günü, öğle vakti dersanede büyük bir gürültü, bir çatırdı koptu. Önce ne olduğunu anlamadık. Biri «zelzele oluyor» diye bağırınca bir kaçışmadır başladı. Ben de paniğe kapıldım. Büyük, geniş merdiven dururken dar, küçük servis merdivenine atılmışım. Bir kaç defa yuvarlandım. Çocuklar üstümden geçti. Nihayet kapağı önümüzdeki bahçeye atabildim. Deprem kesik kesik devam ediyordu. Karşımızda Alay köşkünün yanında telgrafhane vardı. Onun çatısının nasıl yıkıldığı halâ gözümün önündedir. Deprem durunca bizi evlerimize gönderdiler. Evimizin geniş bir bahçesi vardı. Oraya keçelerden, kilimlerden bir çadır kurduk ve bir hafta eve girmeye cesaret edemedik. Fakat dışarıda serbestliğe alışmış ve biraz mektepten soğumuştuk. Mektebe döndükten sonra bâzılarımızın hatırına bir muziplik geldi.

(1) O zamanın okul argosunda «Çakma» sözü yoktu, dersten dönme veya «top atma» derlerdi.

Dördüncü sınıfta dersane yukarı katta. Sırayı şöyle bir sıkıca sallayıp hafifçe de ayak vurmak önce bizim dersanede, sonra da alt sınıflarda panik uyandırmaya kâfi geldi. Çocuklar «zelzele oluyor» diye bağırarak dışarı uğradılar, biz de arkalarından. Ondan sonra «korkuyoruz, dersaneye giremeyiz» diye drendik. Fakat dinleyen olmadı, dersaneye soktular. Bunu bir defa daha tekrarladık. Bu defa iş anlaşıldı. Bu vaka üzerine H a ş i m Hoca köpürdü. Cüppesini, kavuğunu bir tarafa atıp soruşturmayı bizzat ele aldı. Sınıfımızdaki bütün çocukları çağırıp Musafa el bastırarak yemin ettirdikten sonra, sırayı kimin salladığını soracaktı. H a ş i m Hoca musafa el basmak için küçüklerin abdest almasına lüzum olmadığına, fakat büyük çocukların mutlaka abdestli olmaları lüzumuna da fetvayı verdikten sonra sorguya başladı. İşin şaka götürür tarafı yoktu. Hepimiz sırayı sallayanın kim olduğunu bilmediğimize yemini bastık ve işin içinden sıyrıldık. Bu hâdiseden sonra bu şakayı tekrarlamaya kimsede cesaret kalmadı. Şimdi anlıyorum ki H a ş i m Hoca bize sıra sallayanın kim olduğunu söyletme için yeminden ziyade, bir daha yapmamak için tövbe ettirmiş !

Rüşdiyede haşarı bir çocuktum, oyunu severdim, ders bellemek için de pek kendimi üzmezdim. İmtihanlar yaklaşıncaya biraz kendimi sıkar, sınıfı geçerdim. İmtihanlarda da iyi şansım vardı. En çok bildiğim soruları çeker, iyi numara alırdım. Bu sayede Rüşdiyede ne bütünlemeye, ne de sınıfta kaldım. Sınıfın ortalarında yer tutardım.

Soğukçeşmedeki son hâtıramı da anlatmadan bu bahsi kapatamıyacağım. Son sınıfta son gün. O gün dersler kesiliyor. Sınıfın bir ucundan öteki ucunda bulunan S a i m e doğru sevincimden bağırarak koşuyordum. O da bağırıyor ve bana doğru geliyordu. Pencereden bu halimizi gören *Aksantegü* ikimizi de alıp dahiliye odasına götürdü ve potinlerimizi çıkarttırıp tabanlarımıza beşer değnek çektii, bizi böyle bir hâtıra ile selâmetledi.

Alâettin Beyle bundan otuz yıl sonra Birinci Cihan Harbi'nde Hasan Kale'de buluştuk. Ben Ordu Sıhhiye Reisi, o da Ordu Levazım Şubesinde bir kısım âmiri idi. Soğukçeşme hikâyelerini tatlı tatlı konuşurduk. Mektepte elinden epey çekmiştim ama yaptıkları bende bir güceniklik bırakmadı. Orduda da hürmette kusur etmedim.

TIBBİYE İDADİSİNDE (*)

«Örs ile Çekiç arasında»

Rüşdiyeyi tamamladıktan sonra Saim 'le başbaşa verip, asker hekimi olmayı kararlaştırdık. Saim 'in büyük kardeşi Askerî Tıbbiye Mektebinde fizik hocası «*Voltaire*» lakabıyla anılan Dr. İsmail Ali Beydi. Hekim olmakta Saim üzerinde onun, benim üzerimde de Saim 'in tesiri olduğu muhakkaktır. Babama söyledim, memnuniyetle kabûl etti. Fakat halam bir mesele çıkardı. «Onu bir defa Mustafa Beye soralım, ondan önce mektebe girme» dedi. Mustafa Bey, Namık Kemal'in babası. Münecim

(*) Doktor olmak isteyen genç Tefvik Salim'in Tıbbiye lisesine girmesi bugün için garip karşılanabilir. Durumu açıklığa kavuşturmak için bazı açıklamaların gerekli olduğunu zannediyoruz: Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyılın ortalarından itibaren, yenileşme hareketleri sonucunda kurulan Mühendishane, Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye gibi Yüksek Okullarla birlikte, bir üniversite kurma çabaları başlamıştı. Bu konudaki ilk denemeler çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğramış, nihayet 1900'de İstanbul Darülfünun'u kurulmuştur. Ancak ilk andan itibaren, açılması düşünülen Üniversiteye girecek öğrencilerin temel eğitiminin olmaması, yani orta okul ve lise mezunu kişilerin eksikliği ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştı (Bkz. M.A. Ayni: *Darülfünun Tarihi*. İstanbul, 1927). Halbuki, 1920'lere kadar yaşamını sürdüren medreselerde bu kademeleşme zaten mevcut olduğundan (Dahil ve Hariç sınıfları) bu eğitim sisteminde aynı zorluk bahis konusu değildi. (Bkz. İ.H. Uzunçarşılı: *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara, 1965). Nevar ki, bu kadrolardan istifade edilemiyordu. Zira medrese eğitimi için hazırlanmış öğrenciler, yeni yüksek okullar için gerekli dersleri (fi-

Başı rahmetli Mustafa Beydir, astrolog. Halamın da uzaktan akrabası. Pek muhterem bir zattı. Bayramlarda gider elini öperdik. Doğum gün ve saati kendisine bildirilecek, o da ilmi nucuma göre zayıçemi çıkaracak, uygunsa hekim olacak, değilse vazgeçecektim. Halam bunu istiyordu. Babam hurafelere hiç inanmaz ve inananlara kızardı. Bu tesir altında ben de o yaşında bu şeylere kat'iyen inanmazdım. Halamı çok severdim, fakat peşinen kararımı bildirdim. «Sen sor, fakat aksi de çıksa, yine hekim olacağım» dedim ve mektebe yazıldım. Mustafa Bey falıma bakmış: «Bırakın çocuğu, hangi mesleği isterse girsin, onun mutlaka en ileri kademesine çıkacaktır» diye haber göndermiş, zayıçeyi de halama vermiş. Zaman rahmetlinin hükmüne hak verirdi, ama beni astrolojiye inandıramadı.

2 Nisan 1895, Şeker Bayramının dördüncü günü. Elimizde şahadetname, Kulelide deniz kenarındaki büyük binanın arkasında bulunan Tıbbiye İdadisine gittik. Girmek istediğimizi söyledik. «Bekleyin» dediler. Saatler geçti, hepimizi almıyacaklarmış diye dedikodular meydan aldı. Arkadaşlar ayaklandı, bizi almıyorlar diye Padişaha telgraf çekmeğe karar verdik. O zaman telefon nerede? Yıldıza telgraf ta İstanbul'un merkezinden çekilmez, mutlaka Bakırköy, Çengelköy gibi şehir dışı sayılan yerlerden çekilirdi. Telgrafı Soğukçeşme'de sınıfımızın birincisi olan Kilisli Rıfat yazdı. Biz iki arkadaş

zik, kimya, biyoloji, matematik vs...) okunamışlardı. Ortaya çıkan boşluğu doldurmak için 1870'lerden itibaren büyük çaba sarfolunmuş ve pek çok Rüştîye ve İdadi açılmıştır. (Bkz. O. Ergin: *Maarif Tarihi*, 2b. İstanbul 1970. Bu okullardan yetişenler çoğalcıya kadar, adı geçen, Harbiye, Tıbbiye vs... gibi kuruluşlar için ve yalnız buralara gireceklere mahsus olmak üzere, İdadiler açılmıştı. Ayrıca, Medrese eğitim sistemi zaten mevcut iken açılan yenileşme dönemi Yüksek Okulları, ordunun ihtiyacını karşılamak gerekçesi ile kurulmuş olduklarından askeri yapılarını devam ettirmişlerdi. İşte Tevfik Sağlam bu nedenlerle Askeri Orta okuldan sonra (*Soğukçeşme Rüştîyesi*) Tıbbiye Lisesine (İdadi) girmiştir.

telgrafhaneye götürdük, çektirdik. Döndüğümüz zaman ne görelim? Arkadaşların hepsini içeriye almışlar, biz dışarıda kaldık. Ne ise, bize de büyük bir güçlük yapmadılar. O gün bizi hafif bir imtihandan geçirdiler ve hepimizi aldılar. Sınıfımız tam 311 kişi. Evimize döndük, eşyamızı aldık ve mektebe geldik.

Tıbbiye İdadisi binası 4 kısımdan ibaretti. Birincisi o zaman yeni yapılmış olan ve dersaneleri ihtiva eden iki katlı bir bina. Üst katta bir koridor üzerinde iki taraflı geniş dersaneler ve koridor sonunda cami. Alt katta teneffüshaneler. Bu katin ucunda kapısı dışarıdan olan bir Müdürlük dairesi. İkinci kısım buna yapışık bir bina idi. Buraya yatak koğuşları, bir de dahiliye zabitleri odası yerleştirilmişti. Üçüncü kısım olarak bu iki binanın karşısında geniş bir yemekhane, onun yanına dizilmiş mutbak, kiler, çamaşırhane, hamam ve hapishane bulunuyordu. Dördüncü kısım da mektep kapısı dışında yeni yapılmış bir hastane idi.

Sınıflar öğrenci sayısına göre müteaddit kısımlara ayrılmıştı. Çok kalabalık olan sınıfımızın dört kısmı vardı.

Tıbbiye İdadisi yatılı bir okuldu. Perşembe günü öğle vakti kapı arkasında sınıf sınıf tabur olurduk. Müdür veya Dahiliye Binbaşısı tarafından kılık kıyafet yoklaması yapıldıktan sonra tabur halinde Çengelköy iskelesine iner ve uzunca bir beklemeden sonra gelen vapura binerdik. Cuma akşamı mektebe döner ve cümle kapısı önünde dahiliye zabitleri, mektebe yasak gazete ve kitap sokmamamız için, üstümüzü, başımızı iyice aradıktan sonra içeriye bırakırlardı.

Tıbbiye İdadisinde de, Rüşdiyede olduğu gibi, yıllık öğretim süresi dokuz aydı. Recep başında dersler kesilir, mektepte kalmak üzere imtihana hazırlanırdık. İmtihanlar bitince evlerimize, taşralı olanlar memleketlerine gider ve Bayramertesi mektebe dönerdik.

Tıbbiye İdadisinde asker elbisesi giyerdik (1), Mektepte

(1) Askerî Rüşdiyelerin de mavi zırlı parlak düğmeli bir üniforması vardı ama, mecburi değildi.

giydiğimiz iç elbisesi basitti, fakat dış elbisemiz pek süslü idi. Siyah çuhadan, çapraz göğüslü, üzerinde *Eskülap* işareti olan parlak sarı düğmeli, arkası yırtmaçlı, uzun bir ceket ve kırmızı zırlı bir pantolon. Ceketin yakası kalkık, çift kopça ile ilikli. Yaka ve kol yenleri vişne çürüğü kadife. Koldaki kadife çepe çevre 4-5 santim eninde, ön tarafı üçken şeklinde yukarı doğru sivrilmiş. Bu kadife yenin üstünde, sınıf sayısına göre, birden üçe kadar bir santimetre eninde kırmızı ipek şerit. Omuzda kadife apolet ve üzerinde okuldaki numaramız. Her sınıfın Başçavuş, Çavuş ve Onbaşları vardı. Bunlar sol kolun üst kısmına yine aynı kırmızı şeritten açısı aşağı doğru açık, çatal şeklinde bir işaret koyarlardı. Başçavuşları üç, çavuşları iki şeritti. Onbaşların da bir şeritli işaretleri vardıysa da onlar bu işareti takmazlardı.

Başta tabii fes. Mektepte bir de fes kalıpcısı vardı. Perşembe sabahları feslerini kalıplatmak için talebe kalıpcının önüne üşüşürdü.

Elbise, fes, çamaşır ve potinlerimizi mektep verirdi, fakat giyilecek şeyler değildi. Kumaş çuval gibi. Potinler sanki deri tersine çevrilerek yapılmış gibi pürtüklü. Bunlar ölçü üzerine yapılmış değildi. Üç boydu ve gelişi güzel dağıtırlardı. Biz boyumuza göre aramızda değiştirdik.

İç çamaşırı olarak yalnız en adi patiskadan yapılmış don gömlek verirdi. Çamaşır bir boydu ve boyları, genişlikleri öyle idi ki, mübalâgasız içlerine iki çocuk sığabilirdi.

Feshane malı olan fese gelince, o komik bir şeydi. Talebenin hiç sevmediği açık kırmızı renkte, büyük ve asla kalıp tutmaz bir külah. Talebe umumiyetle ne yapıp yapar, dış elbiselerini, fes ve pabuçlarını dışarıdan tedarik ederdi. Don, gömlek, fesi de ekseriyetle kırkar ellişer paraya satardık. Bazan idarenin damarı tutar, bizi beylik elbiseyi giymeye zorlardı. «Padişahımız Efendimizin verdiği şeyi beğenmiyor musunuz?» diye üstümüze kükreyince akan sular dururdu. Bu suretle bir kaç defa o elbise ile palyaço gibi dışarı çıktığımızı hatırlarım.

Tıbbiye İdadisinde yemekler çok kötü idi. Bir defa patlıcan çıktımı artık aylarca onu yerdik. Adı patlıcan yahnisi, fakat gri renkte bir su içinde yüzen patlıcan parçalarından ibaret. Yağ ve et varla yok arasında. Bereket versin ekmekle, ek-sik olmayan pilâva. Onunla karnımızı doyururduk. Haftada iki gün tatlı olması lâzım. Biz gelmezden bir iki yıl önce İstanbul'da bir kolera salgını olmuş. O vakit, güya doktorların tavsiyesi üzerine, tathıyı kaldırarak yerine limonata vermiye başlamışlar. Kolera geçtiği halde, limonatanın şifalı tesirinden bizi mahrum bırakmamak için olacak ki, limonatayı değiştirmişler. Limonata çukur bakır tabaklar içinde sofrada durur, biz de tatlı niyetine kaşıkla içerdik. Çocuklar buna «Zeki Paşa tatlısı» adını takmışlardı. Sabah kahvaltısı ise çay ve ekmekten ibaret.

Mektepte bir arnavut bakkal vardı. Parası olanlar besisiksikliğini bakkalın sattığı ekmek, peynir, fasulya piyazı, patlıcan kızartması, sütlaç, mahallebi, ekmek kadayıfı gibi gıdalarla tamamlarlardı. Bakkalın önünde biriken çocuklardan gelen ses «beş beş» ti. Bu beş paralık ekmek, beş paralık peynir demekti. Beş paraya alınan ekmek miktarı, bir okkanın sekizde biri (150 gr.), peynir ise zar gibi kesilmiş ince bir kaşar peyniri parçası idi. Fasulya piyazı 20 para, bir küçük kâse sütlaç ve aşüre 10 para idi.

Yatakhaneler oldukça geniş, yataklar basit idi. Yatak çamaşırları amerikandan, «puşide» denilen yatak örtüleri doğumadandı.

Dersane ve koğuşlar Tophane'de yapılmış üstten kapaklı font sobalarla ısıtılırdı. Bunların hepsi, bilhassa ilk yakıldıkları zaman, tüterdi. İcadiyeye bakan poyraz tarafındaki koğuşlar çok soğuk olurdu. Dersane ve koğuşlar tavana asılı petrol lâmbalarıyla aydınlatılırdı.

Talebenin paydoslarda çıkacağı yer eski binanın ortasındaki ağaçlık bahçe idi. Yazları mektebin yanı başındaki güzel kıra akşam üstü bir saat çıkmamıza nadiren izin verilirdi.

Bir yandan yemeklerin fenalığı, öte yandan diğer sıhhi şartların kötülüğü bir çok arkadaşımızın vereme tutulup ölmelerine sebep olmuştur. İkinci sınıfta yattığım büyük koğuşta birbirine yakın yatan bir kaç arkadaşımızın veremden öldüklerini hatırlarım.

Tıbbiye İdadisi Askerî Rüşdiyeden büsbütün başka bir âlem. Geniş Osmanlı İmparatorluğunun dört köşesinden gelmiş her çeşit öğrenci. Arap, arnavut, kürt, çerkes, rumelili, anadolulu, İstanbullu bir gençler karması. Bir çok lehçe, bir birinden ayrı bir çok âdetler. Meselâ bir İstanbullu çocuğun ensesine şakadan vuracak olsanız güler geçer. Fakat bir Şamlı ensesine hafif bir dokunmayı bile en büyük bir tecavüz sayar, bir kavgadır çıkar. Araplar arasında türkçesi kıt olanlar eksik değildi. O zamanlar da mektebin argosu vardı. Meselâ «çakmak» sözü «bilmek» anlamına kullanılırdı. Bir gün Kitabet hocamız bize bir kompozisyon vermişti. Konu şu : Bir arkadaşımıza, şu mealde bir mektup yazacağız: «Cuma günü Eyüp camisinde Cuma namazında buluşup Kâğıthaneye veyahut Anadoluhisar camisinde buluşup Küçüksu'ya gezmeye gidelim.» Şamlı Mustafa adında bir arkadaşımız vardı. Türkçesi kıt, dili de fena halde Şam şivesine çalıyor. Bundan başka Eyüp ve Anadoluhisarı'nın da nerede olduğunu farkında değil. Mektupta «Eyüp'te buluşup Küçüksu'ya gidelim» diye yazmış. Bunu okuyan hocamız, ertesi derste Mustafa'yı kaldırdı. «Mustafa -Efendi, Eyüp'te buluşup Küçüksu'ya gidilir mi?» diye sorunca ne demek istediğini anlamayan Mustafa «Efendim, ben kitabet şakmaz» diye cevap vermez mi? Sınıfta bir kakhahadır koptu. Mustafa ise neye güldüğümüzün farkında değil. Hiddetten kıp kırmızı.

Mektepte Baytar ve Eczacı Rüşdiyesinden gelen talebe de vardı. Bunların çoğu bizden çok yaşlı ve pek haşarı çocuklardı. Ekseri vukuat bunlardan çıkardı. Bu talebeler Tıbbiye İdadisinde okuduktan sonra baytarlar Harbiye Mektebi

Baytar kısmına, eczacılar Tıbbiyenin Eczacı sınıflarına geçerdiler (*)

Tıbbiye İdadisi tam bir askerî okul. Başında miralay bir müdür (ressam Zekâî Bey, sonradan Paşa olmuştur). Bunun maiyetinde bir Dahiliye binbaşı (Habib Bey). Son derece sofuk, çetrefil bir çerkes. Bundan başka bir kolağası ve her sınıfın bir yüzbaşı ve iki mülâzım dahiliye zabiti vardı.

Mektepte sıkı dehşet. Yasağın had ve hesabı yok. Mektepte, ne olursa olsun, program dışı kitap okumak yasak, meselâ İstanbul'da basılmış fransızcadan tükçeye Vizental Efendinin lûgat kitabı, Larousse diksiyoneri yasak, kimde bulunursa dört hafta izinsiz. Gazete okumak yasak, atlamak yasak, koşmak yasak, mektebin etrafı cennet gibi kır, oraya çıkmak yasak. Cuma günü bir gezme yerine, meselâ Kuşdili çayırına veyahut Kâğıthane'ye gitmek yasak, tiyatro yasak, kahvede oturmak yasak. Her tarafta «kanun» adı verilen inzibat memurları vızır vızır dolaşır: Haberinizi olmadan apolet numaranızı alır, mektebe bildirirler. Bir de bakarsınız, Çarşamba akşamı «evamir» de adınız okunur: dört hafta izinsiz.

Burada da dayağın çeşitlisi vardı. Kulak bükme, tokat atma, birkaç değnek savurma gibi hafif dayaktan, dahiliye

(*) Bugün ayrı ayrı Fakülteler halinde eğitim yapan bu kuruluşlar yüz yılı aşan bir süre Tıbbiye'ye bağlı olarak kalmışlar, Cumhuriyet döneminde ayrıcalıklarını kazanmışlardır. Çağdaş eğitim yapmak üzere 1842'de bir *Baytar Mektebi* kurulmuş ve bu okul uzun yıllar dönem dönem Tıbbiye'ye ve Harbiye'ye bağlı olarak devam etmiş, 1908'den sonra gelişmesi hızlanmış, nihayet Ankaradaki en önce olmak üzere Veteriner Fakülteleri kurulmuştur. (Bkz. N. Berk: *Veteriner Tarihi* 2b. Ankara, 1978) Çağdaş Eczacılık Eğitim ise Galatasaray Tıbbiyesi (1839) içinde başlamış, ilk derli toplu Eczacılık okulu Kadırgada 1909'da kurulmuştur. Bu okul 50 yılı aşkın bir süre Tıp Fakültesine bağlı olarak çalışmış, nihayet İstanbul'daki en önce olmak üzere Eczacılık Fakülteleri kurulmuştur (Bkz. N. Baylav: *Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1968; B. Şehsüvaroğlu: *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul 1970).

odasında kışa vurulan on onbeş sopaya kadar türlü türlü. İlk kısımdakileri dahiliye zâbitleri, kabahați görür görmez, hemen tatbik ederlerdi. İkinci kısım ise ekseriyetle sınıf çavuşları tarafından bildirilen suçlar üzerine çocuk dahiliye odasına çağrılarak orada tatbik olunurdu. O kadar yasak ve o kadar suç vardı ki, bunlar ortasında nefsinin korumak her babayığinin harcı değildi. Meselâ dersanede koşuşurken veyahut bir kaza neticesi bir cam kırarsınız. Mektepte esasen usûldü. Her ay aylığımızdan elli para cam parası kesilirdi. O zaman maaşı aslimizi, baremdeki derecemizi iyi bilmiyorum ama, şimdiki gibi birçok kesintileri vardı. Elimize beş kuruş kadar bir para geçtiğini, onun da senede altı ay verildiğini hatırlıyorum. Her ay bizden, profilâktik bir tedbir olarak, kesilen bu elli paraya rağmen, bir cam kırdınız mı, hem tekrar yüz para alırlar, hem de dahiliyede beş sopa çekerlerdi.

Bunun dışında bir de «meydan dayağı» denilen ağır bir ceza vardı. Bu pek büyük kabahat yapanlara tatbik edilirdi. Çarşamba akşamları «evamir» adı verilen ceza kararları listesi nöbetçi zâbiti tarafından okunur, meydan dayağı cezası verilen talebe çağrılır, yere bir kilim serilir, dayak yiyecek yüzü koyun yatar, boru çalınır, nöbetçi zâbiti ceza kaç sopa ise, o kadar sopayı vururdu.

Ufak tefek dayak gerek zabıtlar, gerek talebe için bir izzeti nefis meselesi sayılmazdı, günün mûtat hâdiseleri, âdeta fizyolojik fonksiyonları arasına girmişti. Fakat meydan dayağından herkes son derece nefret eder ve bu talebeyi çok sinirlendirirdi. Meydan dayağı nadiren ve mutlaka hapis cezasıyla birlikte tatbik olunurdu. Siyasî sebepler dışında meydan dayağı ancak pek ağır suç işleyen fena talebenin çektiği çok kötü bir ceza idi.

Sınıfımızın bir mazhariyeti vardı. O yıl memleketin her tarafından sınıfın en ilerisinde bulunan, kıymetli çocukları Tıbbiyeye girmişti. Bu sebepten sınıfın çoğunluğu ortadan üstündü. Bundan dolayı sınıfı hem dahiliye zabıtları, hem de hocalar çok severdi.

Tıbbiye İdadisinde günde sekiz saat çalışırdık : gündüz birer saatlik dört ders, sabah ve akşam ikişer saatlik iki müzakere.

Şimdi Tıbbiye İdadisinde neler ve nasıl okuduğumu anlatacağım.

O zamanlar «fransızca bilmeyen hekim olamaz» kanaati mevcut olduğundan Tıbbiye İdadisinde fransızca öğretimine büyük önem verilirdi. Haftada iki gün sabahtan akşama kadar, yâni dört ders, fransızca okuduk ki, üç yılda 850 saat eder. Tıbbiye İdadisinde hemen bütün hocalar asker olduğu halde fransızcayı üç sivil hoca verirdi. Muavinleri askerdi.

Bizim hocamız Hariciye Nezareti İstişare Odası hulefasından Boğos Keresteciyan Efendiydi. Orta boylu, sivri siyah sakallı, pek terbiyeli, nazik bir Babıâli efendisiydi. Türkçesi iyi idi. Tumturaklı konuşurdu. Her halde arapçası da fena olmayacak ki, bir gün : «*Qui a dit au soleil, sortez du néant et soyez le flabeau de l'univers*» mısraını bir talebe «Güneşe kim dedi : madumiyetten çık ve kâinatın meş'alesi ol» diye tercüme edince Boğos Efendi hemen müdahale ederek «Efendim, meş'ale değil, miş'ale deyiniz, arapça ismi âlettir, bilmiyorsunuz?» diye düzeltmek istemişti. Hocamız sonradan «Manzarai hilkati cihan, eseri Boğos Keresteciyan» adlı bir eser de yayınlamıştı. Boğos Efendi iyi ders verirdi, biz de kendisini severdik.

Muavini Kolağası Derviş Efendiye gelince : Boğos efendinin tam aksi. Çiçek bozuğu, asık çehreli, sert, aksi bir adam. Fransızcası da kıttı. Zannedersem boşnaktı.

O zaman «*Méthode Ahn, Schleicher*» gibi bir takım öğretim kitapları vardı. İyice hatırlayamıyorum, bunlardan birini seçmiş, onu okuturdu. Biz de o kitap yok ve nereden yazdığını bilmiyoruz. Derse gelince önce on, on beş fransızca kelime ve türkçelerini yazdırır, sonra bunlarla cümle yaptırırdı. Her derste bu kelime listesinin başında «*Vocabulaire des mots usuels groupés par catégories*» başlığını koydururdu.

Bir gün «fransızca kelimeleri bilmezseniz türkçesini söyleyin. Meselâ «*dans l'aubergine*» diyecekseniz, fransızcası hatırınıza gelmediyse «*dans le patlıcan*» diyiverin, zararı yok dedi. Talebe derhal kendisine «*dans le kemer patlıcan*» lakabını taktı. Bu zat güzel yazıya meraklı idi ve bizi gotik yazı ile yazmaya zorlardı. Bir gün kendisi ile aramızda şöyle bir vak'a geçti : Yazdırdığı fransızca sözler arasında «*Astrologie*» kelimesinin türkçesini «ilmi heyet» diye yazdırmıştı. Halbuki *astrologie* nin «ilmi nücûm», *astronomie* nin «ilmi heyet» olduğunu lûgat kitabından öğrenmiştim, biliyordum. Bir gün beni derse çekti ve «ilmi heyet» in fransızcasını sordu, «*astornomie*» dedim. Kızdı. «Ben size *astrologie* demedim mi?» deyince «Efendim», *astrologie* ilmî nücûm» diye cevap verdim. Hışım ile «getir defterini bakayım» dedi. Defterim berbat, mürekkep lekesi içinde, yazım da fena. Bir deftere, bir de yüzüme baktı. «Ben size gotik yazın demiyor muyum? Bir de çalışkan bir şeymişsin gibi suratıma bakıyordun, defol» diye azarlıyarak yanından kovdu. Hayatta doğru sözden dolayı gördüğüm ilk ceza bu oldu.

Fransızca dersleri gramer, lektür, resitasyon ve konversasyondan ibaretti. Talebe fransızca öğrenmeye heves eder ve oldukça da öğrenirdi. Talebeyi ayrıca dil öğrenmeğe teşvik için arada bir imtihan açılır ve fransızcada ileri olanların kollarına sarı renkte onbaşı işareti gibi bir işaret koymalarına izin verilirdi. Üçüncü sınıfta ben de böyle bir işaret almağa muvaffak olmuşum.

Üçüncü sınıfta Saim Ali, Şükrü Mehmet, Refik Münir gibi bazı arkadaşlar fransızcayı ilerletmeğe karar verdik. Her gün birer saatlik dört ders, akşam ve sabah da ikişer saatlik iki müzakere olduğunu söylemiştim. Biz müzakerelerden yalnız birisini öteki derslere bırakarak, diğerinde ve bir de gündüz boş kalan derslerde fransızca çalışmaya karar verdik. Bu mektepten verilen dört kitapla olacak iş değildi. Dışarıdan küçük hikâye, roman, tarih

gibi kitaplar alıp mektebe getirmeğe başladık. Halbuki bunlar yasaktı. Bu kitapları binbir yolla mektepten içeri geçirir ve içeride de yakalanmamak için birçok çarelere başvururduk. Meselâ kitaplar dolabımızda bulunmasın ve ele geçecek olursa bize ait olduğu anlaşılmasın diye, açıkta, ötede beride bırakırdık. Fakat bir müddet sonra kitapların bize ait olduğu sınıfça bellendi. Bir sabah erkenden, hamam borusunda, iki arkadaş kimse görmeden teneffüshanede boş bir dolap bulup kitapları oraya naklettik ve üstüne bir kilit astık. İlk defa kitapları buraya götürürken mektebin müdürünü bahçede gezinirken görünce ne kadar korktuğumuzu halâ hatırlarım. Dolabın kime ait olduğunu kimse bilmiyordu. Biz ya sabah pek erkenden veyahut gece yat borusundan sonra, teneffüshaneye gider, dolaba okuduğumuz kitabı koyar ve yenisini alırdık. Bir müddet sonra dolabın kime ait olduğu da anlaşılmağa başladı. Biz de kitapları evimize kaçırдық ve ancak okuyacağımız formları mektepte bulundurmağa başladık.

Biz yavaş yavaş işi azıttık, yalnız mektebe değil, memlekete girmesi yasak kitapları da okumağa başladık: meselâ Volney'in «*Les ruines de Palmyre*», Voltaire'in «*Mahomet*», bilmem kimin «Osmanlı İmparatorluğu Tarihi» gibi eserler. Bunları çok defa dersaneye getirir ve serbestçe okurduk. Hocalarımız bazan bunları görür, fakat göz yumarlardı. Bir gün, hatırlarım, küçük bir Osmanlı tarihinin teşkilâtımıza ait olan ikinci kısmının başında «*Le Padichah*» faslını okuyordum. Fransızca muavinimiz Şevki Bey önümde kitabı gördü, aldı, baktı, gülererek sıranın üstüne bıraktı ve «Küçük galiba müverrih olacak» deyip geçti. Bu zat sonraları bize gazete kupürleri de getirirdi. O zaman haber vermesi beni mahvetmeğe kâfi idi, o bilâkis teşvik etti.

Bütün bu çalışmalar kendi gayretimizle oluyordu, yani elimizde lûgat kitabı, bunları anlamağa uğraşıp dururduk. Bu suretle bir sene içinde herhangi bir kitabı serbestçe okuyabilir bir hale geldik. Bu çalışmalarımız diğer dersler üzerine

fena tesir etti. Son sınıfta üç hususî imtihanda birer dersten birer hafta izinsiz kaldım, ki bu bütün Tıbbiye İdadisinde geçirdiğim tek izinsizliklerdir.

Tıbbiyeye girdiğimiz zaman artık bütün dersleri fransızca kitaplardan okuyacak hale gelmiş bulunuyorduk.

Diğer derslere gelince :

Tıbbiye İdadisinde matematik derslerine de önem verirdi.

Birinci sınıfta âdi cebir okutulurdu. V a s ı f Bey adında yüzbaşı pek iyi bir hocamız vardı. Bütün sınıf bu zatın iyi okutuşu ve şahsiyeti sayesinde cebiri seve seve okudu.

Yine birinci sınıfta hendesei musattaha (düzlem geometri) dersi vardı. Onun hocası İ s m a i l H a k k ı Bey biraz delişmen, fakat iyi bir zattı, dersini sıkılmadan dinlerdik. İkinci sınıfta hendesei mücesseme (uzay geometri) okuduk. Hocamız Kolağası M e c i t Bey sofu, pek mubarek bir zattı. Fakat daima uyuklar gibi bir hali vardı. Dersinden bir türlü zevk alamadım ve geometriden soğudum. Bilmem şimdi nasıl? O zaman her geometri dâvası «matlup hasil olur» cümlesiyle sona ererdi, «böylece iş tamam» demek. Benim de geometrinin en sevdiğim tarafı dâvanın halli için çekilen sıkıntıdan sonra geniş nefes aldırın bu son cümle idi.

Üçüncü sınıfta müsellesat (trigonometri) ve kozmografya (astronomi) dersleri okunurdu. Trigonometri hocası Erkânıharp (Kurmaya) yüzbaşı R e f i k Beydi. Ciddi, biraz soğuk tavırlı bir zat. Fakat iyi ders verirdi. Fransızcaya çalışma yüzünden bu dersten iki hususi imtihanda birer hafta izinsiz kaldım.

Kozmografya hocamız da bir Erkânıharp zabiti: V a h i t Bey. Pek şık giyinir, kayzer biçimi uçları kalkık bıyıklı, son derece kibar ve nazik bir zat. Müze müdürü H a m d i Bey merhumun damadı.

Tıbbiye İdadisinde biz horlanmaya, kaba muameleye o kadar alışmıştık ki, hocamız ilk derse girdiği gün bir çocuğa: «Lütfen pencereyi kapatır mısınız?» dediği zaman bizi bir

gülmedir almıştı. Hocamızın bu şekilde konuşuşunu biz o zaman nezaketten ziyade züppeliğe hamletmiştik. Bu hâdiseyi hatırladıkça o zaman bize ne derece benliğimizi unutturduklarını acı acı düşünürüm.

Tıbbiye İdadisinde edebiyat öğretimi, sivil idadilere nispeten, zayıftı. Bununla beraber her üç sınıfta da kitabet dersi okunurdu.

Birinci sınıfta Manastırlı Mustafa Nuri Bey adında bir hocamız vardı. Bu zat hür düşünceli, öğrenciler arasında derin bir tesir bırakan mühim bir şahsiyetti. Talebe kendisine karşı büyük bir saygı ve sevgi beslerdi. Bermûtat ders ve müzakerelerde, yazın en sıcak günlerinde bile, başımızda fes, göğsümüz kapalı otururduk. Bir düğmemiz veya yakamız açık olsa nöbetçi zabiti kapamamızı ihtar ederdi. Mustafa Nuri Bey göğsümüzü açmaya ve fesimizi çıkarmaya izin verdi, rahatladık.

Mustafa Nuri Beyin verdiği kompozisyonları hepimiz büyük bir şevk ile hazırlardık. Hocamız bunları birer birer tashih eder ve altına hemen daima bir teşvik sözü ilâve ederdi. Yazılarımın altında gördüğüm «âferin», «âferin küçük», «âferin, sözlerin pek ruhlu, gayret!» gibi sözlerin beni nasıl sevindirdiğini altmış yıl sonra hâlâ büyük bir zevk ile hatırlarım.

Ne yazık ki, bu şevkim uzun sürmedi. İkinci sınıfta sevimsiz, haşin bir hocamız vardı. Âferin almak şöyle dursun, bir gün pek haksız olarak azar da işittim. O hale geldim ki, kompozisyon konusu olarak verilen özeti biraz değiştirip hocaya verirdim. Üçüncü sınıftaki kitabeti resmiye dersi de böyle tatsız geçti gitti.

Hocanın şahsiyetinin genç ruhlar üzerinde ne büyük tesir yaptığını böylece bir edebiyat, bir de tarih dersinde henüz bir çocuk iken anladım.

Tarih üç sınıfta okutulurdu : birinci sınıfta Osmanlı, ikinci sınıfta ilk ve orta çağ, son sınıfta yeni çağ tarihleri.

Osmanlı tarihi hocamız A b d i Bey isminde tombalak, top sakallı, pek terbiyeli, babacan bir zattı. Fakat takriri gayet monotondu. Elimizde Miralay Ali T ev f i k Beyin ağır bir üslup ile yazılmış ve iyi basılmış bir kitabı vardı. O zamanki bütün tarih kitapları gibi, bu da sıra ile padişahların saltanat devirlerine göre tertiplenmiş, padişahların cülusundan, ölümlerinden, zamanlarındaki muharebelerden bahseden, daima padişahların medh edilecek taraflarını ileri süren tatsız bir kitap. A b d i Hocanın dersinde 'uyuklar, kitabı ezberlemeye çalışırdık.

O zamanlar Osmanlı tarihi derslerinde ve kitaplarında Sultan M e c i t devrine kadar gelinir, Sultan A z i z ve M u r a t devirlerinden bahsedilmezdi. Babam tarih meraklısı idi ve evimizde V â s ı f, N a i m a, R a ş i t, C e v d e t tarihleri gibi birçok kitaplar vardı ve ben de onları okuyup anlamaya çalışırdım. Fakat Tıbbiye İdadisinde okuduğum Osmanlı tariihnden ne bir zevk aldım, ne de esatlı bir şey öğrendim. İlk on padişahı beğendiğim için onlara ait kısmı az çok belledim. Şansıma imtihanda üç sual de bunlardan çıktı, iyi bir numara ile geçtim.

İkinci sınıfta ilk ve orta çağı da pek sevimsiz bir şekilde okuttular. Kitapları da çekici şeyler değildi. Bir çok devlet gelmiş, geçmiş. Nerelerde oturmuşlar. Elde bir harita yok. Osmanlılar «deşti Kıpçak» tan (Kıpçak çölü) gelmişiz. İyi ama, burası neresi? Maverâ ünnehir nerede? Bir çoğu memleketimize ait olan ve eski adlarıyla anılan ülkeler bugün hangi bölgelere tevafuk ediyor? Bunlardan haberimiz yok. Sanki bu vakalar başka bir dünyada cereyan etmiş. Hele Tavaifi Mülük bahsi içinden çıkılır şey değil. Anlayabilirsen aşk olsun. Ezbere dayanmadan başka çare yok. Ezbercilik tarafım da zayıf olduğundan çok sıkıntı çektim.

Fakat üçüncü sınıfa geçince iş değişti. Orada pek mühim bir şahsiyetle karşılaştık : Binbaşı A l i R â z i Bey.

Bu zâtın şöhretini daha aşağı sınıflarda duymuştuk. Hatâ tâ bâzı arkadaşlar sınıftan kaçıp onun dersine giderlerdi. Duyuştuk ki, bizden önceki sınıfta hocayı, fransız büyük ihtilâ- linden bahs etti diye, curnal etmişler. O da kızmış. Derse gi- rince «açınız kitabınızı bakayım» demiş. Vereceği dersi bir çocuğa okutmuş, «işte dersiniz bu kadar», demiş ve dersaneden çıkıp gitmiş. Ondan sonra derste söylediklerinin not edilmesine izin vermemiş. Biz bunu bilerek derse başladık. Ben o za- manlar iyi not tutardım. Bunu açıkça yapmaya imkân yok. Gözükmemek için iki sıra arasında yere oturdum. Sıranın otu- racak yerine sarı defterimi yerleştirdim. Sıkıntı içinde ve her an hocanın gözüne ilişmek korkusu altında ilk dersin notunu güzelce tuttum. Hoca ilk derse şöyle başladı : «Tarih bir si- yanstır. Her siyansın olduğu gibi, tarihin de kanunları vardır. Tarih vakaları sıralayıp anlatmak değildir. O vakaları yaratan sebepleri, âmilleri aramak, tahlil etmek ve onu bellemdir. Buna hikmeti tarih denir.»

Bu ilk ders bütün sınıf üzerinde büyüleyici bir tesir yap- tı. Benim sarı defter sınıfta elden ele dolaştı, herkes kopyası- nı aldı. Bir kaç ders böyle geçti. Bütün sınıfın kendisini can kulağıyla dinlediğini gördüğü için olacak ki, dördüncü veya beşinci derste hoca bize «Ne böyle suratıma öküz gibi bakı- yorsunuz? İçinizde söylediklerimi not edecek kimse yok mu?» demezmi? Hemen herkes kaleme sarıldı. Ben de yerden sıraya fırladım. Ondan sonra yıl sonuna kadar rahat rahat not tut- tuk.

İmtihan geldi. Sıra ile imtihana girdik. Birinciden belki onuncuya kadar en yüksek not alan 45** ve 45* aldı. Aşağı doğru gittikçe numaralar, başka bir derste görülmemiş dere- cede, dolgun ve bir tek dönen talebe yok. İmtihan bitti. Sert ve aksi bir adam olarak tanınmış olan A l i R â z i Bey sı- nıf birincisini çağırtdı, sevinçten gözleri yaşarmış bir halde sı- nıfa takdirlerini ve teşekkürlerini gönderdi. Nur içinde yatsın, büyük adamdı.

A l i R â z i Beyin tesiri altında tarihe merakım arttı. Artık fransızcadan okuduğumu anlar hale gelmiştim. *Victor Duruy* nin küçük tarih kitabını aldım, okudum. Bir de Galata'da Yüksekaldırım'da eski kitaplar satan H a c ı 'nın dükânında *Lamé Fleury*'nin küçük boyda sevimli bir şekilde basılmış tarih serisini buldum. Bu kitaplar gayet açık bir üslûpla, mektep çocukları için yazılmış, belki yirmi ciltlik bir seri idi. Bir çoğunu aldım. Oradan orta ve yeni çağ, eski Yunan ve Romalılar, hattâ Fransa ve İngiltere tarihlerini tatlı tatlı okudum. Sonradan müellifinin adını hatırlamadığım küçük bir Osmanlı tarihi de elime geçti. Onu da gözden geçirdim. Bu kitaplar fransızcamın ilerlemesine çok yaramıştı.

Tıbbiye İdadisinde resim ve jimnastik dersleri vardı.

Resim üç sınıfta gösterilirdi. Birinci ve ikinci sınıflarda karakalem, üçüncüde sulu boya.

Resim hocalarımız pek kıymetli insanlardı. Ressam H a l i l Bey (Paşa) son derece zarif ve kibar bir zat. Çocuklara pek iyi muamele eder ve daha ziyade resme biraz istidadı olanlarla meşgul olurdu.

Kaymakam A l i S e y y i t Bey uzun gür sakallı, güzel bir adamdı. Fransa'da tahsil görmüştü ve iyi fransızca bilirdi. Bilmem neden talebe ona «Metreloji» adını takmıştı. Her halde fransızca «Maître de logis» den gelmiş olsa gerek. A l i S e y y i t Bey iyi bir ressam, aydın, tok sözlü, hür fikirli, orijinal bir zattı. Meselâ Tıbbiye İdadisi Haydarpaşa'ya nakil edildikten sonra Çamlıca'daki evine, içine Miralay üniformasıyla kurulduğu ve bizzat kullandığı, bir eşek arabasıyla gider, gelirdi.

Kolağası O s m a n Bey de pek nazik, babacan bir zattı. İyi resim yaptığını söylerlerdi.

Bu kıymetli hocalara rağmen, istidatsızlığımdan olacak, resimden feyz alamadım.

Jimnastik dersinde askerî talim ve beden hareketleri, daha sonra «*barre fixe*» de jimnastik yaptırılırdı. Boyum kısa,

kuvvetim de pek fazla olmadığından jimnastik dersinde çokça azar işitmiş ve azarın maddi tatbikatında da pek hasis olmayan hocamdan epiyi iltifat görmüştüm.

Bu son iki derse, yani resim ve jimnastiğe, «beylik dersler» derdik. Bu derslerin tam numarası 20 idi ve hiç bir öğren-ciye 5 numaradan aşağı verilmezdi. Bu suretle resimden ve jimnastikten dönen olmazdı. Kırık numara olsa olsa üssü mi-zana tesir ederdi.

Tıbbiye İdadisinde her dersin iyi bir kitabı vardı. Bunla-rın bilhassa matematik gurupuna ait olanları fransızca klasik lise kitaplarının aynen ve güzel tercümeleriydi. Son sınıfta, biraz fransızca öğrendikten sonra, bunların asılları elime geç-ti ve karşılaştırdım. Bu sayede hem fransızca terimleri öğren-dim, hem de bir tercüme ekzersizi yapmış oldum.

Tıbbiye İdadisinde her yıl üç hususi, bir de umumi imti-han vardı. Hususiler üç ayda bir yazılı olarak yapılırdı. Ba-şaramıyanlar «izinsiz», yani hafta başı çıkmadan mahrum ka-lırdı ve hocası tarafından «tasdik» edilinceye kadar izinsizlik devam ederdi. Bu sebepten talebe kendini sıkır, çalışır ve bir an önce hocadan notunu alıp izinsizlikten kurtulmaya bakar-dı.

Umumi imtihanlar hem yazılı ve hem sözlü idi. Yazılı imtihanlar yatak koğuşlarında yapılırdı. Çocuklar yatak aşırı döşekler üzerinde oturtulur ve bütün imtihan müddetince hoca ve muavini tarafından göz hapsinde tutulurdu. Buna rağmen kopya oldukça yaygın bir halde idi ve bunun için genç zekâlar ne usûller icat etmişlerdi : mesafenin uzaklığına rağmen yataktan yatağa fısıltılar, küçük kâğıtlar üzerine ya-zılmış parçaları yataktan yatağa atmak, bir kolayını bulup ki-tap sayfelerini ele geçirmek, daha neler neler...

Bir gün bunun komik bir şekli yakalandı. Hoca koridor-dan geçerken yerde bir kâğıt parçasının ağır ağır yürüdüğünü görür. Bir de ne görsün? Kâğıt siyah bir ipliğe bağlı, ipliğin ucu koğuşta. Kâğıdın izini takip eden hoca içerde kopyacıyı

kolayca ele geçirdi. Kopyası yakalanan talebenin elinden kâğıdı alınır ve yazılıdan sıfır verilir.

Sözlü imtihanlar, Rüşdiyelerde olduğu gibi, onluk ve yirmilik iki sualden ibaretti. Talebe torbalar içine konmuş numaralı masuralardan kendi eliyle suali çeker ve hoca o numaranın tevafuk ettiği suali sorardı. İmtihan yalnız hoca tarafından değil, hoca ve birkaç mümeyyizden teşekkül etmiş bir imtihan heyeti tarafından yapılırdı.

İmtihanda, 15 i yazılıya ait olmak üzere, tam numara 45 idi. Pek parlak cevap verenlere 45 bir, iki veya üç zait olmak üzere olağanüstü notlar da verilir. İmtihandan geçmek için muayyen asgarî bir numara almak gerektiği gibi, bir de üssü mizanı doldurmak, yani bütün derslerden alınan numaraların muayyen bir seviyeden düşük olmaması şarttı. Bir dersten dönenler Bayramertesi ikmâl imtihanına girerler, başarırlarsa üst sınıfa geçerlerdi. Üssü mizandan veya iki dersten dönenler sınıfta kalırdı. Aynı sınıfta iki yıl dönenlerin ise apoletleri sökölür ve neferlik yapmak üzere askere gönderilirdi. Buna «alaya gitmek» denirdi.

Çarşamba akşamları yoklamada «evamir» (1) okunurdu. Nöbetçi dahiliye zabiti evamir defteriyle meydana gelir ve o hafta içinde ceza alanların adlarını, neden dolayı ve ne gibi ceza aldıklarını teker teker okurdu.

Bu cezalardan birkaç örnek :

«... Efendi Kuşdili çayırında piyasa ederken görüldüğünden 4 hafta izinsiz.»

«... Efendi sıladan 10 gün geç geldiğinden 5 hafta izinsiz.»

«... Efendi mektepten firar ettiğinden 45 gün hapis, 15 değnek meydan dayağı.» ilh.

Hapis cezasının en yüksek haddi 45 gündü.

Cezalar arasında meydan dayağı varsa o da bu esnada tatbik edilirdi. Kapı çavuşu bir beylik kilim getirir, meydana

(1) Emirler

serer, elinde de bir deste değnek. Talebe çağrılır. Selâm verip beylik kilimin üstüne yüzü koyun yatar. Pantolonu kabarik görülürse bir yastık veya çamaşır koymasın diye yoklanır. Zabit bir değnek seçer ve kışına kaç sopa ise vururdu. Kanunî olarak değneğin omuzdan yukarı kaldırılmaması lâzım olmakla beraber, vuruş biraz da dayağı atan zabitin mizacına tâbi bir şeydi. Dayak bitince selâm borusu çalar, üç defa «Padişahım çok yaşa» diye bağırdıktan sonra dağılırdık. Çocuk ta kapı çavuşu refakatinde hapishaneyi boylardı.

Talebe üzerinde en derin tesir yapan bir de mektepten tard (koğma) cezası vardı. Bu siyasî veya son derece ağır ahlâki bir suç işleyenlere tatbik edilirdi. Bu cezaya çarpılanın bütün talebe huzurunda apoletleri, düğmeleri ve fesinin püskülü sökülürdü (1). Bu bir askerlikten koğulma cezası idi.

Tıbbiye İdadisinde vukuattan izinsiz kalmadım. Yukarıda bahsettiğim gibi, fransızcaya çalışmak için diğer dersleri az çok ihmal ettiğimden dolayı son sınıfta hususi imtihanlarda üç defa izinsiz kaldım (bir defa kozmografyadan, iki defa maki-neden) ve ilk haftada tasdik olup kurtuldum.

Mektebe program dışı pek çok kitap soktum. Bunlar arasında öyle tehlikeleri vardı ki, yakalansaydım Taşkışla'yı (2) ve sürgünü boylamam muhakkaktı, yakalanmadım.

Bize tiyatroya gitmek te yasaktı. Bu yasak bazan gevşer, M a n a k y a n, A b d i, K e l H a s a n tiyatrolarına gitmemize göz yumarlardı. Bazan işi sıkı tutarlar, tiyatro kapısında duran kanunlar (askerî inzibat erleri) içeriye bırakmazlardı.

Hatırlarım, bir Ramazan gecesi halamın oğullariyle birlikte M a n a k y a n'ın tiyatrosuna gitmek istedim. Askerî

(1) Askerlik alâmeti olan apolet ve düğmeden başka püskülün de koparılmasının sebebi sivil ve askerî püsküllerin aynı şekilde olmasıydı. Sivil püskül yassı, askerî püskül yuvarlaklı.

(2) Taşkışla siyasi tutukların hapis edildiği kışladır. Şimdi İstanbul Teknik Üniversitesidir.

talebe olduğum anlaşılmasın diye arkadaşlarımdan birinin o zaman moda olan pelerinli muşambasını ve sivil fesini giydim ve kalın muşamba içinde buram buram terleyerek oyunu seyrettim.

Tıbbiye İdadisinde muhit beni durgunlaştırdı. Rüşdiye-deki haşarılığım geçti. Buna rağmen arasına dayak yemeden kendimi kurtaramadım. Bunları ne derece hak ettiğimi hâlâ kestiremiyorum.

Bir defa bir arkadaşımı kızdırdım. Dersanede beni kovarken pencereye çarptı. Cam kırıldı. Sınıfın yarı inzibat ve asayiş memuru vazifesini de gören başçavuş (Kilisli R i f a t) dahiliyeye vakayı bildirdi. Nöbetçi zabiti ikimizi de sorguya çekti. Benim suçlu olduğum anlaşıldı. Zabit hemen kapı çavuşunu çağırdı «Çevir» emrini verdi. Bu işte usta kesilmiş olan güçlü kuvvetli çavuş belimden kavrayınca ayaklarımı yerden kesti. Dahiliye zabiti de rahatça kıcıma beş sopayı çekti.

Bir defa yediğim bir değneği de hiç unutmam. Üçüncü sınıfta sulu boya resim için resim tahtası dağıtırlardı. Biz bu tahtaların üzerine kola ile resim kâğıdını yapıştırır, kurutur, üstüne resim yapardık. Tahtaya resim kâğıdını yapıştırmak oldukça ince bir işti. Kâğıdın pot olmaması, kirlenmemesi lâzım. Sonra kâğıdın yüzü ekmek içiyle temizlenecek, vesaire. Hulâsa yalnız başıma becereceğim bir iş değil. Bir arkadaşıma rica ettim. Akşam paydosunda kıra çıkmadan vazgeçtik ve iç bahçedeki şadırvanın yanında bu sıkıntılı işi yaptık. Bitince sevindim. Bir ooh! çektikten sonra abdest alırken elbiseyi asmak için şadırvanın direklerine çakılmış olan tahtaya asılarak, jimnastik dersinde yaptığımız gibi, kendimi yukarı çektim. Tam o esnada sırtıma bir değneğin indiğini duydum. Arkamda dahiliye zabiti «Kıra çıkmazsın, burada eğlenmek için değil mi?» diye homurdanıyordu. Kır sefasını bırakıp ta kasvetli iç bahçede kalmanın eğlence olmadığını her halde o zabit te bilirdi. Fakat anlaşılan o gün elindeki değneği kullanmak için yeter derecede fırsat bulmamıştı. Adeta eli kaşı-

niyordu. Karşısına çıkan sırtım ihtiyacını kaçırdı. Bana sopayı ask etmekle gönlü rahatlandı, huzura kavuştu. Benim tarafımdan helâl olsun.

Tıbbiye İdadisinde Refik Şehzadebaşı (rahmetli Dr. Refik Münir Paşa) ile başımızdan pek tehlikeli bir hâdise geçti : Son sınıfta ikimiz bir mektep gazetesi çıkarmaya karar verdik. Gazete el yazısı ile 4 sahifelik bir nüsha olacak, sınıfta elden ele dolaşacaktı. İçinde az çok mizahi şekilde yazılmış mektep havadisi. Birinci numarayı yazdık. Sınıfta dolaştı. İkinci numarayı Yamanlı Sait lakabını verdiğimiz Bağdatlı kolağası Sait Bey yakaladı ve idareye haber verdi. Refik'i sorguya çektiler ve hapse attılar. Bu nüshada epiyce dokunaklı yazılarım vardı. Bunlardan birisi dahiliye zabiti yüzbaşı Kâzım Beye aitti. Ona Kör Kâzım derdik. Bir lakabı da «Çengelköy Kırallı» idi. Aksi, sert, yüzü gülmez bir adamdı. Hiç sevmezdik. Yukarıda bahsettiğim cam kırma hâdisesinde dayağı da ondan yemiştim. Gazetemizde havadis olarak K. Kâzım 'ın Çengelköy Kırallı olduğunu bildiriyoorduk. Sorgu heyeti bu cümleye önem vermiş Refik 'i «K. Kâzım kim?» diye sıkıştırmışlar. Dahiliye zabiti olduğunu söylese iş fena. Bizim sınıfta Kâzım adında bir çocuk vardı, kekeme idi. Refik K. harfinin buna ait olduğunu söylemiş. Heyet kani olmamış. Gerek bu adın kime ait olduğunu ve gerek gazetenin diğer yazarlarının kim olduğunu söyletmek için biçareye 45 sopa attılar. Buna rağmen Refik hiç bir şey söylemedi ve bizi ele vermedi. Refik 'in durumu tehlikeye girdi. Taşkılla'ya gönderileceği sözü dolaşmaya başladı. Bereket versin, Abdülhamid 'in İkinci Mabeyincisi Nuri Paşa ki, namuslu bir zat olarak tanınırdı, Refik 'in uzaktan akrabası imiş. Onun müdahalesi ile 45 gün kadar hapisten sonra bıraktılar. Yoksa parlak bir jinekolog olan ve memlekete uzun yıllar pek çok talebe ve mütehassıs yetiştiren, Balkan Harbinde Yanya kalesinde, İlk Cihan Harbinde orduda büyük hiz-

metler gören aziz arkadaşımın mesleki istikbali ve belki hayatı heder olup gidecekti (*)

Tıbbiye İdadisinde sınıfın ortalarında idim, fakat son im-tihanda ileri geçtim ve Tıbbiye İdadisinden 13 üncü olarak çıktım.

(*) Bkz. H. Gediz: *Refik Münir Keskingil (1880 - 1940)* T. Jinek Arş. 7 (26): 1233 - 1240, 1940

ASKERİ TIBBİYEDE

«Ne mümkün zulm ile, bidad ile imhayı hürriyet?»

6 Mart 1898. Şeker Bayramının 4 üncü günü. Soğuk, karlı bir hava. Biz iki arkadaş sabahleyin erkenden Askerî Tıbbiye elbisemizi giymiş, kılıçlarımızı kuşanmış olduğumuz halde Ayasofya Camisinde buluşarak topluca «Mektebi Tıbbiyei Şahane» nin yolunu tuttuk.

Bu mektep Saray - içinde, Demirkapı'da idi. Gülhane Parkında, Sarayburnu'na giderken sol tarafta kalan büyük sarı kışla.

Buraya dış bahçe kapısından girilir ve oldukça uzun bir yolla binanın cümle kapısına varılırdı.

Bu kışla dik dörtgen şeklinde yapılmış, ön cephesi üç, diğer iki cephesi iki katlı, büyük, eski bir bina idi. Ortasında, büyük çınar ağaçlarıyla gölgelenmiş, bir iç bahçesi vardı.

Binanın ön cephesinde : alt katta kapının iki yanında iki dahiliye zabitleri odası, iki dersane, ikinci katta Müdür, Ders Nazırı, idare odaları, en üst katta da Müze, Hikmethane (fizik laboratuvarı) ve Talebe Hastanesi yerleştirilmişti.

Demir yoluna bakan cephede alt katta dersaneler, üst katta yatakhaneler vardı. Bu cephenin ortasında kubbeli, minareli bir cami mevcuttu.

Diğer cepheye ise yemekhaneler, mutbak, çamaşırhane ve en uçta Fizyoloji Laboratuvarı, Teşrihane (disseksiyon salonu) yerleştirilmişti. İç bahçenin arka kenarında kubbeli bir hamam mevcuttu.

Ana binanın önündeki dış bahçede bir tarafta bir katlı bir pavyon halinde Bakteryolojihane, onun yanında ahşap ve harap barakalar halinde Kulak-Boğaz-Burun ve Deri ve Zührevi hastalıklar klinik ve poliklinikleri, karşı tarafta Kimyahane, Cemil Paşa'nın Cerrahi Kliniği.

Dış kapının yanında Zoeros Paşa'nın Dahiliye Kliniği vardı. Dış bahçenin karşısında güzel bir park halinde Nebatat Bahçesi, onun bir kenarında ahşap bir baraka içinde Göz Kliniği, Demirkapı'nın yanında iki katlı ahşap bir binada Velâdethane (Doğum Kliniği), yine ona yakın bir binada Telkikhanei Şahane (Çiçek Aşısı Enstitüsü) ve Kuduz Müessesesi bulunuyordu.

Çekingen adımlarla girdiğim Askerî Tıbbiye Mektebi o zaman tam bir terrör idaresi altında yaşıyordu.

Kuruluşundan beri hekim nazırlar tarafından idare edilmiş olan Askerî Tıbbiye Mektebi birkaç yıldan beri Mekâtibi Askeriye Nâzırı Müşir (Mareşal) Zeki Paşanın idaresine geçmiş bulunuyordu. Tıbbiyeden daima kuşkulanan Abdülhamit bendesi olduğu da şüphesizdi.

Bundan başka Tıbbiyenin Avni Paşa adında bir Müdürü vardı. Uzun boylu, kırmızı yüzlü bir Erkânıharp paşası. Durgun, yüzü gülmez, talebe ile hiç temasta bulunmaz bir adamdı. Aşağıda bahsedeceğimiz Müdür İhsan'ın yanında sönük bir durumu vardı.

Zeki Paşa Askerî Tıbbiyeyi kısa bir zaman içinde disiplin altına almış, talebe arasında hüküm süren birçok yolsuzlukları ve lâubalilikleri kaldırmış, fakat tedricen mektepte tiranik bir idare kurmuştu.

Askerî mekteplerin bir de ikinci Nâzırı vardı: Ferik Ali Rıza Paşa. Bu zat iyi kalbli, babayiğit tavırlı bir insandı. Fakat o da yüzde yüz Abdülhamit kulu.

Mektebin Dahiliye Müdürü, Ali Rıza Paşanın kardeşi meşhur Miralay (Albay) İhsan'dı. Bu adam pek aşağı ruhlu, bozuk tıynetli, gözü dönmüş bir curnalci idi. Bütün ga-

yesi efendisi A b d ü l h a m i d 'e sadakatini göstertip külah kapmak. Bu yolda hiçbir habaseti yapmaktan, hiç bir günahı işlemekten çekinmezdi. Biz mektebe girdiğimiz zaman hemen her gece mektepte kalırdı. Herkes ondan titrerdi.

Bundan başka Tıbbiyede Eczacıbaşı Binbaşı R e f i k adında ikinci bir korkunç curnalcı daha vardı. Bu adam terrör idaresinde göze çarpar aktif bir rol oynamazdı, fakat Saraya herkes hakkında curnal vermekten de geri kalmazdı.

Müdür ise doğrudan doğruya talebe ile uğraşırđı. Onları takibeder, sık sık üstlerini başlarını, dolaplarını arar, en ufak bir şüphe uyandıracak bir yazı bulsa derhal hapse göndermekten veya sürgün ettirmekten âdeta sadık bir zevk duyardı. Kıymak istediğı çocukları ararken ceplerine muzur yazılar koyarak onları yakalattığı bile rivayet edilirdi. Bu âni yoklamalar bizi daimi bir korku içinde yaşatırdı. Mektepte bir musibet tayfı gibi dolaşan Müdür İ h s a n 'ın nefret verici çehresini görmekten ürkerdik.

Askerî Tıbbiye altı sınıflı idi. Her sınıfın iki dahiliye zabiti vardı. Bunların çoğı iyi insanlardı. Fenalık yapmamaya çalışırlardı. Bu sebepten bir yandan Müdür İ h s a n 'dan korkarlar, bir yandan da talebenin elinden çekmedikleri kalmazdı. Bir vaka çıkarsa kendi başlarının da yanacağını bildiklerinden, talebeye karşı müsamahalı davranmaya çalışırlardı.

Öğretim üyelerine gelince, dil hocalarından başka, hepsi hekimdi. En yaşlı hocalardan en genç muavinlere kadar istisnasız cümlesi zâlim idareden nefret eden dürüst ve vakarlı insanlardı. İçlerinde Saraya mensup olanlar nispeten az sevilirdi. Fakat umumiyetle talebe hocalarına karşı büyük bir hürmet ve itimat besler, hocalar da talebeye sevgi ve yakınlık gösterirlerdi. Hocalar baskı altında bulunan talebenin mânevi büyük bir dayanağı idi.

Tıbbiyede hoca ve talebeye şâmil bir «Tıbbiyeli ruhu» hüküm sürüyordu. Bu ruhun temelleri derinde idi. Hocalarımızın içinde yetiştikleri Tıbbiye Mektebi 1827 de Sultan II. Mah-

mut tarafından tam bir garp müessesesi olarak kurulmuştu. Orada Tıp yıllarca fransız diliyle okutulmuştu. Bu mektep Osmanlı İmparatorluğunun Garp âlemine karşı açılmış ilk penceresiydi. Burada okuyan tıbbiyelinin yüzü garba çevrilmişti. Tıbbiyeli garp ile şarkın farkını bilen ve geriliğimizin derin acısını duyan insandı. Bu sebepten Tıbbiye Mektebi vatansızlığın, hürriyet aşkının, şark meskenetinden kurtulma, ilerleme, bir an önce yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmış memleketlere yetişme cehdinin bir yuvası olmuştu. Tıbbiyeliler Osmanlı İmparatorluğunun son Padişahlarının gerici ve müstebit idaresine karşı daima isyancı bir durum almışlardı. Bunun içindir ki, Abdülhamit Tıbbiyelileri sevmez, onlardan korkar, çekinir ve onlara karşı şiddetli bir baskı yapardı. İşte Tıbbiyedeki terrör idaresinin sebebi bu idi.

Terrör rejimi Tıbbiyeliyi yıldırma şöyle dursun, Tıbbiyeli ruhunu bir kat daha pekiştirmiş, onu zulme, istibdada karşı yalçın bir kale haline getirmişti.

Tıbbiyede talebe Abdülhamit idaresine karşı derin bir nefret besler ve hislerini her fırsatta, en büyük tehlikeler ve hattâ hayatları bahasına da olsa, açığa vurmaktan çekinmezlerdi.

Sınıfların çoğunda, ki sınıfımız da böyle idi, talebe arasında tek bir hafiye yoktu. Aileleri dolayısıyla Abdülhamit'e mensup olanlar dahi kendilerini umumi cereyana kattırmışlardı ve aksi temayülde olsalar bile bunu göstermekten çekinirlerdi. Bu sayede aramızda her şeyi açıkça ve korkusuzca konuşmaktan çekinmezdik. Bir sınıfta bir talebenin hafiyeliğinden şüphe edilecek olsa arkadaşları onu derhal aforoz ederler, kimse onunla görüşüp konuşmaz ve mektep hayatı onun için dayanılmaz bir cehennem azâbı olurdu. Bizden sonraki sınıfların birinde bu duruma düşen bir talebenin verem olup öldüğünü duymuştuk.

Tıbbiyede Abdülhamit idaresine karşı kuvvetli bir pasif direnç teessüs etmişti. İstibdat idaresi ne istiyorsa onun aksini yapmak umumi bir âdet haline gelmişti.

O zamanki dış kıyafetimiz çift göğüslü, yakası kapalı, arkası yırtmaçlı, etekleri dizkapağına kadar uzanan setre biçimi bir ceketten ve yanları kırmızı zihli pantalondan ibaretti. Ceketin yaka ve kol kapakları fes rengi kadifedendi. Altı, yedi santim eninde ve ön kısmı sivri olarak yukarıya doğru kalkık olan kol kapaklarının üstüne sınıf sayısını gösteren bir santim kadar genişlikte kırmızı ipekten şeritler çekilirdi. Altıncı sınıf şeritlerinin sivri ucu omuz başına kadar uzanırdı. Düğmeler sarı parlak madendi ve üzerinde kabartma çift yılan resmi vardı. Bir de uzun kılıcımız vardı. Kılıcın kemeri ceket altına takılır, yürürken kılıç ya kabzasından tutulur veyahut ceketin sol tarafındaki küçük bir cepten dışarı çıkarılan ve kemere tespit edilmiş bulunan bir çengele asılırdı.

Bu süslü bir elbise idi, hoşumuza giderdi. Hele sınıf ilerleyip şertler omuz başına yükseldikçe gururumuz artardı. Fakat biz sırf askerî idareye karşı sesiz bir isyan olsun diye bu kıyafeti ne hale koymuştuk! Her fırsatta düğmeleri çözer, göğüsü açık gezerdik veyahut alt düğmeleri ilikler, üst kapakları iki tarafa açardık. Ceket dik yakalı idi ve iki kopça ile iliklenirdi. Yakanın içine dikilen plâstik düz bir yakalığın kenarı 1-2 milimetre kadar dışarıdan gözükmesi ve ceket altına yakasız bir gömlek giyilmesi lâzım. Biz ise çok defa içimize kolalı frenk gömleği giyer, hattâ boyun bağı takardık. Göğsümüzü de açtık mı iş tamam. Zabitler ve Harbiye Mektebi talebesi düz dar pantolon giyerler ve supye (*sous-pieds*) takarlardı. Biz ise pantolonlarımızı tam bol, veyahut üstü dar, altı geniş tulumbacıların, külhanbeylerinin giydiği şekilde yaptırırdık. Harbiye talebesi kırmızı, Hamidiye dedikleri alt üst bir kalıpta fes giyerlerdi. Biz koyu vişne rengi, üstü dar, altı geniş Aziziye kalbını tercih ederdik. Onlar büyük kalın, biz küçük, ince püskül takardık.

Harbiye talebesi saçlarını kısa, çok defa alabros (*alabrosse*) kestirirdi. Tıbbiyede ise saç uzatma merakı vardı. Bir çoklarımız da fesi biraz yana giyerdi. Tasavvur edersiniz ki, biz bu kıyafe-

timizle askerden başka her şeye benziyorduk, fakat bunun farkında bile değildik.

Dahiliye zabitleri bizimle uğraşmaktan bıkmış, usanmışlardı ve birçok şeyi görmemezlikten gelirlerdi. Esasen dahiliye zabitleri bir mesele çıkarmadan, talebeyi zorlamadan çekinirlerdi. Meselâ hiç birisi talebeyi saçını kestirmeye zorlamaya cesaret edemezdi. Böyle bir teşebbüsün sınırları zaten gergin bir halde bulunan talebe arasında bir ayaklanmaya sebep olması ihtimalden uzak değildi.

Bu sesiz direnç cidden pek incelmış bir hale gelmişti. Bir arkadaşım vardı. Pek iyi ahlâklı, kâmil bir gençti. Fakat fesini biraz yan giyerek bir tarafta saçlarını yukarı kıvrırmaktan hoşlanırdı. Bir gün dahiliye zabiti «Şükrü Efendi, saçlarını biraz düzELTSENE, çirkin duruyor» diye nazikâne bir ihtar yapar. Cevap : «Vallahî Efendim, ben de uğraşıyorum ama, bir tuhaf saçım var, başımı yıkayıp güneşe çıkınca hemen yukarı kıvrılıyor, bir türlü başa çıkamadım.» Dahiliye zabiti için içinden lâhavle çekip uzaklaşmaktan başka çare yok.

Tıbbiyede de hergün akşam yemeğinden sonra bahçenin iki tarafına sınıflar sıra ile dizilir. Sınıf zabiti, sınıf nöbetçi çavuşuyla birlikte, akşam yoklamasını yapar. Ti! borusu çalar, çavuşlar yoklama kâğıdını ortada duran nöbetçi Beyine götürür, yerine döndükten sonra selâm borusu çalar, talebe üç defa «Padişahım çok yaşa» diye bağırır, böylece merasim sona ererdi. Tıbbiyede talebe, diğer askerî okulların aksine olarak, «Padişahım çok yaşa»yı gayet hafif ve hattâ mırıldanır gibi söylerlerdi. Bazılarının «Padişahım baş aşağı» diye bağır-dıkları bile rivayet edilirdi. Bir kısmı da hiç ses çıkarmazdı. Bu hâl idarenin dikkatini çekmiş. Biri curnal eder de kendilerine sorumluluk yönelir diye bir tedbir düşünmüşler. Selâm vaziyetinde dahiliye zabitleri sınıflarının önünde ve yüzleri talebe ile aynı tarafa yönelmiş olarak durmaları lâzım iken, talebeden hangisinin bağırıp bağırmadığını görmek için zabitle-rin yüzlerinin talebeye dönük olması emrini verdiler. Talebe

derhal bunun da çaresini buldu. Zabitin karşısına düşen talebe ağzını var kuvvetiyle açarak yine hiç ses çıkarmıyor veya pek hafifçe sesle «Padişahım çok yaşa» diyordu. Diğer talebede ise eski hamam eski tas. Böylece idarenin bu tedbiri de boşa gitti.

Ramazanda Askerî Okullara yıldızda «İftarı Seniyye» verilirdi. Bu iftar sofrasına bütün askerî okullar çağırıldığı halde Tıbbiyeliler bundan mahrum bırakılırdı. Her halde birkaç yüz Tıbbiyelinin Yıldız'da Saray civarında toplanmasını A b d ü l - h a m i t istemiyordu. Her nedense biz son sınıfta iken Tıbbiye de iftara çağırıldı. Akşam ezanından önce Yıldız'a gittik. Ahşap barakalar içinde kurulmuş yuvarlak sofralar etrafındaki sıralara oturduk. Top atılınca iftarımızı yaptık, yemeğimizi yedik. Sofradan kalktık. Sıra ile barakanın kapısına yöneldik. Kapıdan çıkarken, görmemişim, dış kirası dağıtılıyormuş. İkinci fırka kumandanı Müşir Şevket Paşanın gök gürleri gibi bir sesle azarı kulağımda çınladı: «Yahu, bunlar para almasını da bilmiyorlar!» Bir de baktım ki, sağda duran bir zat elinde altın dolu bir torbadan çil bir lirayı bana uzatıyor. «Ne yapayım Paşam, ihsan almaya alışmış değilim ki» sözünün dilimin ucuna geldiğini halâ hatırlarım, fakat söylemek ne haddime. Para dağıtımı bittikten sonra barakalar önündeki meydana toplandık. O akşam bizimle beraber Mühendishane ve Bahriye Mektepleri de iftarda imişler. Biz en önde yer almıştık. Gayet gür sesli bir imam Padişaha bir dua okudu. Arkadan Mühendishane ve Bahriyenin «âmin» sesleri dağları çınlatıyordu. Tıbbiyeliler, dış kirasına rağmen, istiflerini bozmadılar. Sıra Padişahım çok yaşaya gelip te bizim tarafta ilk bağırma hafif geçince Şevket Paşa dayanamadı, «Bağırsanıza!» diye güreledi, fakat onun da tesiri olmadı.

İdare ile talebe arasındaki zıddiyet bazan bir ayaklanma şeklini alırdı. Bizden önce bir havuz vakası olmuştu. Talebe yoklama esnasında nöbetçi Beyini yakalayınca bahçenin ortasındaki havuza atmışlardı.

Bizim zamanımızda da buna benzer bir vaka oldu. Yemek vakti karavana borusu vurunca sınıflar sıra ile dizilir, «Ti!» borusu çalar, sınıf sırasıyla yemekhaneye gidilirdi. Bizim sınıfın başında K e m a l (Nişantaşı) adında bir arkadaşımız sırası gelmeden yemekhaneye yollandı. Zabit arkasından geri dönmesi için seslendi. K e m a l hiç aldırmadı, yemekhaneye girdi. Arkasından giden zabitin ne söylediğini bilmiyoruz. Hiddete gelen K e m a l yemekhanede ağır porselenden yapılmış çorba tabağını kapınca zabitin başına indirir. Etraf allak bullak oldu. Biz de ayaklanarak yemeğe gitmedik. Arkadaşımız bu hareketi dolayısıyla mektepten tard ve alaya sevk olundu. Bir hiçten zavallının istikbali mahvoldu. Dahiliye zabiti de böyle bir vakaya sebep olduğundan dolayı mektepten uzaklaştırıldı.

Yatı hayatımız pek sıkıntılı idi. Paydos zamanlarında dört tarafı kapalı mektebin avlusunda dolaşır dururduk. Mektep kapısının dışındaki nebatat bahçesine bile çıkmamıza izin verilmezdi. Dersaneler güneş görmez, havasız yerlerdi. Bütün hafta ömrümüz buralarda geçerdi. Yemekler, Tıbbiye İdadisine nispeten biraz daha iyi olmakla beraber, yine fena ve kifayetsizdi. Burada da bir bakkal vardı. Dışarıdan da peynir, sucuk, reçel gibi yiyecekler getirirdik. İçimizden hastalanan ve verem olan az değildi.

Bütün sıkıntılara rağmen arasıra, her şeyi göze alarak, eğlenceler yapmadan da geri kalmazdık.

Yatakhaneler 60-70 kişilik büyük koğuşlardı. Her birinin yanında genişçe bir helâ kısmı vardı. Bir gece arkadaşlar burada karagöz oynatmaya karar verirler. İçimizde iyi karagöz oynatan, şarkı söyleyen var. S a i m A l i (D i l e m r e) de gündüzden karagözleri kesip boyayıp hazırlamış. Yat borusu çaldıktan ve el etek çekildikten sonra yatak çarşafından perde kuruldu. Koğuşun petrol lâmbası meş'ale yerine perde arkasına yerleştirildi. Oyun başladı, çocuklar, kimisi yere çömelmiş, kimisi ayakta, keyifle karagöz seyrederken abdestane aralığının

kapısı açılıp ta dahiliye zabiti gözükmüyor mi? Bir ses yükseldi: «Arap Halil!». Bu, dahiliye zabitinin adı idi. Karagöz oynatan püf deyip lâmbayı söndürünce etraf zifiri karanlık. Talebenin bir kısmı koğuşa kaçtı. Bir kısmı da ikişer üçer helâlara sığındılar. Zâbit kimseyi fark edemiyor. Abdeshane kapısını açmaya da cesareti yok. Kapıyı zorlasa içerdekilerden birinin «Bana tecavüz ediyor» diye feryadı basması muhtemel. Zâbit bırakıp gidiyor. Ertesi gün bu mühim vaka için bir tahkik heyeti kuruluyor. Sınıf birincisi Kilisli R ı f a t ' ı çağırıp sıkıştırıyorlar. Arkadaşlarını ele vermediği için hapse gönderiyorlar. Yalnız Karagözleri S a i m ' i n yaptığı anlaşılıyor. Tıbbiyede hiç dayak yokken onun tabanına 10 sopa bırakıyorlar. R ı f a t ' ı da bir iki gün sonra salıveriyorlar. Mesele kapanıp gidiyor.

İkinci bir vak'a : Sıkıntıdan bunalıyoruz. Bir kısım arkadaşlar bir defile yapmaya karar veriyorlar. O zamanki kaputlarımızın astarı kırmızı, kol astarları gri renkte idi. Defileye katılacaklar kaputu ters giyiyorlar. Kırmızı renkli, gri kollu bir cüppe haline giriyor. Buna bir de kavuk lâzım. Yastıklarımıza torba gibi bir kılıç geçirilirdi. Kılıf yastıktan uzun olduğu için ucu sarkardı. Yastıklar yuvarlanıp silindir haline getirildi. Yastığın ucu kılıfın sarkan ucuna geçirilince oldu mükemmel beyaz bir kavuk. Ondan sonra süpürge sapı, soba borusu gibi uzunca ne bulurlarsa o da omuza. Mehterhane takımı gibi bir şey. Bunlar yat borusundan sonra koğuşa toplanırlar, bir daire teşkil etmek üzere yere çöreklenirler. Tekke usulü zikir başlar: güzel bir tempo ile «Ekşili köfte, kuru köfte, taskebabı, külbastı...». Zikir gitgide kızışırken arada bir vecd içinde «Aman ya hazreti baklava, yassı kadayıfı» diye güzel bir ses yükseliyor. Nihayet zikir yatışıyor, defile diziliyor ve elebaşının tuttuğu «Ağlasa da, sızlasa da hakkı var. Pek yazık oldu dili biçareye» teranesiyle yola düzülüyor. Kafile biraz yol aldıktan sonra dahiliye yüzbaşısı H a f ı z Ö m e r karşılarına çıkmaz mı? Kafilede tam bir panik. Soba borusunu, süpürge sapını fırlatan tabanı kaldırıp koğuşa kaçıyor. H a f ı z Ö m e r iyi

kalbli bir insandı. Vakayı görmemezlikten geldi. Âmirlerine haber vermedi. Hâdise de kapandı gitti.

Gece eğlencelerimizden bir de «meddah» vardı. Bizden sonraki sınıflardan birinde pek güzel taklit yapan, iyi meddah hikâyeleri bilen bir arkadaşımız vardı. Arasına koğuşumuza gelir, yat borusundan sonra meddahlık yapardı. O akşam baskına karşı tedbirler alınırdı : Meddah hikâyesini yataklarımızın baş ucundaki yüksek dolaplardan biri üzerine oturarak anlatırdı. Baskın halinde içine girivermesi için önündeki yatak boş bırakılırdı. Diğer arkadaşlar soyunup yataklarımıza yatardık. Bir de gözcümüz vardı. Merdivenden gelecek tehlikeyi gözetlerdi. Parola da kuvvetli bir öksürük. Bir gece baskına uğradık. Meddah mendilini omuzuna atmış tatlı tatlı hikâyeyi söylerken bir öksürük koptu. Meddah hemen önündeki yatağa atladı. Koğuşta çıt yok. Ötede beride horultular. Sanki bütün koğuş derin uykuda. Zâbit her şeyi görmüştü, fakat vakayı kurcalamak işine gelmedi. Bu kadar yatak içinde meddahı nasıl bulmalı? Yatakları yoklamak ise kimin haddine? Ertesi gün bir iftiraya uğramak muhakkak. Bu vaka da ârızasız geçip gitti.

Tıbbiyede hayat, İdadide olduğu gibi, tam bir kışla hayatı idi. Gazete, program dışı kitap, müzik yasaktı. Sıkı bir disiplin vardı. Fakat orada insan vekar ve haysiyetine hürmet edilirdi. Hiç bir çeşit dayak yoktu. Zâbitler talebeye iyi muamele ederler, hakaretli bir söz söylemezlerdi.

Bizim zamanımızda Tıbbiyede terrör rejimi iki yıl sürdürdükten sonra Müdür İhsan'ın yıldızı söndü. Avni Paşa yerine Müdürlüğe Halepli Zeki Paşa getirildi. Bu zât Almanya'da tahsilde bulunmuş, sert, fakat gayet dürüst, aydın bir askerdi. İhsan dahiliye müdürlüğünde kaldı, ama eski nüfuzu kalmadı. Artık istediği gibi hâbislik yapamıyordu. Nihayet 1902 de bir bahçıvan çırağı Bahçekapısında İhsan'ı bıçakla karnından vurdu. Ağır yaralı olarak Cemil Paşanın Kliniğe getirdiler. Ameliyat masası etrafında toplanan

senelerce zulûm altında inettiği genç Tıbbiyelilere «Aman ev-lâtlarım, beni kurtarın» diye yalvarması ne hazin, ne ibret ve-rici bir løvha idi. Yapılan müdahaleye rağmen kurtulamadı, öldü. Ertesi gün büyük bir cenaze alayı ile Sultan Mahmut türbesine götürüp sıkı sıkı gömdük. Sınıf arkadaşım Ç ö r ç ö p S â m i ona lâtif bir mersiye ile bir de kıt'a yazmıştı. S â m i mersiyeye muhteşem bir üslûp ile :

*«Bu bendergehte kim söyle emelçini beka oldu
Gelenler her biri bir derd ile mahvü heba oldu»*

diye başlıyor, ortada

*«Sadakatten o rütpe hissemendi ıstıfa di kim
Ölürken son sözü de «Padişahım çok yaşa» oldu.*

mısra'lariyle iğneliyordu.

Kıt'a da şöyle başlıyordu :

*«Cümlemiz kurtulduk ey ihvanı mektep vartadan
Nâmını bilki kaza sildi habisin hartadan.»*

Müdür 'İ h s a n 'ın yerine Z â h i t Bey adında bir top-çu Miralayı dahiliye Müdürü tâyin edildi. Bu zat iri yapılı, babacan tavırlı, iyi kalbli, dindar bir insandı.

Askerî Tıbbiyenin son yıllarını Zeki Paşanın ve Zâhit Be-yin idaresi altında rahatça geçirdik. Müdür İhsan'ın zâlim ida-resi altında yaşamış olan bizler için bunun ne büyük bir saa-det olduğu pek kolay tasavvur edilebilir.

Şimdi kimler tarafından ve nasıl okutulduğumuzu anla-tacağım.

Birinci sınıfta dört ders vardı :

Hikmeti Tabiiyye (fizik), kimyayı gayriuzvi (anorganik kimya), tabakatül arz vel maadin (jeoloji ve mineraloji), fran-sızca.

Fizik hocamız kolağası Doktor İ s m a i l ' A l i Beydi (S a i m D i l e m r e 'nin büyük kardeşi). İyi fransızca bildi-ğinden ve her fırsatta fransızca metinler okuduğundan talebe kendisine *Voltaire* lakabını takmıştı. İ s m a i l A l i Bey o zaman otuz beş yaşlarında, yakışıklı bir insandı. Gayet temiz

ve itinalı bir tarzda giyinirdi. Talebeye hürmet telkin eden vekarlı bir tavrı vardı. Hoca dersaneye girince talebe ayağa kalkar, sınıf birincisi hemen seyirtir, hocanın avniyesini (1) sırtından alır, bir sandalye üstüne koyar. Kendisi ağır ağır kürsüye çıkar, sandalyesine oturur. Cebinden itina ile ütülenmiş beyaz mendilini çıkarır, «*pince-nez*» gözlüğünü mendil ile sildikten sonra zarif bıyıklarını bir parmak darbesiyle düzeltir ve «Geçenki müzakeremizde...» diye geçen dersin pek kısa bir hülâsasını yapar ve arkasından o günkü derse geçerdi.

İsmail Ali Bey dersinde o zamanın fransızca en klâsik eseri olan *Ganot*'nun kitabını takip ederdi. Kitabı bahis bahis parçalara ayırmış, yumuşak ciltletmişti. Okutacağı derse ait kısmı önüne açar, öyle ders verirdi. Elimizde türkçe olarak Antranik Paşanın eski bir kitabı ile Salih Zeki Beyin *Ganot* tercümesi vardı. Ben fransızcasından okudum.

İsmail Ali Bey ağdalı, tomtıraklı bir üslûp ile ders verdiği gibi, konuşması da öyle idi. Meselâ bir gün, her nedense, talebeye kızmış. Bir yandan da kapı ile pencere arasındaki hava akımı kendisini rahatsız etmiş. Birden bire «Bir yandan *courant d'air* (hava akımı) e, bir yandan da vechi ke-rahet alûdunuza (iğrenç yüzünüze) mâruzum, merhamet!» diye bağırmişti.

Talebe hocanın bu lûgât paralamasına sinsi sinsi güler, onunla alâay ederdi. Hoca bunu fark etmez değildi, fakat aldır-mazdı. Böyle konuşmayı biraz da kendini eğlendirmek için yaptığını sezerdik.

Bir gün muzip bir arkadaşımız bir sinek yakalamış, arkasına kamış kalemlerin içindeki liflerden küçük bir parça sokmuş, ucuna da pek küçük bir sigara kâğıdı yapıştırıp koyvermiş. Sinek, can acısından olacak, bir iki yalpa vurduktan sonra hocanın önüne düştü. Talebede bir gülüşme. İsmail Ali Bey «Küçük, biçare bir hayvanın nihayeti halfiyesine sık-

(1) O zaman zâbitlerin giydiği kukuleteli bir çeşit kaput.

letiyile garimütenasip bir cismi sakil tâlik edilmiş. Bunda mucibi dâhk bir hâl görmüyorum, efendim.» (1) dedi ve dersine devam etti.

İsmail Ali Bey derslerinde pek çok fransızca sözler kullanırdı ve bazan coşarak «Müellifi kitap ne güzel buyurmuş» diye *Gonot*'dan yarım sahifelik fransızca bir metni okuyuverirdi. Tabii talebenin bunu anlayıp anlamadığı umurumda değildi.

Fizik dersinin bir de laboratuvarı, daha doğrusu bir müzesi vardı. Buna Hikmethane derdik. Burada eski klâsik fizik âletleri dururdu. Dêrste sırası gelince bu âletler dersaneye getirilir ve bazı tecrübeler yapılırdı.

Bir defa, mâhut fanos içine kuş koyup fanosun havası boşaltıldıkça hayvanın önce bayılıp, sonra öldüğü tecrübesi yapılırken komik bir sahne oldu. Hikmethanenin Hafız adında bir hademesi vardı. Kır top sakallı, kırmızı büyük kalıpsız fes giyen, ellilik babacan bir adam. Biz bu haliyle onu Abdülhamit'e benzetirdik, hoşumuza giderdi. Hafız tecrübe yapılacağı zaman âletleri dersaneye getirir ve hocaya yardım ederdi. Kuş tecrübesi için Hafız âletleri getirdi, tertiplede. Havayı boşaltacak âlet elle çevrilir kocaman bir makine idi. Hafız çarkın başına geçti, çevirmeye başladı. Hepimiz dikkat kesilmiş, bakıyoruz. Fakat kuşun halinde bir değişiklik yok. Hoca kürsüden muttasıl «çevir Hafız» diye sesleniyor. Hafız'ı gayrete getirmek için türkçenin kâfi gelmediğini görmüş olacak ki, kürsüden «*Tournez Hafız, tournez*» diye bağırmaya başladı. Biraz sonra da âlet iyice işlemeye başladı ve tecrübeyi yapmak mümkün oldu. Anlaşılan Hafız da, âlet te sık sık fransızca dilini kullanan Hocanın yanında fransızcayı daha iyi anlar hale gelmişler ve söz fransızcaya dökü-

(1) Tercümesi : Zavallı küçük bir hayvanın arka ucuna ağırlığına uymayan ağır bir cisim takılmış. Bunda gülecek bir hâl görmüyorum, efendim.

lünce ikisi de gayrete gelerek işi başarmışlardı. Bu sahne karşısında talebenin nasıl kahkaha attıklarını tasavvur edersiniz.

Aynı mahallede oturduğumuz ve Saim'in ağabeyisi olduğu için İsmail Ali Beyi önceden de tanırdım. Sonra kendisiyle yakından münasebet tesis ettim. Birçok meziyyet ve faziletlerine şahit oldum ve kendisinden gerek doğrudan doğruya, gerek Saim vasıtasıyla çok istifade ettim.

İsmail Ali Bey son derece dürüst ve pek terbiyeli bir insandı. Nezaket ve terbiyesi ca'li değil, hususi hayatına da hâkimdi. Bununla beraber dikkat edilirse bu vakur ve ciddi şahsiyeti altında ince bir alaycı tarafı da sezilirdi.

İsmail Ali Bey Fransızca ve farsçayı iyi bilirdi. Arapçası da oldukça iyi idi. Çok okur, okuduğunu hatırında tutar, sırası geldikçe, ezberden birçok parçalar okurdu. Fransız klâsiklerini, İran edebiyatını zevk ile okurdu. Hâfız divanına bayılırdı.

Tıbbiyeden çıktktan sonra bir gün Doktor. Süreyya Ali ile birlikte Hocanın Haremdeki evine gittik. Süreyya İsmail Ali Beyin muavini olmuştu. Serasker kapısında bu muavinliğe ait bir işi vardı. Hoca ile birlikte bu iş için Serasker Kapısına gidecektik. Kapıyı çaldık. Açtılar. «Yukarı buyurun» dediler. Yukarıdan ilâhi gibi bir ses geliyor. Merdiveni çıktık. Bir de ne görelim? Hoca gecelik entarisi, üstünde kısa bir hırka, bir kuşak, başta takke, yüksek sésle bir makam tutturmuş, gürül gürül Hafız divanı okuyor. Biz girince hiç istifini bozmadı, eliyle oturmamızı işaret etti. Biz de sandalyelere iliştik. Okuma yarım saat kadar sürdü. Arasıra benim kendimden geçer gibi olduğumu görünce Ali Fakih dingle» diye sesleniyordu. (Hoca beni mahalleren Ali adıyla tanırdı. Sonradan buna bir de Fakih lâkabını takmıştı). Nihayet okuma bitti. Artık konuşmaya başlayacağımızı zannediyorduk. Hafız divanını bıraktı, elini yanında duran bir kitaba attı. «Biraz da hazreti *Corneille*'den okuyalım» deyip aynı makam ile «*Rome, l'unique objet de mon ressentiment*» diye baş-

ladı. Birkaç misra sonunda «Allah, Allah», diye içini çekiyordu. Bu da bir müddet sürdü. Nihayet kitabı kapadı, bize dönerek «Hoş geldiniz» dedi. Öteden beriden konuştu. Haydi yemek yiyelim» dedi. Yedik. Böylece de bir zaman geçti. «Haydi artık yola çıkalım» dedi. Giyinmesi uzun sürdü. Nihayet Üsküdar'a doğru yola çıktık. Dura konuşa ağır ağır yürürken bir de gördük ki saat dokuz. Saat onda daireler kapanıyor. «Ee artık yetişemeyeceğiz» dedi ve bize veda ederek geri döndü. Anlaşılan Serasker Kapısına gitmek istemiyordu. Bizi *Hafız'la, Corneille* ile, yemekle, giyinmekle iyice oyaladıktan sonra tatlıca başından savdı.

Fizik dersinin bir de muavini vardı: *Esat Fevzi Bey*. Biz Tıbbiyeye girdiğimiz yıl o yüzbaşı olarak mezun olmuştu. Kendisi talebeliğinden beri fiziğe merak etmiş, fizik laboratuvarında çalışmış, 1895 te *Röntgen*'in meşhur ışınları keşfinden bir yıl sonra *Hikmethanede* bulunan *Croox* borularıyla ve eline geçirebildiği iptidai vasıtalarla bir *Röntgen* cihazı kurmaya muvaffak olmuştu. Bu âletle o zaman hüküm süren Osmanlı-Yunan harbinde *Tesalya*'dan *İstanbul*'a gönderilen yaralılarda kırıkların *Röntgen* resimlerini almaya da muvaffak olmuştu. Bu sebepten *Esat Fevzi* Tıbbiyeden çıkar çıkmaz fizik muallim muavini tâyin olunmuştu.

Esat Fevzi sarışın, güler yüzlü, son derece zeki ve alaycı, sempatik bir insandı. Bize fizikin anlayamadığımız bahislerini, bilhassa elektrik bahsini, gayet açık, basit bir tarzda anlatırdı. Tam araştırmacı ruhlu ve parlak bir geleceğe namzet, kıymetli bir gençti. Henüz pek genç bir yaşta iken yüzünde çıkan yilancık neticesi menenjite uğradı ve birkaç gün içinde ölüp gitti. Aziz hocamızı göz yaşları içinde *Karacaahmet*'in selvileri altında toprağa tevdi ettik (*).

(*) Bkz. S. Ünver: *Dr. Rifat Osman'a göre bizde Radyolojinin başlangıcı*. Tedavi Kl. ve Lab. Mec. 7 (28): 189 - 196, 1937, Ayrıca *Esat Fevzi için* Bkz. A. Muhtar Özden, S. Ünver: *Ölümünün 45. yıldönümünde ilk Röntgencimiz Esat Fevzi*. İstanbul 1949.

Tıbbiyede kimya üç yıl okutulurdu : Birinci sınıfta gayriuvzi kimya (*chimie anorganique*), ikinci sınıfta uzvi kimya (*chimie organique*), üçüncü sınıfta da tahlili ve fizyolojik kimya (*chimie analytique et physioloque*).

Anorganik Kimyayı Binbaşı Vasil Naum Beyden okuduk. Vasil Naum aslen Lübnanlı idi. Pos bıyıklı, çatık kaşlı, bir gözü biraz şaşlı, ciddi, vekarlı, hürmet telkin eden, kırkını geçkin bir zattı. Pek iyi yazılmış ve güzel basılmış bir de kitabı vardı. Bu kitap ihtiyacımızı tamamen karşılayacak derecede idi. Bu sebepten derslerini fransızcadan takip edenler bile Vasil Beyin kitabıyla yetinirlerdi (**).

Vasil Neum Beyin takrirı pek iyi idi. Açık ve güzel söylerdi. Her cisim için lüzumlu maddeler, reaktifler, tüp, balon ve saire kimyahaneden bir tabla içinde dersaneye getirilir. Hoca talebe önünde tecrübeler yapar, gösterirdi. Bu ders için biz Kimyahaneye gidip bizzat tecrübe yapmazdık.

Vasil Naum Beyin imtihanı pek ciddi idi. Talebe çok korkardı. Soruları açıktı ve açık cevap isterdi. Kaçamaklı, sudan cevaplara kaani olmaz, talebeyi vâzih cevaplar vermeye zorlardı.

Vasil Naum o zamanın seçkin kimyagerlerindendi. Kendisi aynı zamanda Gümrük kimyageri idi. Gümrükten geçecek maddelerin muayenesinde hiç kimse onun iffetinden ve ilmî kudretinden şüphe etmezdi.

Birinci sınıf hocaları arasında pek muhterem iki sima daha vardı : İlmi tabakatül-arz vel maadin (jeoloji ve mineraloji) hocası İbrahim Lûtfi Paşa ve muavini Sakızlı Ali Bey. İbrahim Lûtfi Paşa Tıbbiyenin en eski hocalarından ve Tıp dilimizin türkçeye çevrilmesinde büyük hizmetler görmüş, altmışını geçkin, nazik ve muhterem bir zattı.

(**) Vasil Naum Bey (1855 - 1915) için Bkz. B. N. Şehsüvaroğlu: *Türkiyede Kimya Öğretimi* Ist. Tıp Fak. Mec. 36: 953 - 966 (1973)

Kendisi zamanının jeoloji ve bilhassa mineralojiyi en iyi bilen bir mütehassısı sayılırdı. Hattâ bu sebepten kendisine «T a ş - ç ı İ b r a h i m P a ş a» denirdi (*).

Muavini Ali Beye gelince: uuzunca boylu, zarif, son derece kibar tavırlı, her mânasiyle kâmil bir insandı. Sonradan Sultan Re ş a d'ın hekimi olan, uzun müddet Kızılay İstanbul Merkezinde ve İstanbul Verem Savaşı Derneği Başkanlığında büyük hizmetler gören Sakızlı Ali Paşa. Ali Paşa çok ince ruhlu, edip, şair bir zattı. Hekimlik yapardı, fakat bütün hayatı müddetince hiç bir hastadan tek vizite ücreti almamıştır.

İbrahim Lûtfi Paşa ile Ali Bey bir çift kumru gibiydi. Tıbbiyede âdet muallim kürsüde, muavin de kürsünün yanında aşağıda otururdu. Jeoloji dersinde ise kürsüde İbrahim Paşa sağda, Ali Bey solda olmak üzere yan yana otururlardı. İbrahim Paşa ders takrir eder, Ali Bey de bizimle beraber dinlerdi.

Bu iki hocamız pek yavaş sesle ders verirlerdi. Geri sıralardan işitmek kabil değildi. Bazan ders ortasında dinliyoruz zannederken bir de görürdük ki, iki hoca aralarında sohbet dalmışlar, tatlı tatlı konuşuyorlar. Biraz sonra İbrahim Paşa belli etmeden veyahut biz farkına varmadan derse devam edip gidiyor. Elimizde küçük bir jeoloji kitabı vardı. Bu o zamanın klâsik bir kitabı olan *Lapparant*'ın tercümesiydi. Kitabın aslı esasen güç ve düğümlü bir üslûp ile yazılmıştı. Türkçesi ise hakikaten pek üstadane bir tarzdan harfiyyen yapılmış bir tercüme olmakla beraber hiç anlaşılmas bir şeydi. Türkçesinden anlayamadığım cümlelerin mânasını fransızca metinden çıkardığım olurdu.

Jeoloji tatbikatı yapılmazdı, mineraloji için Tıbbiyede oldukça zengin bir taş koleksiyonu vardı. Onları dersaneye ge-

(*) Macarlı Abdullah Beyin (1799 - 1874) Muavini olan I. L. Paşa onun mineraoloji'ye ait bir eserini çevirmiştir. Bkz. A. Merdivenci: K. E. H. Abdullah bey: Cerr. Tıp Fak. Derg. 5 (4): 348 - 361, 1974

tirir, bize gösterirlerdi. İmtihanda etiketleri çıkartılır ve bizim tanımamız istenirdi.

Tıbbiyede ilk dört sınıfta da fransızca derslerine devam edilirdi. Bu dersleri *Bareille* ve *Faure* adında iki fransız verirdi. Bizim hocamız *Bareille* idi. Bu zat küçük mavi gözlü, kır saçlı, uzun bıyıklı, canlı, şakacı, sempatik bir insandı. Derslerini fransızca verirdi. Türkçeyi ne derece bildiğini anlayamadık. *Bareille* talebe ile şaka eder, millî hayatımızı, millî âdetlerimizi bilişine bakılırsa uzun zamandan beri içimizde yaşamış olması gerekti. Güzel konuşur, bazan kendi şiirlerini yazdırırdı. *Bareille* Şehzade Mecit Efendinin de fransızca hocası ve dostu idi. Tıbbiyeden çıktığımız zaman kendisini Beyoğlu'ndaki evinde ziyarete gittiğimiz zaman yazı masasının arkasında Mecit Efendi tarafından yapılmış büyük yağlı boya bir portresi asılıydı ve altında «*A mon ami Monsieur, Bareille*» yazısı vardı. Bize iki yıl ders verdikten sonra Tıbbiyeden ayrıldı, «Hamidiye Etfal Hastanesi» ne mütercim tâyin edildi. Orada Hastane Yıllığının fransızca kısmını yazardı. Bundan sorna *Bareille*'i gözden kaybettik. Birinci Cihan Harbi mütareke devresinde Beyoğlu'nda bir kitabevinde *Bareille*'in dört beş yüz sayfalık bir kitabını gördüm, adı: *Constantinople, Cité byzantine*. Hemen satın aldım, eve geldim. Okumaya başlayınca hayret ve nefretten dona kaldım. İçinde türklerin nasıl barbar, medeniyet düşmanı, vahşi bir millet olduğunu, İstanbul'da bütün eski medeniyet eserlerini tahrip ettiklerini derin bir kin ve taasupla anlatıp duruyordu. Onun nazarında rumlar, ermeniler, yahudiler bizim vahşi ve zâlim idareimiz altında inleyen biçare insanlar! Alçak adam kitabı sanki kalemini zehire batırarak yazmış. Zannedersem, eski zamanların müteassıp papazlarından tutun da bugüne kadar, hiç bir yazar türkler aleyhinde bu kadar şeni isnat ve iftirada bulunmamıştır. Kitabı nefretle bir tarafa attım. Yirmi beş yıl sonra tekrar elime geçti. Sahifelerini çevirdim. O kadar öğrendim ki, tahammül edemedim, parça parça edip attım. İşte

sevdiğimiz, hürmet gösterdiğimiz ve bizi de sevdiğini zannettiğimiz ve Türklerden iyilikten başka bir şey görmemiş olan *Bareille* böyle alçak bir adammış.

İKİNCİ SINIF

Tıbbiye ikinci sınıfta Organik Kimya dersini Kolağası M u s t a f a Bey verirdi. Orta boylu, esmer, hafif kır saçlı, uzun bıyıklı, *pınce-nez* gözlük takar, kırkılık bir zat. Talebe ona «Kakule» lakabını takmıştı. Bu meşhur Alman kimyageri «Kekule» den alınmış olsa gerek. M u s t a f a Bey yüksek sesle ve açık bir ifade ile ders verirdi.

Muavini yüzbaşı F e h m i Beydi. E s a t F e y z i'nin sınıfından, onun iyi arkadaşı, güler yüzlü, sevimli bir gençti. Onun dersini daha severdik. Elimizde M ü n i r Beyin iyi bir kitabı vardı, fakat eskimişti. Bu beni tatmin etmediğinden, Fransızca *Armand Gautier*'nin büyük klâsik kitabını okurdum. Doğruyu söylemek lâzımgelirse, organik kimyadan, V a s i l N a u m 'un derslerinden aldığım zevki alamadım.

İkinci sınıfta tabii bilimlere de başlanırdı. Nebatat (botanik) hocamız Ali Paşa idi. Beyaz top sakallı, bıyıkları sünneti seniyye üzere kırpılmış, kırmızı nur yüzlü, altın çerçevesi, hali bir doktordan ziyade bir dersüâme benzerdi, bir sarığı ve cübbesi eksik. Meşhur botanist S a l i h Efendinin talebesi olduğu rivayet edilirdi (*).

İkinci sınıfa gelmeden Ali Paşanın şöhretini duymuştuk: Hoca o kadar hafif sesle ders verirmiş ki, ikinci, hattâ birinci sıradan bile güç duyulmuş. Ali Paşa ilk dersine gel-

(*) Hacı Ali Paşanın hocası için Bkz. S. Eren: *Hekimbaşı Salih Efendi Hakkında (1819 - 1895)*. T. Tıp Tarihi Arş., Cilt 6, Sayı 21 - 22, sf., 9 - 21, 1943.

Ayrıca Bkz. T. Baytop: *Eczacı Okulu Botanik Hocaları Mehmet Ali Paşa 1834 - 1915*, *Esat Şearfettin Köprülü (1866 - 1943)*, *Serafettin Tevfik Terlemiz (1879 - 1957)*. Eczacı kütüphanesi Neşriyatı No. 50. İstanbul, 1957

di. Ben on dört sıralık bir dersanenin yedinci sırasının başında oturuyordum. Hoca açış dersine yüksek sesle «Cenabı Hak insanı ne için hâk etti?» diye başladı ve aynı yüksek sesle sonuna kadar devam etti. Yerimden bütün dersi işittim. Hepimiz hayret ettik ve ümide düştük. Fakat, heyhât, ikinci dersten itibaren ses alçaldı ve kimse dersi işitmez oldu. Hoca buna aldırmaz ve bütün sınıf işitiyormuş gibi rahatça dersini verirdi. Dersten önce kürsüye kocaman bir defter getirirler. Defter sayfalarına kurumuş yaprak, çiçek gibi bitki parçaları tespit edilmiş. Hoca verdiği derse ait bitkilerin yaprak ve çiçeklerini defteri bir sağa, bir sola çevirmek suretiyle talebeye göstermiş olurdu. Biz bittabi hiç bir şey görmezdik. Arasına nebatat bahçesinden bazı bitkiler de getirilir, onları da az yukarı kaldırmak talebeye göstermekle yetinilirdi.

Ali Paşa arasıra talebeyi derse çekerdi. Bu da hoş bir şeydi. Hoca talebeyi sıra ile çektiği gibi, sualleri de sıra ile sorardı. Böylece talebe sıranın kendisine ne zaman geleceğini ve hocanın da kendisine ne soracağını bilir, ona göre pek kısa bir hazırlıkla hocanın önüne çıkardı.

Bir gün hoş bir vaka oldu. Arkadaşlarımızdan Beyazıtlı Refet ince ruhlu, biraz alaycı, edip, henende bir gençti. Derse çekilme ısrarı geliyor, kitap bahisleri sırasıyla Ali Paşanın hangi suali soracağı da belli. Refet onu bellemek zahmetine de katlanmamak ve biraz da hoca ile eğlenmek için kitabın o sayfasını cebine koyar, hazırlanır. Ali Paşa Refet'i çağırırdı. Kürsünün kenarları geniş ve dışarı taşmış bir şekilde idi. Refet kürsüye iyice yanaştı. Ali Paşa suali sorunca Refet cebinden kitap yaprağını çıkardı ve kürsü kenarının altına saklayarak rahat rahat okumaya başladı. Ali Paşa o kadar durgun ve hareketsiz ki, Refet hocanın bu sözlü kopyanın farkında olmadığına kaani. Bahis bitince Ali Paşa: «Peki, haydi yerine» dedi ve Refet'i savdı. Paydos olunca bizde kahkaha kıyamet. Refet sırayı atlattı ya, ertesi derse ferah ferah gelmiş. Ali Paşa defterine bakıp gene:

«Refet Efendi Beyazıt» diye çağırılmaz mı? Refet 'te şafak attı. Ali Paşa geçen dersteki suali tekrar sordu. Refet bu defa hazırlıksız. Tabii bir kelimelik cevap yok. Hoca Refet'e döndü ve sâkin bir tavırla: «Sen beni aptalımı sandın? Haydi git yerine» dedi. Başka ne bir azar, ne bir ceza. Kendisine karşı yapılan oyuna hocanın bütün reaksiyonu bu kısa cümleden ibaret kaldı.

Ali Paşa daha uzun müddet yaşadı. Ben doktor çıktuktan yıllarca sonra bir gün hastalanmış, beni çağırttı. Erenköy'ündeki köşküne gittim. Rahmetliyi yatağında yarı oturur bir durumda, Kur'an okurken buldum, muayene ettim. Ateş 39°, geniş bir pnömoni. Bu halde o ağır hastalığı atlattı ve ondan sonra da bir müddet yaşadı (*).

Botanik mauvini Kolağası Esat Şerafettin Beydi. Bu zat Paşa hocamızın aksine titiz, sert bir zattı. Ablak çehreli, çok defa traşsız olan yüzünden sakalının da seyrek olacağı belli idi. Bu sebepten talebe arasında lâğabı «Köse» idi. Esat Şerafettin Beyin bitkileri iyi tanıdığı söylenirdi. Dersaneye daima vereceği derse ait birçok bitkilerle gelirdi. Takriri zayıf ve sıkıcı idi. Derste talebeyi sıkıştırırdı ve izinsizlik vermede oldukça cömertti (**).

O zaman bitkilerin sınıflanmasında *Linné*'nin sınıflaması muteber sayılmaz, *Covet*'nin daha uzun olan klâsifikasyonu öğretilirdi. Esat Şerafettin Bey bunu da yeter görmemiş, daha genişletmiş, bir takım alt-taksimler daha koymuştu. Ali Paşa *Covet*, Esat Bey de kendi sınıflamasına göre okuturdu. Zannımca Ali Paşanın bundan haberi yok. Bir gün Ali Paşa talebenin birini derse çekti ve bitkilerin

(*) O dönemde Botanik eğitimi için Bkz. F. Öztığ: *Yazı devriminden evvel İstanbul Üniversitesinde okutulan Botanik Kıtıpları hakkında*. T. Bioloji Derg. 19: 69 - 71, 1969

(**) Bkz. S. Akdik: *Esat Şerafettin Köprülü 1866 - 1943*. Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetesı Yıllık Bildirileri ve Arşivi. Sayı 11: 12 - 13, 1943 - 1946 -

klâsifikasyonunu sordu. Arkadaşımız başladı Esat Şerafettin'in sınıflamasını anlatmaya. Ali Paşa şaşaladı, «Bu ne? bu kimin tasnifi?» diye sorunca çocuk hemen «Köse'nin» sözünü ağzından kaçırmazdı. Ali Paşa büsbütün durakladı, biz de kendimizi tutamadık, kaha kahayı koyverdik.

Kitaptan ezbere öğrenmeye çalıştığım botanik dersinden bir zevk alamadım, ama imtihanda talihime bildiğim sualleri çektim ve iyi not aldım.

İkinci sınıfta asıl tıp derslerinden Teşrihe (anatomi) başlanırdı.

Tıbbiyede Anatomi öğretimi üç yıl sürerdi. İkinci sınıfta kemikler, eklemler, kaslar ve damarlar okutulurdu.

Anatomi hocamız Ferik (Tümgeneral) Rasim Paşa, muavii Binbaşı İsmail Besim Beydi (**).

Rasim Paşa iri kıyım vücutlu, yakışıklı, gür bıyıklı, hovarda edâlı bir zattı. İlk aylarda derse gelmedi, muavini İsmail Bey okuttu. İsmail Besim Bey zarif, kibar tavırlı, yakışıklı, kırk beşlik bir zat. Derste sesi pek çıkmazdı, fakat pek muntazam bir ifadesi vardı. Göğsünden hasta olduğu, bunun için sesini yormadığı söylenirdi.

Derste kemikler dersaneye getirilir, hoca onlara bakarak dersini anlatırdı.

Günün birinde Rasim Paşa çıkağeldi. Cakalı bir tavırla: «Dersiniz nerede?» diye sordu. Sınıf çavuşu «El kemikleri» diye cevap verdi ve el kemiklerini önüne koydu. Rasim Paşa anatomide hayli yaya idi. El kemikleri küçük, oldukça karışık şeyler. Birbirleriyle nispet ve mücavereti ve üzerlerine yapışan birçok kasların hangi noktalara yapıştıklarını hazırlıksız anlatmak güç bir mesele. Hoca hemen kemikleri bir tarafa itti: «Bana büyük bir kemik veriniz,» dedi. Biz de kalça kemiğini önüne getirdik. Hoca ferahladı ve onu ince tafsilâta girmeden anlattı ve dersi bitirdi.

(**) Bkz. M. Osman: *İsmail Besim Paşa* İst. Seririyatı 12 (12): 2 66 - 267, 1930

Anatomi için elimizde ikisi türkçe ve ikisi fransızca dört kitap vardı. Türkçelerden biri *Jamin*'den *M a h z a r* Paşanın tercüme ettiği iki ciltlik eski bir kitap. Resimsiz olduğu için istifadeli değildi. Talebe pek rağbet etmezdi. İkincisi *Sappey*'den yine *M a z h a r* Paşa tarafından tercüme olunmuş büyük ve resimli bir kitap. Fransızcaya gelince: en makbulü *Testut*'nün dört büyük ciltlik ve pek çok, çoğu renkli resimli, bir atlas vazifesini de gören anatomi kitabı idi. Bir kısım arkadaşlarımız, çok mufassal olmasına rağmen, bu kitabı okurlardı. Hattâ iyi fransızca bilmeyenler bile resimlerine bakmak için onu tedarik etmişlerdi. Bir de *Sappey*'in kitabı vardı ki, resimleri az olmakla beraber onu tercih eden arkadaşlarımız eksik değildi.

Anatomi tatbikatına gelince, kemikleri iskelet ve ayrı ayrı kemikler üzerinde okurduk. Bunun için birçok kemiğe ihtiyaç vardı. Bunlar teşrihhanede dururdu ve lüzum oldukça oradan alırdık. Bizim sınıf kalabalıktı. Buna rağmen kemikten hiç sıkıntı çekmedik. Müteaddit iskeletimiz ve pek çok kemiklerimiz vardı. Bunları bize sınıf arkadaşımız Şamlı Selim mezarlardan tedarik ederdi. Selim cuma ve diğer tatil günleri Karacaahmet'e gider, oradan kemik toplardı. Bu bir müddet devam etti. Bir gün Selim , geldi, gene kemik getirmişti. «Artık benden kemik beklemeyiniz, bu son.» dedi ve bir gün önce başından geçen vakayı anlattı. Cuma günü Karacaahmet'te kemik toplarken Selimiye kışlasından birkaç asker Selim'i bastırmış, ne yaptığını sormuşlar. Selim son derece zeki, kurnaz bir adamdı. Durumun vehametini derhal kavrar. Askerlere hiç cevap vermez. Kendisi zaten arap. Salâvat getirmeğe ve arapça dualar okumağa başlar ve eliyle askerlere sü-kût işareti verir. Askerler şaşırır. Selim kemikler hürmetkâr bir tavırla ve arapça okuya okuya torbaya doldurur, gene dualarla, bir askerin eline verir ve torbayı göbekten yukarı tutmasını ihtar eder. Torbayı el üstünde tutan asker önde, Selim ve diğer askerler arkada yola çıkarlar. Selim arasına arapça

bir şeyler mırıldanarak kafile Harem iskelesine varır. Selim bir sandala atlar, askerın elinden torbayı kemalî hürmetle alır. Sandal biraz açılınca askerlerin hayret bakışları önünde torbayı yere fırlatır ve arkasından bir de küfür savurur. Askerler işin farkına varırlar ama sandal çoktan açılmış. Mütekebil bir sövüşme sahnesiyle macera sona erer. Bir daha yakalanırsa öldürölme korkusundan Selim artık Karacaahmet'in semtine uğramaz oldu.

ÜÇÜNCÜ SINIF

Anatominin bağırlar, sinir sistemi ve duyu organları kısmı üçüncü sınıfta okunur ve bu, iki sınıflık Tasvifî Teşrih (*Anatomie descriptive*) öğretimini tamamlardı. Bu bahisleri iki büyük hoca okuturdu: Mazhar Paşa ve Yusuf Râmi Bey.

Mazhar Paşa kısaca boylu, güler yüzlü, beyaza yakın kir bıyıklı, son derece sevimli ve muhterem bir zattı. Anatomiye Paris'te öğrenmiş ve orada Anatomi hocası Sappey'in yanında yetişmişti. Bizde anatomi terimlerini düzene koyan ve Fakültede modern anatomiye tesis eden odur.

Takriri gayet açıktı, zevk ile dinlerdik. Bahisleri fazla uzatmaz, talebenin kaldıracabileceği ölçüde tutardı.

Mazhar Paşa kadavra üzerinde pek güzel diseksiyon yapardı ve bundan büyük bir zevk duyduğunu çehresinden ve arasına hafif sesle şarkı söylemesinden anlardık (*).

Anatomi için senede bir veya iki kadavra gelirdi. Teşrihane dediğimiz diseksiyon yeri mektebin arka ucunda on on

(*) Paşanın vefatı için (1920) Darülfünun Tıp Fak. Mecmuasında ve daha sonraki yıllarda çeşitli dergilerde pek çok yazı yayınlanmıştır. Bunlar içinde Bkz. Ziya Nuri Paşa: *Müşerrih Mazhar Paşa*. Darülf. Tıp Fak. Mec. 3 (2): 120 - 126, 1336 (1920). Ölümünün 50 yılı yayınları içinde Bkz. S. Ünver: *Teşrihçi Mazhar Paşa 50 yaşında*. Cerr. Tıp Fak. Derg. 2 (1): 121 - 123, 1971
Ayrıca Bkz. Z. Zeren: *Mazhar Paşa*, *Dirim* 46 (1): 42 - 44, 1971

beş ayak merdivenle çıkılan pek harap bir bina idi. İçinde biri büyük, biri küçük iki sâl vardı. Büyük kısmın ortasındaki mermer masanın üstüne kadavra yatırılır, etrafına birkaç sıra talebe toplanır, hocanın yaptığı diseksiyonu görebildiği kadar seyrederdi. Bazan talebeye de diseksiyona iştirak fırsatı düşerdi. O zamanlar kadavrayı bozulmaktan korumak için «cuve» de, dezenfektan eriyikler içinde saklamak usulü yoktu. Kadavra masa üstünde günlerce kalır, şişer, kokuşur, yem yeşil bir renk alırdı. Üstüne leş sinekleri de üşüşürdü. Fena halde kokardı. Talebe ekseriya lavanta ile ıslattıkları mendillerini burnuna tutmak suretiyle kokuya tahammüle çalışırlardı. Arasına fenalık, baygınlık geçirenler de olurdu. Bu hâl bir defa benim de başımdan geçmişti. Biz esas itibariyle anatomiye kadavra başında değil, hocalarımızın takririnden, kitap ve resimlerden öğrenirdik.

Y u s u f R â m i aslen Lübnanlı ve mâruni idi. Takririnde arap şivesi sezilmezdi. Yalnız pek çok kullandığı «bir takım» kelimesini söylerken kafı çatlatırdı.

Y u s u f R â m i Bey orta boylu, gür bıyıklı, kırmızı yanaklı, göz kapakları biraz düşük, çehre ifadesi durgun bir zattı. Son derece nazik, kibar, saygı çeken bir hali vardı. Verdiği dersi kara tahtaya çizdiği renkli resimlerle süslerdi. Fakat takriri son derece monotondur. O derece ki, dersin başlangıcından biraz sonra sınıfta bir uyku salgını başlardı. Talebenin bir kısmı erken dalar, biraz sonra uyanır, diğerleri uyumaya başlardı: Hoca ders verirken talebe sıralarına hiç bakmadığı için uyuyanları belki görmez, belki de görmezlikten gelirdi. Bu suretle uyuyanlar da rahatsız olmazdı. Ben şahsen Y u s u f R â m i Beyin derslerinde bütün gayretime ve kendimi sıkımsama rağmen, uyumadığım hemen hemen vâki olmamıştır, diyebilirim.

Y u s u f R â m i Bey aynı zamanda operatördü ve birçok seçkin ailelerin hekimi idi. Hastaları tarafından çok sevilir ve hürmet görürdü. Tekâüt olduktan sonra Lübnan'a çekildi

ve orada öldü. 1952 yılında Lübnan'da toplanan bir verem kongresine katılan bir grup Türk hekimleri kabrini ziyaret ederek bir çelenk koyduk.

Anatomi dersinin Hikmet Emin Bey adında bir de muavini vardı. Kendisi saf kalbli, iyi bir insan olmakla beraber bilgisi ve anatomiye ilgisi azdı.

Bizim zamanımızda anatomide çalışan bir genci de anmadan geçemeyeceğim : Selânikli Mahir Bey. Bu zat henüz talebe idi ve beşinci sınıfta bulunuyordu. Anatomiye sever, diseksiyon ve otopsilere yardım eder ve bir müzakereci gibi bize birçok şey öğretirdi. Mahir Bey sonradan Tıp Fakültesinde anatomi profesörü olmuş ve 1933 yılında Darülfünun reformuna kadar vazifesinde kalmıştır (*).

Kimyanın son kısmı olan Analitik ve Fizyolojik Kimya üçüncü sınıfta okunurdu. Hocamız kimyager Binbaşı Ali Rıza Beydi. Bu zat sevimli yüzlü, pos bıyıklı, gözlüklü, pek kibar tavırlı, halim, mütevazı bir insandı. Büyük, heybetli bir başı vardı. Fransa'da kimya tahsil etmişti. Hali, tavrı tam bir araştırmacı tipi idi. Ali Rıza Bey Tıbbiye Kimyahanesinin de müdürü idi ve bu müesseseyi büyük bir liyakat ve titizlikle idare ederdi. Tıbbiye Kimyahanesi önemli bir müessese idi. Analiz işlerinde son sözü söyleyen bir makam. Burada analizler ve kontrollar büyük bir itina ile yapılırdı ve neticelerine herkes inanırdı. Başta Ali Rıza Bey olmak üzere orada çalışan bütün kimyagerler namuslu, son derece dürüst, işlerinin ehli insanlardı. Gümrük Kimyahanesiyle tüccar arasında çıkan ihtilâflar orada halledilirdi. Kimyahanemizin analizine inanmıyarak tüccar tarafından Paris Belediye Kimyahanesinde yaptırılan analizlerin sonuçları en küçük kesirlerine varıncaya kadar kimyahanemizde alınan neticelere uyardı. Hülâsa c küçük Kimyahane Tıbbiye mektebine şeref veren bir müessese idi.

(*) Bkz. F. K. Gökyay: *Mahir Hoca*, Tıp Dünyası 13: 4539 - 4541, 1940

Analitik Kimya tatbikatı kimyahanede gösterilirdi. Biz de ufak tefek muayeneler yapardık.

Ali Rıza Beyin takiriri pek çekici değildi. Fakat biz kendisini çok sever ve şahsına karşı büyük saygı gösterirdik. Ne yazık ki, birkaç yıl sonra henüz genç denecek bir yaşta öldü. Cenazesini göz yaşlarımızla kaldırdık (*).

Üçüncü sınıf derslerimizden biri de İlmi Menafiül Âza (fizyoloji) idi. Biz bu dersi Şakir Paşadan okuduk. Şakir Paşa Tıbbiyenin eski ve en muhterem, en orijinal simalarından biri idi. Uzunca boylu, az kara ile karışık beyaz sakallı, gür kaşlı; dalgın bakışlı, pek sevimli bir insan. Daima çapraz göğüslü kaput ve elbise giyer. Çok defa göğüsü açık gezerdi. Bazan bir iliğini hizasındaki değil, daha üstteki düğmeye iliklediği olurdu. *Pince-nez* gözlük takar ve onu siyah bir kordonla ceketinin bir düğmesine bağlı bulundururdu. Bir de sık sık kaybetmeden bıkmış olmalı ki, cebindeki kurşun kalemini bir ilmikle ceketinin iliğine bağlardı. Ceketinin iç cebinden notlarını havi sarı defterin ucu görünürdü. Dalgın bir insandı. Kendisi filozof tanınırdı. Fakat bir mevlût günü camiye geldi. Kılıcının kemerini ceketinin üstüne takmıştı. Namaza dururken kılıcını çıkarmayı unuttu ve öylece namaz kıldı. Namazda önüne, secde yerine bakacağına, dalgın nazarları kubeye dikilmiş bir halde duruyordu.

Şakir Paşa fizyolojiyi Fransa'da öğrenmişti. *Claude Bernard*'ın seçkin bir talebesi idi. Hoca tam bir bilgin ve araştırmacı örneği idi. Ne yazık ki, Avrupa'dan dönüşünde yüksek kabiliyetlerini geliştirecek bir muhit bulamadı. Bununla beraber ömrünü daima okumakla geçirdi ve son demine kadar ilim

(*) 1888 de doktor olan, Pariste Arınand Gauthier'nin yanında çalışan ve aynı zamanda Etfal Hastanesi Kimyageri olan Ali Rıza beyin (? - 1906) verdiği bu ders programa 1899 da konmuştur. T. Artel: *Tanzimattan Cumhuriyete Kimya tedrisatı* Tanzimat s., 490 - 510, 1940

aşkı içinde yaşadığı ve ilmin ilerlemelerini adım adım takip etti (*) .

Şakir Paşanın dersi de orijinaldi. Bize başlangıçta bir iki ay genel fizyoloji verdi. O zaman *Max Verworn*'un genel fizyoloji kitabı pek makbûldü. Biz hocanın dersini bu kitaptan takibe uğraşır, fakat söylediklerinin bir çoğunu orada bulamazdık.

Sonradan özel fizyolojiye geçtik. O yıl *Morat* ve *Doyon*'un beş ciltlik büyük fizyoloji kitabının iki cildi çıkmış bulunuyordu. Bu güç anlaşılır bir üslûp ile yazılmış, mufassal bir kitaptı. Hoca derslerini bu kitaptan veriyordu. Ben bir yandan not tutar, bir yandan da Fransızca aslından anlamaya uğraşırdım. Elîmizde Şakir Paşanın Türkçe «İlmi menafiül âza» adındaki kitabından başka *Jolyet*'nin orta büyüklükte, *Hédon*'un ve *Mathias Duval*'in küçük Fransızca fizyoloji kitapları da vardı.

Şakir Paşanın, fizyoloji bahislerini anlamak için kendi matematik bilgilerini yeter bulmadığından hususi olarak yüksek matematik dersi almakta olduğunu hikâyeye ederlerdi. Gerçekten gözde refraksiyon bahsini verirken eline sarı defterini alarak siyah tahtayı günlerce uzun düsturlarla doldurur, biz de bir şey anlamadan tahtaya bakar dururduk. Bu arada bir gün talebeye dönerek «Efendiler, biliyor musunuz ben bunları niçin yazıyorum? Siz öğrenesiniz diye değil, hayır, aklımda kalmıyor da, tekrarlamak için!» demez mi?

Bir gün de göz dibinde hayalin nasıl teşekkül ettiğini anlatıyordu. Gözü pencereye dikili. Pencereden Galata kulesi görülüyor. «Şimdi Efendiler, karşımda Galata kulesi. Bunun

(*) Şakir Paşa (1848 - 1909) için Bkz. *Muallim Dr. Şakir Paşa*. İ.Ü. Tıp Tarihi Enst. Yay. Sayı 16, İstanbul 1949. Yazarlar: İsmail Ali, C. Topuzlu, Kemal Cenap, H. R. Sığındım, S. Ünver, M. Ş. Sekban, H. Nişantaşı, Akif Şakir Şakar. Ayrıca Paşanın etkileri için Bkz. Z. F. Fındıkoğlu, T. R. Kazancıgil, S. Ünver: *Claude Bernard ve Şakir Paşa*. İş ve Düşünce Serisi, İstanbul, 1963

hayali göz dibine nasıl akseder, onu anlatayım.» derken paydos borusu çaldı. Hoca dersi orada kesti, çıktı. Ertesi derse gelince bir müddet düşündükten sonra dalgın bir tavırla : «Efendiler, geçen derste nerede kaldık?» diye sordu. Ben ön sıradan atıldım : «Galata kulesinde». Hoca istifini hiç bozmadı : «Tamam! Galata kulesinde kalmıştık» diye derse başladı.

Fizyolojihane dediğimiz sözüm ona laboratuvar Teşrihhanenin yanında, harap, perişan, pencereleri kırık dökük bir yerdi. Şakir Paşa arasına orada kurbağa ve köpekler üzerinde deneyler yapar ve talebeye gösterirdi. Hademe kurbağaları nebatat bahçesinden toplar getirirdi. Köpek ise bol. İstanbul sokakları on binlerce köpeklerle dolu. Laboratuvar hademesi lâzım olunca sokaklarda ava çıkar, istediği kadar köpek tutardı. Deney araçları da laboratuvara uygun en iptidai şeylerdi. İşte bütün dünyada eksperimental tıbbın kurucusu olan *Claude Bernard*'ın yanında yetişmiş Şakir Paşa gibi bir üstadın eline verilen vasıtalar bundan ibaret. Köpek oluk biçiminde bir tahta masa içine yatırılır, ayakları ve başı sıkıca bağlanır, anestezi yapılır. Köpeğin gırtlığı açılır ve geçirilen bir borudan körükle sını teneffüs yapılır, hoca da ondan sonra istediği tecrübeye girişirdi. Çok defa deney ortasında köpek ölüverirdi. O zaman Şakir Paşanın ince sesiyle : «Efendiler, köpek öldü, öldü,» diye hayıflandığını duyardık.

Şakir Paşanın hususi hayatına ait bir hikâyesini Fizik hocası İsmail Ali Beyden dinlemiştim :

İsmail Ali Bey bir gün hocayı ziyaret için, zannedsem Fatih'te Çarşamba'daki, konağına gider. Kapıyı çalar, açarlar. İsmail Ali Bey içeri girer, ortada kimseler yok. Yalnız derinden hocanın «buyurun» diye seslendiğini duyar. Sesin geldiği tarafa doğru yürüyen İsmail Ali Bey konağın mutbağına varır. Bir de ne görsün? Şakir Paşa ocak başında gözde gözlük, elde kitap, hem okuyor, hem de ocaktaki tava içinde patlıcan kızartıyor.

Fizyoloji muavinimiz yüzbaşı Kemâl Cenap Beydi. Çok çalışkan, zeki bir gençti. Dersin bir kısmını o verirdi. Takriri açıktı. Kendisinden çok istifade ettik. Şakir Paşadan sonra Tıbbiyede, Darülfünun ve Üniversitede uzun müddet fizyoloji kürsüsünü liyakatle işgal etti (*).

DÖRDÜNCÜ SINIF

Dördüncü sınıfta Nahievi Teşrih (*Anatomie topographique*) okutulur ve bununla anatomi öğretim serisine son verildi. Bize bu dersi de Yusuf Râmi Bey verdi.

Tabii vücut bilgilerinden İlmi Ensac (histoloji) de bu sınıfa bırakılmıştı. Ambriyoloji ise hiç okutulmazdı.

Histoloji Tıbbiyede en az öğrendiğimiz, daha doğrusu hiç öğrenmediğimiz bir derstir.

Histoloji hocamız Miralay (Albay) Haydar Bey. Kısa boylu, tıknaz, güler yüzlü, şakacı, son derece temiz kalbli, hassas ruhlu, pek sevimli bir insan. Talebe kendini pek sever ve bazan fazla açık saçık olan şakalarına hiç kızmazdı. Hoca da talebenin kendine şaka yapmasını hoş görürdü. Haydar Bey gönlü gani, eli açık bir adamdı. Aldığı aylıkla güç geçirdi. Bir gün ceketini yıpranmış olduğundan, havanın sıcak olmasına rağmen, dersaneye avniye ile geldi. Talebenin hafifçe alaya aldığı sezen hoca bize dönerek ca'li bir hiddetle: «Ne gülüyorsunuz? Ben sizin gibi değilim, bende hayâ var, ben sizin gibi kısa ceketle, kıcı açık gezemem» dedi. Bizde, kendisi de gülüştük.

Haydar Bey Tıbbiyenin eski hocalarından idi. Viyana'da histoloji okumuştur. Fakat memlekete döndükten sonra

(*) Bkz. H. Winterstein: *Kemal Cenab'ın hatırasına*. İst. Tıp Fak. Mec. 12: 661 - 664, 1949. Genellikle Fizyoloji için ayrıca Bkz. S. Irmak: *Fizyoloji Enstitüsü ve 3 şef: Şakir Paşa, Kemal Cenap ve H. Winterstein*. İst. Tıp Fak. Mec. 20: 598 - 600, 1957. Ayrıca Bkz. S. Irmak: *Türkiyede Fizyoloji Öğreniminin Tarihçesine bir bakış*. İst. Tıp Fak. Mec. 35: 363 - 369, 1972

şubesinin ilerlemelerini takip etmemiş, olduğu yerde kalmıştı. Bize kırk yıllık bir kitaptan okuturdu. Biz ondan 1901 de ders çkuduk. O halâ karyokineze inanmazdı. Yüksek sesle, ağır ağır ders söyler, biz de not tutardık. Ders vakitlerinin çoğunu her türlü hikâyelerle geçirirdi. Bir gün Roma'daki bir hikâyesini şöyle anlatmıştı. «*Saint-Pierre* kilisesini geziyordum. Bir de baktım, genç, güzel bir kız oturmuş, kilisenin resmini yapıyor. Önünde durdum, bir resme, bir de kıza baktım. Bir kaç defa bu bakışları tekrarladıktan sonra kıza gülümsedim, o da güldü : «Ne güzel, benim de bir resmimi yazmaz mısınız?» dedim. Gülümsedi. Ben de gülümseyip ayrıldım. Ne yaparsın kilise burası, hem de *Saint-Pierre*.»

Bir gün de derse son derece müteessir bir hâlde girdi. Meğerse küçük torunu hasta imiş. Yavrunun halini uzun uzun anlattı, ağladı. Bu dersi de böyle geçirdik. Bazı derslerde tuttuğumuz notlar birkaç satırdan ibaretti. Bütün yıllık derslerin notları ince bir defteri geçmedi.

Hoca ders verirken bazan birden sözünü keser ve talebe ye sual sorardı. Sınıfımızda Mahmutpaşalı Abdullah adında sofu, mahçup bir arkadaşımız vardı. Bir gün derste içi geçmiş. Haydar Bey bunu fark etmiş. Yüksek sesle ders verirken bilmem ne münasebetle «adalei râfiâi» (*muscle élévateur...*) dedi ve keşti. Abdullah'a «söyle be Mahmutpaşalı!» deyince birden uyanan Abdullah «serç» (*anus*) diye bağırdı. Filhakika anatomide iki tane adalei rafia var. Biri üst göz kapağını, diğeri serci kaldıran kas. Hoca birincisini kastediyormuş. Abdullah sersemlikle ikincisini söylemişti. Haydar Bey hemen «Tuh! Aklınız daima orada, utanma yok ki...» deyince sınıfta bir kahkahadır koptu. İşte hocanın şakaları böyle idi.

Bir hikâyesini de bizden bir sınıf üstün Bursalı Ali Rıza'dan dinledim. Haydar Bey Beylerbeyi'nde otururdu. İki arkadaş, Rıza ile Trabzonlu Osman köprü üstünde Haydar Beye raslarlar. Manavdan yemiş alıyor. Se-

lâm verirler. Haydar Bey onları manav dükkânına çağırır, yemiş ikram eder. Manavın çırağı yemiş sepetlerini vapura kadar getirecek, kamarota teslim edecek. Vapur da kalkmak üzere. Hemen bizimkiler atılırlar, «Hocam, biz götürürüz.» diye sepetlere yapışırlar. Haydar Bey önde, bizimkiler arkada vapura doğru yola düzülürler. Fakat vapuru kaçırmamak için acele yürüyen hocaya ayak uyduracakları yerde ağır alırlar. Aradaki mesafe açılır. Hoca merdivenden iner, vapura biner, bir de bakar ki, bizim iki ahpap çavuş daha merdivenin üst başında. Haydar Bey başlar «Ulan sepetleri getirin, çabuk olun» diye bağırma. Bizimkiler oralarda değil. Nihayet çımacı halatları alır, vapur kalkar. Hoca içerden «Utanmazlar, edepsizler» diye bağıra dursun, onlar sepetten şeftalileri çıkarıp yemeğe koyulurlar. Ertesi gün derse gelen hocanın ilk işi «Nerede o katırlar?» diye kendilerini aramak olur. Vakayı talebeye hikâye eder, kendilerine tatlı bir azarlamadan başka bir şey yapmaz.

Askerî Okullar Nâzırı ve Tophane Müşürü Zeki Paşa arasına Tıbbiyeyi ziyaret ederdi. Zeki Paşanın geldiğini kapıda çalınan müşür borusundan anlar, derlenir, toplanırdık. Bir gün Haydar Beyin dersi ortasında Müşür borusu çaldı. Zeki Paşa maiyeti erkânıyla dersaneleri dolaşmaya başladı. Haydar Bey dersini çoktan bitirmiş, hikâye anlatıyordu. Zeki Paşanın geldiğini anlayınca, bize «Bana bakın, derse baştan başlayacağım, sakın bozmayın, bir münasebetsizlik etmeyin.» diye tenbih etti. Zeki Paşa «Bak!» kumandasıyla içeri girdi. Ayağa kalktık. Zeki Paşa Haydar Beye «Hocam buyurun, devam edin» dedi. Haydar Bey de yüksek sesle dersi baştan vermeye başladı. Biraz dinledikten sonra ayrılırken «Teşekkür ederim Hocam, istifade ettim» diye iltifat eden Paşaya Haydar Bey «İyi ama Paşam bizim livalıktan (generallikten) halâ bir haber yok» demez mi? Zeki Paşa bozmadı, «İnşallah o da olur» deyip çıktı. Biz yerimize otururken Haydar Beyin, kürsü yanında tam cid-

di bir tavırla oturan muavini Cemâl Bey'e dönerek «Ya-hu, sen de niye istemedin, bu fırsat kaçırılır mı?» der demez zaten kendini güç tutan talebe kakkahayı koyverdi (*).

Histoloji muavini Miralay Cemal Bey. Karikatürist Cem'in babası. Haydar Bey ne kadar rind meşrep, hafif ruhlu bir insan idiyse Cemal Bey inadına o kadar ağır başlı, ciddi, vakur bir zattı. Takriri de muntazamdı. Fakat ondan da büyük istifademiz olmadı. Bize kaftalarca mikroskopun kutuya nasıl konup çıkarıldığını anlatmakla vakit geçirtti.

Histoloji laboratuvarı bir odadan ibaretti. Burada ne hoca, ne de talebe çalışırdı. Eski model iki mikroskop vardı, nâdiren dersaneye getirilir, bir preparat gösterilirdi. Biz bir preparat yapmadan ve yapıldığını görmeden histoloji dersimizi bitirdik.

Dördüncü sınıfta okuduğumuz diğer dersler Hıfzıssıhha (İjiyen), Emrazı Umumiye (Genel Patoloji), Müfredatı Tıp ve Fenni Tedavi (*matières médicales et thérapeutique*), ameliyati cerrahiye (*médecine opératoire*) ve Küçük Cerrahi idi.

İjiyen hocamız Ferik Ferdinand Paşa idi. Orta boylu, tıknaz vücutlu, dolgun ve heybetli çehreli, gayet ciddi ve vekarlı bir zat. İnsana hürmet telkin eden bir hali vardı. Katolik ermenilerindendi, dilinde ermeni şivesi fark edilmezdi. Güzel ders takrir ederdi. Pek muntazam bir adamdı. Kendisinden ders okuduğumuz yıl içinde bir defa olsun derse gelmediğini veya geç geldiğini görmedik. Elimizde türkçe eski bir hıfzıssıhha kitabı vardı. Hoca onu takip ederdi. Dersini zamanın ilim seviyesine uyduramamıştı. Etkeni keşfedileliden beri yirmi yıla yakın bir zaman geçtiği halde biz halâ sıtmanın tasa'udatı merzegryye (bataklıklardan çıkan gazler) ile vücutta geldiğini okur dururduk. Her halde Ferdinand Paşadan o vakte göre çok geri bir ders aldık.

(*) Daha sonraki yıllarda Paşa olan Haydar Kâmil bey 1872 Viyanaya gönderilmiştir. Tevfik Sağlam'ın mezun olduğu 1903 yılın da yerine muavini Cemal bey (Paşa) Histoloji Hocası olmuştur.

Hıfzıssıhha dersinin muavini Miralay F a h r i Beydi. Bu zat temiz, güler yüzlü, zeki bakışlı, top sakallı bir zattı. Almanya'da tahsil görmüştü. Hocaya nispetle şüphesiz daha yeni bilgilere sahipti. Güzel konuşurdu. Kendisi edip ve şairdi, mütedeyyin ve dervişti. Fakat, her nedense, talebeye kendini pek sevdirememişti. Derslerinden pek hoşlanmazdık.

Genel Patoloji dersini Ferik Nafiz Paşadan aldık. Nafiz Paşa Tıbbiyenin en eski hocalarındandı. Uzunca boylu, zarif, ince yapılı, kır sakallı, çelebi tavırlı, mütedeyyin, muhterem bir zattı. Hekimlikte büyük şöhreti vardı. O zamanlar İstanbul'un Feyzi Paşa, Horasancıyan Efendi, Dr. Peştemalcıyan gibi en yüksek otoritelerinden biri idi. Nafiz Paşa Saray hekimlerindendi. Bize ders verdiği yıl içinde Müşür (Mareşal) oldu, ondan sonra da derse gelmedi. Yerine muavini Neşat Osman Bey hoca oldu.

Nafiz Paşa tatlı ders söylerdi. Uzun hekimlik hayatına ait pek çok hikâyeler anlatırdı. Uzun zaman Yemen'de bulunmuştu. Oraya ait birçok tecrübe ve müşahedelerini bize tatlı tatlı dinletirdi (*).

Nafiz Paşa da ilmin ilerlemelerini takipte geri kalmış bir hoca idi. O da tısa'udatı merzегiyeden bahseder, on sekiz yıl önce mikrobi bulunmuş olan tetanos hastalığının husulünde sıcak memleketlerde gece ile gündüz arasındaki büyük sıcaklık farkının rol oynadığını söylerdi.

Elimizde türkçe kıımlı Aziz Beyin emrazı umumiye kitabı vardı. Vaktinde çok kıymetli bir eser olan bu kitap çok eskimişti. Nafiz Paşa halâ onu okuturdu. Bir de Miralay Faik Beyin fransızca *Hallopeau*'dan pek iyi bir tarzda tercüme ettiği, pek güzel basılmış bir kitap vardı. Fakat biz fransızca *Moynac*'ın klâsik kitabını pek sever ve ondan okurduk. *Bouchard*'ın altı ciltlik büyük genel patoloji kitabı da o aralık

(*) Nafiz Paşa için, Bkz. E. K. Unat: *Ölümünün 50. yılında Müşir Nafiz Paşayı hatırlayış*. Cerrahpaşa Tıp Bült. 12 (1): 9-13, 1979

çıkmağa başlamıştı. Bazı arkadaşlar onu da tedarik etmişdik ve zevk ile okurduk.

Nafiz Paşa ders verirken önünde daima bir bardak su dururdu. Arasına kendini tâciz eden nabız durmaları (ekstrasistoller) olunca bir an duraklar, bir yudum su içerdi. Bazan «Bu bir gün beni götüreceğ ama, bakalım ne vakit?» derdi. Buna rağmen kendisi tam bir sıhhat içinde doksan yaşından fazla yaşadı.

Genel patolojinin bazı kısımlarını, bilhassa perküsyon, oskültasyon ilh. gibi muayene usullerini, Nafiz Paşa çekildikten sonra bütün bahislerini muavini Yüzbaşı Neşat Osman Bey verdi. Neşat Osman Bey ciddi, vekarlı bir gençti. Bilgisi mahdut olmakla beraber, bildiğini açık bir tarzda anlatırdı. Dersini pek severdik ve çok istifade ederdik. O bizi tatbikat için Zoeras Paşanın Kliniğine götürür ve hasta üzerinde muayene usûllerini gösterirdi (*).

Bu suretle dördüncü sınıfta ilk defa klinikle ve hasta ile temasa gelmiş oluyorduk. Bu münasebetle talebe dördüncü sınıfa geçer geçmez hekimlik avadanlığı olarak behemahâl bir stetostop, bir de termometre tedarik eder ve daima üstünde taşırdı. O zaman tahta veya mâdenî stetostop kullanırdı. Henüz çift kulaklı stetoskoplar yoktu. Piyasada Avrupa yapısı tahtadan, madenden veya sert kauçuktan stetoskoplar vardı. Fakat en makbulü Şehzadebaşı'nda ağızlıkçı Mehmet Efendinin şimsir ağacından yaptığı stetoskoplardı. Bunları Mehmet Efendi küçük dükkânında kendi eliyle yapar ve bir köşesine güzel bir yazı ile «Mehmet» imzasını kazardı. Bunlar hakikaten bir sanat eseri idi. Mehmet Efendiden stetoskopları bir mecdiye (20 kuruş) ye alırdık. Ne yazık ki, Mehmet Efendi bir çirak yetiştirmeden göçtü gitti. Stetoskoplar muhtelif uzunlukta idi. Nafiz Paşa kısa, bazı hocalar uzun modelleri tercih ederlerdi. Süleyman Numan 18 santimetre boyda ısrar ederdi.

(*) Bkz. M. O. Uzman: *Neşat Osman*. İst. Serir. 31: 78 - 80, 1949

Genel patolojide etyoloji, klinik muayene usûllerini, bil-hassa semiyoloji bahiserini oldukça iyi okuduk. Kalbin sınırlarını çizmek, râlleri ayırd etmek için büyük bir aşk ve hevesle saatlerce uğraşırdık. Bu ders bize klinik ve hekimlik aşkını aşılama da büyük tesir yapmıştır.

Müfredatı Tıp ve Fenni Tedavi dersini Kaymakam (Yarbay) T ev f i k V a c i d Beyden aldık. T ev f i k V a c i d Bey orta boylu, kır sakallı, mütevazı tavırlı, dindar ve derviş bir zattı. Talebe fransız farmakologu *Dujardin Baumetz*'in adından alarak «Bomeç» lağabını takmıştı. Aramızda hep bu lağabisiyle çağırırdık. Ders verışı fena değildi. Fakat biraz cami dersi çeşnisi vardı. Meselâ tıp doktrinlerini anlatırken «stimulus» teorisinin sahibine «İmam *Broussais*» der, itikatta imamımız falan, amelde filân diye anlatırdı. Müfredat dersinde başta bir jeneraliteden sonra sıra ile her ilacın mahiyetini, fizyolojik ve toksik tesirlerini, dozlarını bellerdik (*).

Elimizde M ü n i r Beyin iyi yazılmış bir kitabı vardı. Bu, dersi takibe yeter bir eserdi. O zamanlar fransızların en makbûl klâsik kitabı *Manquat*'nın iki ciltlik eseri idi. Bir kısmımız dersimizi bu kitaptan takip ederdik.

Bu sınıfta bir de «Fenni İspençiarî» (Eczacılık) ve «Fenni Tertibi Edviye» (*Art de formuler*) dersi vardı. Bu derste ilâçların şekilleri, nasıl hazırlanacağı öğretilirdi. Bunu T ev f i k V a c i d Beyin muavini Kolağası M e h m e t R e f ' i Bey verirdi. R e f ' i Bey orta boylu, gür bıyıklı, çalışkan, dinamik bir zattı. Fazla gayretkeş bir hâli vardı. Kardeşinin Saraya mensubiyetini bilen talebe kendisinden hoşlanmazdı. Hocasının da pek beğenmediğini zannederim. T ev f i k V a c i d Beyin bir gün «Şahidi âdilim, zekâyı mücessem M e h m e t E f e n d i, öyle değil mi?» diye hafif istihzalı bir eda ile hitap ettiğini hatırlarım.

(*) Jinekoloji Profesörü Kenan T ev f i k Sezenel (1885 - 1942) babası olan T ev f i k V a c i t Bey için Bkz. S. Ünver: *Profesör doktor T ev f i k V a c i t (1858 - 1935)*. Ted. Kl. ve Lab. Mec. 5 (20): 190 - 192, 1935

Dördüncü sınıfta iki ders daha vardı : Ameliyatı Cerrahiye (*Médecine opératoire*) ve Küçük Cerrahi. Bu desler cerrahiye hazırlık dersleriydi.

Birincisini Miralay Nureddin Bey okuturdu. Ders konusu : kadavra üzerinde yapılması mümkün olan arter bağlaması, amputasyon, dezartikülasyon ilh... gibi ameliyatlara birlikte anestezi, asepsi, antisepsi bahisleriydi. Bunları hep dersanede nazari olarak okuduk.

Nurettin Bey titiz ve biraz müstehzi bir eda ile ders anlatırdı. Fransa'da tahsil görmüştü, fakat operatörlükte büyük bir şöhreti yoktu. Saraya mensup olduğundan talebe kendisinden hoşlanmazdı.

Küçük cerrahiye muavin Kolağası Halit Şazi Bey okuturdu. Bu zat uzun boylu, zayıf vücutlu, uzun yüzlü, çıkık alınlı, yandan basık büyük başlı, pos bıyıklı, genç bir hekimdi. Dersini hoş anlatırdı. Esasen dersin konusu sargı bahsi, kol ve bacakların tespiti, alçı koyma, kan alma gibi küçük cerrahi müdahalelerdi. Bunları da nazari olarak dersanede okurduk. Yalnız o zamanlar çok önem verilen sargı tatbikatını ele geçirdiğimiz sargılarla birbirimizin üzerinde yapardık.

Küçük cerrahiye ait elimizde türkçe kitap olduğu gibi, fransızca *Chavasse*'ın «*Petite chirurgie*» adındaki bol resimli kitabından da çok istifade ederdik.

Halit Şazi Bey daha o zamandan diş hekimliğine merak etmiş ve hekimlikten vazgeçerek Sirkeci'de bir diş muayenehanesi açmıştı. Kendisi memleketimizde modern diş hekimliğinin kurucusu sayılır (*).

BEŞİNCİ VE ALTINCI SINIF

Beşinci ve altıncı sınıfta dersane ve laboratuvar dersleriyle birlikte klinik öğretimi yapılırdı :

(*) Bkz. Z. C. Aksoy: *Türk Dişhekimliği Tarihi*. İstanbul 1946. Ayrıca Bkz. M. Erkan: *Türk Dişhekimliği Bibliyografyası (1902 - 1972)*, İstanbul, 1973

Dersane dersleri arasında Patolojik Anatomi, Bakteriyoloji, Emrazı dahiliye (*Pathologie interne*), Emrazı hariciye (*Pathologie externe*), Fenni Kibâle (*Obstétrique*) vardı.

Patolojik anatomi hocası kaymakam Rıfat Hüsamettin Bey orta boylu, büyük, muhteşem kafalı, yakışıklı, iddialı tavırlı bir zattı. Fransa'da bulunmuştu. Hafif sesle ders verirdi. Söylediklerini çokluk işitmez ve çok defa da anlamazdık. Elimizde *Rindfleisch*'ın tercümesi koskocaman eski bir kitap vardı. Bunu kimse okumazdı. Hocanın dersi de nota gelir şey değildi. Bir de taşbasması eskiden tutulmuş notlar vardı. Talebe ister istemez bunu ezberler dururdu (*).

Patolojik anatominin bir laboratuvarı yoktu. Ona yalnız bir oda vermişlerdi. Orada bir mikroskop, bir mikrotom, boyalar ve saire depo edilmiş dururdu. Bu odada hocanın bir gün çalıştığını görmediğimiz gibi, biz de hiç bir tatbikat görmedik. Hoca nadiren dersaneye mikroskop altında eski bir preparat getirirdi. Sıra ile bakar, geçerdik. Bir şey görüp görmediğimiz hocanın umrunda olmazdı.

Otopsiye gelince o da aynı feci durumda idi. Otopsinin nasıl yapılacağını uzun uzadıya dinledik. O yıl bir tek kadavra geldi; Hoca onun üzerinde otopsi tekniğini gösterdi.

Rıfat Hüsamettin Bey İstanbul'da hekimlikte şöhret almıştı. Esasen kendisini yüksek satmasını bilen bir zattı. Tıbbiyede patolojik anatomiden başka poliklinik te yapardı. Talebe bu alanda bilgisine çok inanırdı. Rıfat Hüsamettin Bey hastayı kısaca muayene eder, tanısını söyler, herkes te bunu bir nas gibi kabul ederdi. O veremden çok korkardı. Karşısına bir veremli geldimi, çok defa muayene bile etmeden, «*phymique, phymique*» (veremli) der, hastayı kaldırır, reçetesini yazdırırdı.

(*) Rıfat Hüsamettin Paşa (1863 - 1922) Pastenr'in yanında çalışmış, Tıbbiye'deki hocalığı yanında Baytar mektebinde Bakterioloji Hocalığı yapmıştır. Bkz. E. K. Unat. *Osmanlı İmparatorluğunda Bakterioloji ve Viroloji* (sf., 24 - 26). İstanbul, 1970

Biz son sınıfta iken Zoeros Paşanın kliniğinde bir hasta öldü. Hoca bir gün önce «*embarras gastrique*» teşhisini koymuştu. Hastaya bakan talebenin koyduğu teşhise de biraz kızmış ve onu azarlamıştı. Biz de hocanın tanısını pek tutmadık. Hasta ölünce ne yaptık yaptık ölüyü teşrihhaneye kaçırdık. Hemen Rifat Hüsamettin Beye haber verdik. Geldi otopsiye hazırlanırken klinik teşhisi sordu. Söyledik. Otopsiye başladı. Göğüsü açarken parmağı bir boşluğa, bir kavern içine girmez mi? Hocanın korktuğu başına gelmişti. «Tüberküloz, tüberküloz!» dedi ve hemen otopsiyi orada bırakarak ellerini yıkayıp savuştu, gitti. Ertesi günü Zoeros Paşa vizite esnasında hastayı yatağında bulamayınca ne olduğunu sordu. Öldüğünü ve otopsi yaptığımızı söyledik. «Ne çıktı?» diye sordu. «Tüberküloz» dedik. İki gün önceki teşhisini unutmuş olacak ki, «Ben de öyle demiştim, değil mi?» dedi, yürüdü. Ne cevap verebilirdik. Önümüze baktık, sustuk.

Hülâsa Tıbbiyede hiç bir şey öğrenmeden bir yıl patolojik anatomi okuduk, taşbasmaları notları ezberliyerek yüksek notlarla imtihanı geçtik. Eğer Tıbbiyeden çıktuktan sonra Gülhane'de patolojik anatomiye ders halinde ve tatbikî olarak okumasaydık ve bol sayıda otopsi görmeseydik tıbbın temellerinden biri olan patolojik anatomiden bilgisizliğimizin acısını bütün hayatımız boyunca çekecektik.

Bakteriyoloji Tıbbiyede ilmin o zamanki seviyesine uygun bir tarzda okutulurdu.

Bakteriyoloji hocası Hamdi Paşa idi. Şişmanca, seyrek sakallı bir zattı. Paris'e Ameliyatı Cerrahiye öğrenmek için gönderilmiş, dönüşünde bakteriyoloji hocası olmuştu. Saray hekimlerindendi. Talebe kendisinden hoşlanmazdı. Bakteriyolojideki bilgisini de pek düz ayak verdiği derslerinden anlamıştı (*).

(*) Hamdi Aziz Paşa (1863 - 1911) için Bkz. E. K. Unat: a.g.e. (sf., 66 - 68) İstanbul 1970

Bereket versin, bu yetmezliği muavini Miralay Aristidi Beyin güzel dersleri telâfi ederdi. Aristidi Bey levend endamlı, sivri sakallı, güzel bir insandı. Kendisi rum olduğu halde türkçeyi pek güzel konuşurdu, sözlerinde en küçük bir rum şivesi sezilmezdi. Dersini pek düzgün ve tatlı bir ifade ile verirdi. Kendisinden pek çok istifade ettik ve bakteriyolojiden ne öğrendikse ondan öğrendik (*).

Tıbbiyenin o zamanki haline göre güzel bir bakteriyoloji laboratuvarı vardı. Dersi orada hem nazari, hem de pratik olarak gördük. Bakteriyoloji o zaman Tıbbiyede verilen derslerin en iyilerinden biriydi.

Doğum dersini Besim Ömer Paşadan aldık. Besim Ömer Paşa Paris'te tahsilini tamamlamış, İstanbul'a dönüşünde bizde modern obstetrik ve tıbbî jinekolojiyi tesis etmiş, halka gebelik ve doğum hakkında sıhî bilgileri yaymak için pek büyük gayret sarf etmiş, bundan başka halk arasında her türlü sağlık bilgilerini yaymak için pek çok eser yazmış, hulâsa biz kendisinden ders okuduğumuz zaman şöhretinin şahıkasına ulaşmış pek muhterem bir hoca idi. Orta boylu, şişmanca, az bıyıklı, biraz paytak yürüyüslü bir zattı. *Pince-nez* gözlük takardı. Vakur, hürmet telkin eden bir tavrı vardı.

Doğum dersini fransızca *Award*'ın klâsik doğum kitabından güzel bir ifade ile anlatır ve başından geçen birçok vakaların hikâyesiyle derslerini süslerdi. Hocayı pek severdik ve kendisine karşı büyük bir hürmet gösterdik (**).

Doğum bahsini nazari olarak iyi okuduk. Fakat fantom üzerinde hiç tatbikat yapmadık. Küçük bir ahşap binaya sığdırılmış olan Velâdethaneye (Doğum Kliniğine) doğum görmek üzere sıra ile bir gün, gece ve gündüz, nöbet tutardık. Fakat talebeye ancak yılda bir defa sıra gelirdi ve bu esnada do-

(*) Bkz. A. M. Özden: *Prof. Dr. Aristidi Paşa (1862 - 1938)* Ted. Kl. ve Lab. Mec. 8: 209 - 210, 1938

(**) Bkz. A. Kazancıgil: *Ölümünün 40. yılında Besim Ömer Paşa (1862 - 1940)*. Dirim 55 (9 - 10): 237 - 247, 1980

ğum da olmayabilirdi. Ben şahsen Tıbbiyeden bir tek doğum görmeden çıktım, sonradan Gülhane imdada yetişmeseydi ömrüm boyunca da göremiyecektim.

Besim Ömer Paşa, zamanına iyi bir kadın hastalıkları mütehasşısı idi. Fakat jinekolojinin cerrahi tarafına pek yanaşmazdı. Cerrahi jinekolojiyi memleketimizde tesis şerefi Asaf Derviş Paşaya aittir (**).

İç Hastalıkları dersi beşinci ve altıncı sınıflarda klinikten ayrı, nazari olarak dersanede okutulurdu. Bu derste hemen bütün sistem ve organlara ait hastalıklar sıra ile öğretilirdi. Ayrıca imtihanı da vardı.

İç hastalıklarını beşinci sınıfta Miralay Sâlih Bey, altıncı sınıfta Feyzi Paşa, bir aralık ta sağlık durumu dolayısıyla anatomi hocalığından ayrılan ve iç hastalıkları öğretimine memur edilen İsmail Besim Bey okuttu.

Sâlih Bey orta boylu, gür bıyıklı, yakışıklı endamlı, temiz giyinir bir zattı. Çehresinde bir titizlik ifadesi göze çarpardı. Sık sık kaşlarını oynatır, gözlerini açardı. Sinirli bir hâl ve tavrı vardı. Bu sebepten talebe ona «asabî Salih Bey» lakabını takmıştı. Sâlih Bey kendi hesabına Paris'e gitmiş ve orada çocuk ve iç hastalıklarına çalışmıştı. O zamana göre zengin denecek bir geliri olduğundan hekimlik yapmazdı ve hekim olarak hiç şöhreti yoktu. Saray hekimlerindendi.

Derslere gelince, kelimeleri seçerek ve tekrarlayarak kullanır ve muntazam ders vermeye itina ederdi. O derece ki, dersini ezberleyip geldiği hissini verirdi. «Bilelim de diyelim ki...» sözünü sık sık tekrarladı. Talebeden de söylediği şekilde cevap isterdi.

Feyzi Paşaya gelince: O mühim bir şahsiyetti. Şişmanca bir vücut, kır karışık top sakalın çerçevelediği dolgun, sevimli bir çehre. Keskin bir zekâ ifade eden cevval gözler.

(**) Bkz. K. Akol: *Asaf Derviş Paşa*. Cerr. Tıp Bült. 2 (4): 349 - 355, 1968

Kendisi İzmitli idi. Kitabına adını «Feyzullahı İzmidî» diye yazmıştı. Dili sevimli bir anadolu şivesine kaçardı.

Feyzi Paşa o devrin en büyük hekimlerinden biri idi. Memleketi kaplayan bir şöhreti vardı. Fransa'da o devrin Tıp üstatlarından *Behier*'nin yanında yetişmişti. Fırsat düştükçe «Hocam *Behier*» diye onu anmaktan zevk duyardı.

Feyzi Paşa Tıbbiyei Mülkiyede iç hastalıkları kliniği hocasıydı. Askerî Tıbbiyede kliniği yoktu. Dersanede iç hastalıkları dersini verir, bir de poliklinik yapardı (*).

Feyzi Paşa iyi ders verirdi. İfadesi canlı idi. Bahisleri kısa söyler. Fakat talebenin zihnine yerleşecek tarzda anlatırdı. Zatî müşahadelerini tatlı tatlı hikâye eder ve talebeyi ağzına baktırırdı.

Hocamızdan çok istifade ettik. Ondan dinlediğimiz bahisleri, hele sinir sistemi hastalıklarını pek iyi öğrenmiştik.

Feyzi Paşanın polikliniği de pek istifadeli idi. Hoca hastadan mufassal bir anamnez alır, muayeneyi nispeten kısa yapardı. Bu suretle tanıyı en çok anamneze dayardı.

(Hırasancıyan Efendi ise kısa anamnez alır, ince ve metodik bir muayene yapar, muayenedeki meharetine çok güvenirdi (**).

Son sınıfta iken Feyzi Paşa ile bir vakam oldu. Zoeros Paşanın kliniğine devam ediyordum. O zaman sinir hastaları da iç hastalıkları kliniğine yatırılırlardı. Kliniğe genç bir hasta getirdiler. Etleri erimiş, oturup kalkarken birçok garip şekiller alıyor. Yürüyüşü de acaip bir tarzda. Müşahedesini dikkatle aldım. Zoeros Paşa iyice muayene etti. «*Sclérose latérale amyotrophique*» tanısını koydu ve «Hocam *Charcot* sağ olsa da bu vakayı görseydi. Bu vakayı seninle birlikte Cemiyeti Tıbbiyei Şahaneye takdim edelim.» dedi.

(*) Bkz. A. M. Özden: *Fevzi Paşa (1842 - 1924)* 3. Mıntika Eitbba Gaz. 30.1.1943.

(**) Bkz. R. T. Gençer: *Muallim Dr. Horasancıyan Poliklinik* 10: 91 - 93, 1942

Ben kitaplarda araştırmaya başladım. *Bouchard*'ın genel patoloji kitabının 5. cildinde «*Déjerine*» in yazdığı bahiste araştırdığımı buldum. Kitaptaki resimler âdeta bizim hastanın fotoğrafları gibi. Bu başlı başına bir hastalık. Bir sinir değil, kas hastalığı. Adı da «*Atrophie musculaire myopathique primitive*». Sevincimi tasavvur edersiniz. Ertesi gün *Zoeros*. Paşaya işi idareli ve ihtiyatlı bir tarzda açtım. Kaşları çatıldı. «Nerede okudun?» dedi. Söyledim. «Getir bir göreyim» dedi. Kitabı getirdim. Birkaç gün sonra geri verdi ve vaka hakkında bir daha ağız açmadı. Cemiyete tebliğ meselesi de suya düştü.

O vakit Tıbbiyede talebe arasında yerleşmiş fena bir âdet vardı. Bir klinikte yatan bir hastayı, hocaya haber vermeden, poliklinikte diğer bir hocaya götürüp onun da fikrini alırlardı. Ben de hastayı kapınca *Feyzi Paşaya* götürdüm. O da anlamadı ve «*Atrophie musculaire progressive*» tanısını koydu. Bir hastalık kas değil, bir omurilik hastalığı idi. Klinik levhası büsbütün başka. *Feyzi Paşaya* okuduğumuzu anlattım. O da buruldu. «O kitap bende de var. Hocam *Charcot* bütün bunların omurilikten ileri geldiğine inanır. Ben fikrinize inanmıyorum.» diye kesip attı.

Klinikte bazan nadir hastalık vakaları arka arkaya gelir. Bu defa da öyle oldu. Birkaç hafta sonra yine aynı hastalığın bir başka şekli geldi. *Feyzi Paşa* aynı sözleri söyledi. Birkaç hafta sonra bir hasta daha. Haydi *Feyzi Paşaya*. Bu defa hasta karşısına oturur oturmaz Hoca hiddetle yüzüme baktı ve «Artık çok oluyorsun.» diye beni de, hastayı da koğdu. Halbuki bu üçüncü hasta miyopatinin ilgi çeker ayrı bir şekli idi.

Dış Hastalıkları da beşinci ve altıncı sınıfta okunan nazari bir dersti. Burada cerrahi genel süreçlerden sonra, suale bütün sistem ve organların cerrahi hastalıkları okutulurdu.

Beşinci sınıfta hocamız *Miralay Ahmet Fehin Beydi*. Şişman bir zat olduğundan talebe «*Fil Ahmet*» lağabı-

nı takmıştı. Ahmet Bey Fransa'da tahsil görmüştü. Fakat bu işi pek kendine mal etmediği anlaşılıyor. Kliniği ve hususi pratiği yoktu. Dersleri için cancağızını yormaz, kendini üzmezdi. Fransızca «*Quatre agrégés*» adı verilen klâsik bir kitap vardı. Dersini ondan verirdi. Kitabı küçük parçalara ayırmıştı. Onunla dersaneye gelir, önüne açar ve dersini rahatça okuturdu. Hastalıkların tarifine daima Fransızca «*On appelle*» karşılığı «deyu» kelimesiyle başlardı. Meselâ «gangren deyu», «huraç (*abcès*) deyu» diye anlatmaya girişirdi. Sık sık «gayet mühimdir, gayet vahimdir» sözlerini hareketli ve heyecanlı bir tarzda tekrarlardı. Sevimli bir insandı. Dersleri yavan olmakla beraber biz kendisinden hoşlanırdık.

Hoca her derste kitabını önüne açarak ona baka baka ders vermesiyle alay ettiğimizi sezmiş olacak ki, bir gün derse geldi, cebinde kitabını aradı, bulamadı. Buna rağmen mûtattan daha yüksek sesle dersini gürül gürül verdi. Biz bunu hocanın kitapsız da ders verebileceğini göstermek için o günkü dersini ezberleyip geldiğine ve kitabı unutmuş gibi yaparak kendini gösterdiğine hamletmiş ve dersten sonra hayli gülüşmüştük. İşte biz o zaman böyle insafsız çocuklardık.

Dış hastalıklarının ikinci kısmını altıncı sınıfta Ferik Hayreddin Paşa verirdi. Hayreddin Paşa Tıbbiyenin en eski hocalarından biriydi. Kırmızıca yüzlü, gür bıyıklı, vakur, samimî ve kibar tavırlı, pek muhterem bir şahsiyetti. İyi ve canlı bir ders verişiydi. Tatlı tatlı dinlerdik (*).

Tıbbiyede iki yıl boyunca nazari olarak iç ve dış hastalıklarının okutulması talebe için pek faydalı bir şeydi. Bu derslerde sıra ile bütün hastalıklar okutulduğundan talebe bütün

(*) Hayrettin Paşa (öl. 1912) Parise 1875 de Jinekoloji eğitimi için gönderilmiştir (Gaz. Med. Or. 1974). Ancak harp dolayısıyla 1 yıl sonra geri çağırılmış ve ünlü bir cerrah olmuştur. Paşanın okuttuğu ders, bugün Fransız Tıp Fakültelerinde Pathologie Externe ismi altında okutulmasına devam edilen *Sistematik Cerrahidir*. Bizde 1933'e kadar devam etmiş sonra kaldırılmıştır.

hastalıklar hakkında, velev mücmel olsun, bir bilgi edinmiş olurdu.

Son sınıf programında dersane dersi olarak o zaman Tıbbi Kanuni adı verilen adlî tıp, akıl hastalıkları (psikiyatri) ve konferanslar halinde deontoloji ve dâülkelp (kuduz) da vardı.

Adlî Tıp dersini Miralay Ali Rüştü Bey verirdi. Ali Rüştü Bey kısa boylu, tıknaz bir zattı. Saray hekimlerindendi. Bu sebepten talebe kendisini sevmezdi. Dersi istifadeliydi. Kanunlarımızı, mecelleyi iyi bildiğini derslerinden anlardık. Câmi derslerine de devam etmiş olduğu rivayet edilirdi (*).

Adlî Tıp öğretimini tamamen nazari idi. Ne bir adlî otopsi, ne de her hangi bir tatbikat görmeden Tıbbiyeden çıktık.

Tıbbiyede sinir hastalıkları iç hastalıkları ile birlikte okutulur, sinir hastaları iç hastalıkları kliniğinde yatardı. Akli Hastalıklar ise yalnız son sınıfta dersane dersi şeklinde öğretilirdi.

Hocamız Binbaşı Raşit Tahsin Beydi. Raşit Tahsin Bey Almanya'da tahsil görmüş, memlekete dönüşünde yeni kurulmuş olan Gülhanede hem sinir ve akıl hastalıkları hocası, hem de *Rieder*'in muavini olmuştu. Orada kliniği vardı. Aynı zamanda Tıbbiyede psikiyatri dersi verirdi (**).

Raşit Tahsin Bey şişman, buna rağmen çok hareketli, siyah top sakallı, son derece orijinal bir adamdı. Mesleğinin ehli olduğunda hiç şüphe yoktu. Fakat dersi o kadar çekici değildi. (Gülhanedeki klinik dersleri daha çok güzeldi). Hızla ve büyük bir kolaylıkla söz söylerdi. Almancayı da aynı kolaylıkla konuşurdu. Yalnız cümle teşkiline hiç ehemmiyet vermez, bazan dilde mevcut olmayan kelimeleri o anda uydu-

(*) Ali Rüştü Paşa ve Adlî Tıp için (1852 - 1913) Bkz. B. Şehsüvar-oğlu- C. Özen: *Dünyada ve Yurdumuzda Adlî Tıbbın Tarihçesi ve gelişmesi*. İst. Tıp Fak. Mec. Supplementum No. 60, İstanbul, 1964

(**) Bkz. M. Osman: *Raşit Tahsin*. İstanbul Seririyatı 18 (1): 11 - 14, 1936; H. Diker: *Raşit Tahsin*. Pratik Doktor 6: 29 - 31, 1936; F. K. Gökay: *Raşit Tahsin Hocamız*. Tıp Dünyası. 9: 3069 - 3076, 1936

rur ve söyleyiverirdi. Esasen akıl hastalıklarının çoğu birbirine benzediğinden bizce ayırd etmek pek güç, âdetâ imkânsızdı. Aynı belirtiler birçok hastalıklarda mevcut, prognoz ve tedavi hemen hemen hepsinde aynı. Nasıl içinden çıkalım?

Bizden sonraki sınıfların birinde cereyan etmiş bir vakayı buraya nakletmeden geçemeyeceğim. Hikâyeyi kendisinden dinlediğim kimyager İzmirli Halit Beyin ağzından nakle diyorum.

«Biz sınıfta birkaç kişi toplu olarak arka sırada otururduk. Oraya «Tekke» adını vermiştik. Müzakerelerde bütün yıl vaktimizi gırgırla geçirir, imtihan yaklaşınca sınıfın ilerisindeki çalışkan arkadaşlarımıza başvurur, bize her dersteki suallerin öyle bir hulâsasını yapmalarını rica ederdik ki, bunları söyleyince imtihanda asgarî bir not alıp sınıfı geçmek mümkün olsun. Daha fazlasının zaten bize lüzumu yoktu. Buna «pilavı yapmak» derdik. Raşit Tahsin'in imtihanı gelmiş çatmış. Bu bizim hatırımıza imtihandan ancak bir iki gün önce geldi. Telâşla sınıfın birincisine koştuk. «Aman, bize bir pilav yap» dedik. Düşündü, taşındı «İmkânsız,» dedi. Raşit Tahsin'in dersi ayrı ayrı hastalıklar için pilav yapmaya gelmez, hem de vakit yok. «Ben size bütün hastalıklar için topyekûn kısa bir pilav yapayım. Çabuk ta ezberlersiniz. Hangi hastalık çıksa onu söylersiniz, her halde dönmeyecek kadar bir not alırsınız.» dedi ve bize şöyle bir şey karaladı: «Bu hastalık en çok esnanı vasatiyede (orta yaşlarda) görülürse de çocuklarda ve ihtiyarlarda da olur. Sebebi belli değildir. Verasetin bir rol oynadığı muhakkaktır. Hastalığın başlıca arazları (belirtileri) «*ilusion ve hallucination*» dur. Hasta acaip sesler duyar, mevcut olmayan bir takım şeyleri görür. Onları iyice tanıyamaz. Köy imamını papaz, papazı köy imamı sanır. Hastalığın inzarı dubiöz (şüpheli), akibeti exitus letalis (ölüm). Tedavi iyodür, bromür, masaj, elektrik...»

«Arkadaşımız «hoca sual sorarsa sakın cevap verip işi bozmayınız» diye tenbih etti.»

«Tekke bu basit pilavdan son derece memnun. Derhâl ezberledik.»

«İmtihanda sıra Tekke erkânından ilkinе gelince çektiği sualin farkına bile varmadan ezberlediği pilavı söyler. Hocanın sorduğu suallere bir cevap veremez ama, söylediği sözlerin bir kısmı doğru. Asgari notu alır. Biraz sonra diğer bir Tekkeciye sıra gelir. O da aynıyı yapar ve not alır. Bir üçüncüsü de böyle. Fakat bu kalıp şeklindeki sözler Raşit Tahsin'i kuşkulandırır. Sıra Sâlim Ayasofya adındaki diğer bir Tekkeciye gelir.»

«Raşit Tahsin «Elektroterapi» der. Sâlim onu da bir hastalık sanır. Hemen ezberlediğini acele acele söylemeye başlar : «Hastalık esnanı vasatiyede görülür.....ilh.»

«Raşit Tahsin kulakları kabartır. Soruyu bir daha tekrarlar. Sâlim hemen aynı sözlere başlayınca Raşit Tahsin köpürür ve Sâlim'i kopar. Sâlim hayret içinde odadan çıkar. Kapı önünde «ne oldu? ne yaptın?» diye etrafını alan biz Tekkecilere «Ne bileyim? Bir sual sordu, ben de baştan başladım. Fena halde kızdı, beni kapı dışarı etti, anlayamadım ki...» der. «Pek iyi, ne sordu?» dedik. Sâlim kemâli saffetle «elektroterapi» deyince kıyamet kahrkahrayı kopardık. Fakat baktık ki, iş fena, Sâlim dönecek. Hemen hademeyi koşturarak iki okka çavuş üzümü aldırıp bir tepsi üstünde içeriye gönderdik. Hoca boğazını pek severdi. Hidde-ti çabuk geçti, Sâlim de böylece vartâyı atlattı.

O zaman Kuduz Müessesesi Müdürü fransız *Dr. Remlinger* idi. Bu zat bize kuduzu bir seri konferans halinde, nazari olarak, okuttu.

Deontoloji bahislerini de Zeoros Paşa verdi. Bu yaşlı ve muhterem hocamızın sözleri üzerimizde derin izler bırakmış ve hekimlik terbiyemizde müessir olmuştu (*).

(*) B. N. Şehsüvaroğlu: *Memleketimizde Tıp Tarihi ve Deontoloji Eğitimi ve İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü*. İst. Tıp. Fak. Mec. 32: 368 - 375, (1969).

Klinik öğretimine gelince : O zaman Tıbbiyede iç, dış hastalıkları, deri-frenji, kulak-boğaz-burun, göz klinikleri, bir de doğumevi vardı.

Bunlar tahta baraka denecek pek iptidai ahşap binalarda yerleştirilmişti. En iyicesi Cemil Paşanın Kliniği idi. 30-40 kişilik bir anfsi olan tek klinik te bu idi. Cemil Paşa talebe önünde ameliyatları burada yapardı.

İç Hastalıkları Kliniği iki erkek koğuşundan ve birkaç odadan ibaret eski ahşap bir barakada bulunuyordu. Küçük bir odada albümin, şeker aramak gibi en basit muayenelerin yapılabileceği bir laboratuvar vardı.

Hasta bakımı erkek bir iki hademenin elinde idi. Bunların başında bir hademe onbaşısı bulunurdu. Kadın hastabakıcı yoktu.

Göz Kliniği nebatat bahçesi içinde küçük, fakat derli toplu bir binada idi.

Deri-frenji ve kulak klinikleri harap, perişan bir barakaya yerleştirilmiş 10-20 yataklı birer koğuştan ibaretti. Koğuşların yanında birer poliklinik odası vardı ki, bu da bir fakirlik ve perişanlık örneği idi. Çocuk Kliniği yoktu. Doğumevi Demir Kapı yanında iki katlı harap bir binada kurulmuştu.

Hiç bir klinikte banyo yoktu. Hastalar arasına mektebin hamamına gönderilirdi. Yüzlerini liğen ibrikle yıkarlardı.

Klinik öğretiminde dersane dersi yoktu. Yalnız Cemil Paşa anfide ameliyat yapacağı hastayı takdim eder, güzel bir ayırtıcı teşhis yapar, yapacağı ameliyatı anlatır, sonra işe başlardı.

İç hastalıkları kliniğinde yatak başında öğretim sistemi tatbik edilirdi. Göz, deri ve kulak klinikleri ise polikliniklerde yapılırdı.

Beşinci sınıfa gelen talebe devam edeceği kliniği kendi seçer ve sabah akşam oraya devam ederdi. Bu suretle beşinci sınıftan itibaren bir çeşit ihtisas ayrılması olurdu.

Beşinci ve altıncı sınıflarda talebe sabah ve akşam birer saat kliniklerde çalışırdı. İki saat süren sabah müzakeresi ortasında bir boru çalar, talebe ayrılmış olduğu kliniğe gider ve hasta başında çalışırdı. Hastaların müşahedesini son sınıf talebesi alır, beşinci sınıftakiler onların yanında bir çömez gibi çalışırlardı. Eskiler yenilere bildikleri kadar hasta muayenesini, müşahede almasını öğretirlerdi. Klinikte yetişmiş hastabakıcı olmadığı için onlara ait şırınga, lavman, hattâ bazan hasta temizliği gibi işleri biz yapardık.

Bundan başka pehlivan yakısı (*vésicatoire*) açma ve işletme, iyod tentürü sürme, pansman yapma, sülük yapıştırma ilh... gibi tedavi tatbikatını talebe yapardı.

Akşam yemekten önce de aynı tarzda kliniğe devam edilirdi.

Klinik dersleri öğleden önce haftada üç, bazı klinikler için iki gündü, birer saat sürerdi. Bu derslere bütün talebenin devamı mecburi idi.

Talebe sayısının azlığı ve kliniğe geniş vakit tahsisi talebenin hasta ile iyice meşgul olmasını ve hoca ile talebe arasında sıkı bir teması sağlardı.

Tıbbiyede klinik öğretiminde poliklinikler pek önemli bir yer tutardı. Öğleden sonra müteaddit hocalar tarafından pek çok poliklinik yapılırdı ve, ilâç Tıbbiye eczanesinden bedava verildiğinden, pek çok hasta gelirdi. Talebe polikliniklerden pek hoşlanır ve çok istifade ederdi.

Poliklinikler basit birer odada yapılırdı. Mobilyası ekseriya bir masa, hoca ve hasta için birer sandalye. Masanın üstünde bir tepsi içinde bir dinleme havlusu veya stetoskop, bir termometre, bir süblime küveti ve şubesine göre birkaç basit alet gibi avandanlıklar.

Poliklinikte hoca hastanın anamnezini alır, muayenesini yapar. Bulguları talebeye gösterir ve talebeye yazdırdığı reçeteyi imzalardı.

Poliklinikte hastanın müşahadesi yazılmaz, protokol defteri tutulmazdı.

Ben beşinci sınıftan itibaren iç hastalıkları kliniğini seçmiştim. Sabah akşam oraya devam ederdim. Diğer kliniklere yalnız ders saatlerinde devam ettim.

İç Hastalıkları Kliniği hocası Ferik Zoeros Paşa idi. Zoeros Paşa aslen Lübnan'lı idi. Orta öğretimini İtalya'da yapmış, tıp tahsiline de orada başlamış, fakat sonradan İstanbul'da bitirerek 1863 yılında kolağası rütbesiyle diploma almış ve o yıl müsabaka ile İç Hastalıkları Kliniğine muallim muavini tâyin edilmişti. Bir aralık Tıbbiyede tarih ve felsefe dersleri de veren Hoca bir müddet başka memuriyetlerde bulunduktan sonra 1876 da klinik hocası olmuştu.

Zoeros Paşa mühim bir şahsiyetti. Uzunca boylu, iri yapılı, biraz öne eğik duruşlu, kır sakallı, siyah gözlüklü, gayet ciddi, vakur ve otoriter bir zattı. Siyaha yakın koyu renkli, Aziziye kalıp fes ve içi kırmızı çuha astarlı Avniye kaput giyerdi. Hastalara karşı son derece şefkatli, talebeye evlâdı gibi muamele ederdi. O zamanın idaresine karşı mütecellit, herkeşe karşı davranışı kibardı. Konuşurken tüberküloz demesi, onbaşıyı umbâşi diye çağırması Roma'daki tahsili zamanında kazandığı italyan şivesinden kalmış olsa gerek.

Zoeros Paşa Tıp terimlerimiz hususunda son derece müteassıp davranırdı. Meselâ talebenin hasta müşahadesine fransızca bir sözü karıştırmasına tahammül edemez, «buna fransızlar *language macaronique* derler» diye hemen türkçe terimi kullanmamızı ihtar ederdi. Hoca başını kaldırıp ta bugünkü tıp dilimizi duysa bilmem ne yapardı?

Zoeros Paşa türkçeden başka mükemmel fransızca, italyanca, arapça ve rumca bilirdi. Yüksek kültürlü, âlim bir insandı.

Zoeros Paşa haftada üç gün klinik dersine muntazaman gelir, odasında soyunur, koğuşa girerdi. Zoeros Paşa

klirikte kırmızı gömlek giyerdi. Bunu başka hiç bir yerde görmedim.

Arkasında muavinleri (asistanları), talebe ve eczacı olduğu halde Hoca her yatak başında durur. Hasta yeni yatmışsa yatak sahibi talebe hasta müşahedesini okurdu. Bu müşahedeler pek kısa ve basitti. Hemen hepsi : «İtiyatı hariciye (*habitus externus*) : «levni cilt buğdayı olup şayanı iş'ar bir şey yoktur.» şeklinde basma kalıp bir cümle ile başlardı. Hoca bundan sonra hastayı muayene eder ve hastalık tanısını koyarak arkasında elinde defteriyle duran eczacıya ilâçları yazdırırdı. Ne ilâçlar, ne ilâçlar! İştah açıcı «*infusion d'espèces amères*», idrar söktürücü «*infusion de chiendent*» balgam çıkarmak için *styrax*'lı haplar, kalb ilâcı olarak «*extrait de magnet*», müşhil olarak «*Eau laxatif de Vienne*» epanşmanlı plörezilerde pehlivan yakısı (*vésicatoire d'Albespyres No. 4*) ilh. Bu yakıyı biz tatbik ederdik. Yakıyı akşam vizitesinde deriye yapıştırır, sabahleyin kaldırırdık. Yakının altında büyük bir bül husule gelirdi. Yakıyı kaldırdıktan sonra bül, eğer kendiliğinden patlamamışsa, biz delerdik. Ondan sonra yakı ya işletilir veya işletilmezdi. Birinci halde açık yara sathına kuru bir gaz koyardık, bir iki günde kururdu. Yakı işletilecekse gaz üzerine borik asit merhemi sürerek koyardık. Bu takdirde oradan bir hafta on gün serozite akar, nihayet kururdu.

Eksudatif plörezide tedavi usulümüz pehlivan yakısıyla birlikte hastaya bir gün müşhil, bir gün diyüretik ilâç vermektedir. Bununla içerdeki suyu vücuttan atacağımıza candan inanır dık.

Zoeros. Paşanın Kliniğinde appendisit, peritiflit adı altında, sülükle tedavi edildiğini söylemeden geçemeyeceğim.

Bazı hastalar olurdu ki, klinikten çıkmak istemezler ve her gün bir şikâyet icat ederlerdi. Zoeros Paşanın bunları kaçırmak için enteresan bir usulü vardı : hastaya bir gün «*infusion de quassia amara*» (çok acı bir ilâç), bir gün de «*infusion d'asa foetida*» (pek pis kokulu bir su) saatte bir kaşık

alınmak üzere verilirdi. İlâcı bir defa alan hasta ertesi sabah kendiliğinden taburcu edilmesini rica eder, mesele de halledilirdi.

Görülüyor ki, Zoeros Paşanın Tıp bilgileri eskimiş bir durumda idi. Son ilerlemeleri takip edememişti. O yönden öğrenimimiz geri kalmıştır. Bununla beraber kendisinden insanlık, hekim terbiyesi ve ahlâk hususunda çok şeyler öğrendik.

Zoeros Paşa dışarıda hekimlik yapmazdı. Bu sebepten halk arasında şöhreti yaygın değildi. Bununla beraber hekimliğimize büyük hizmetler yapmıştı. Avrupa'da birçok tıp kongrelerinde memleketimizi temsil etmişti.

Kuduz aşısının keşfi üzerine Zoeros Paşa bu yeni aşığı öğrenmek üzere Paris'e gönderilmiş, Pasteur'e Padişahın verdiği nişanı götürmüştü. Dönüşünde Türkiye'de Kuduz Müessesesini kuran odur (*).

Ben Klinik sınıflarında tıbbi Fransızcadan takip ederdim. Paris İç Hastalıkları Kliniği Profesörü Dieulafoy'nun dört ciltlik kitabı elimden düşmezdi. Akıcı, belîğ bir üslûp ile yazılmış olan bu kitabı okumaya doyamazdım. Son sınıfta iken Dieulafoy'nun klinik derslerini alır, okurdum.

Fransızca tıp mecmualarını da o zaman okumaya başladım. «*La Semaine Médicale*» i ve yeni çıkmaya başlayan «*La Presse Médicale*» i hafta başı Babiâli Caddesindeki kitapçı Nikolaidi'den muntazaman almaktan geri kalmazdım. Bu kitap ve mecmualarda yenilikleri okudukça bunları bizim de yapamadığımızı ve niçin yapamadığımızı çok üzüldüm.

Son sınıfta iken Dieulafoy plöreziler hakkındaki derslerini yayınlamıştı. Oraya epanşmanlarda ponksiyon yaparak alınan sıvının sitolojik muayenesi (*Cyto-diagnostic*) usulünü târif ediyordu. Bunu bizim klinikte de tatbika heveslendim. Bu arzumu

(*) A. Zoeros, Paşa için (1842 - 1917) Bkz. B. N. Şehsüvaroğlu: A. Zoeros Paşa, Pasteur, Kuduz aşısı ve Tıp Tarihi. İst. Tıp Fak. Mec. 37: 816 - 827, 1974.

linik asistanlarından Dr. Burhan Beye açtım. Kayıtsız bir edâ ile «Pek alâ yap» dedi, geçti. Bu usulün esası vücutta biriken sıvılar içindeki hücrelerin cinsine bakarak sıvının tabiatını teşhis etmektir ve en çok plörezilerde tatbik olunuyordu. Sıvıda lenfositler çoksa tüberküloza, polinükleer lökositler fazla ise diğer infeksiyonlara bağlı bir eksudat, eğer yalnız epitel hücreleri varsa bir transsudat olduğu anlaşılıyordu. Bunu yapmak için göğüs içindeki sıvıyı bir şırınga ile çekip fibrini ayırdıktan sonra boyayı mikroskopta muayene etmek lâzım. Kitapta sıvı «Roux» şırıngası ile alınır diyor. Bu 10 cm³ lük âdi bir cam şırınga. Ben ne bileyim? Başka bir şırınga ile olmazmış gibi uzun uzun «Roux» şırıngasını aradım, nihayet buldum. Hücreleri boyamak için kitapta hematein tavsiye ediyor. Halbuki başka boyalarla da boyamak mümkün imiş. Ondan da haberim yok. Hematein için baş vurmadığım yer kalmadı. Nihayet histoloji laboratuvarının bir köşesinde bu boyayı ele geçirdim. Klinikte santrifüj yok. Onu da kimyahanede buldum. Hazırlık tamam. İş yapmaya kaldı. Klinikte bir plörezili hasta yatıyordu. Bir akşam yalnız başıma hastayı bir sandalyeye oturttum. Göğüs derisini, «Dieulafoy» nun tarif ettiği gibi, sabun ve süblime ile temizledim. Sıra iğneyi sokmaya geldi. Buram buram terliyordum. Hocadan gizli yaptığım bu işte bir ârıza çıkarsa başıma geleceklere biliyordum. Ellerim titreyerek iğneyi daldırdım, pistonu çekince su geldi. Artık sevincimi görmeyin. İçinde boncuklar bulunan bir tübe boşalttım. Bu boncuklar da bir mesele olmuştu. Fransızca metinde «perles en verre» yazılı. Birden anlayamadım. Camdan incilerin bizim bildiğimiz boncuk olduğunu anlamak için epiyce düşünmek ve arkadaşlarla istişare etmek lâzım gelmişti. Tüpü çalkalayarak fibrini ayırdım, santrifüje ettim, lama yayıp boyadım. Artık iş sonuna gelmişti. Mikroskopta göreceğim hücrelere göre hastalığın tabiatını tâyin edecek, Zoeros Paşanın Kliniğine de yeni bir muayene usulü sokmuş olacaktım. Sevinç içindeyim. Fakat bu keyif uzun sürmedi. Mikros-

kopta gördüğüm hücreler resimdeki hücrelerin hiç birine benzemiyordu. Dona kaldım. Bu defa da yüzümde sıkıntı terleri belirdi. Preparatı histoloji hocasına da gösterdik. O da bir şey anlamadı. Çektiğim sıkıntılar ve beslediğim ümitler boşa gitti. Bu yeni usûl Tıbbiyenin köhne Kliniğine girmemek için ayak diredi ve bir son sınıf talebesinin heves ve gayreti onu içeri sokamadı. Sito-diagnostik bir yıl sonra Gülhane'de aynı gencin eliyle, fakat bu defa kolaylıkla ve başarı ile pek çok hastaya tatbik ediliyordu.

Zoeros Paşa derslerinde lâtife yapmaktan hoşlanırdı. Bir gün bize «Çocuklar, haberiniz var mı? Ben Patriğin kızıyla evleniyorum» dedi. Hepimiz gülüştük ve hayretle yüzüne baktık. «Ne yapayım? Bizim kliniğin tamir edilmesi için başka çare kalmadı» dedi. Bununla Seyüslamın damadı olan Cemil Paşaya ve onun kliniğine taş atmak istiyordu.

İç Hastalıkları Kliniğinde Zoeros Paşadan başka bir hocamız daha vardı: Muavin Miralay Celâl İsmail Bey.

Celâl İsmail Bey vekarlı, heybetli, ciddi çehreli bir zattı. Altın çerçevesi açık mavi bir gözlük takar, avniye kaput giyerdi. Fransa'da bulunmuştu, halk arasında şöhreti vardı. Fakat müstakil bir kliniğe sahip olamamıştı. Haftada üç gün, Zoeros Paşanın gelmediği günlerde, hasta başında klinik dersi verirdi. Aynı zamanda mektebi de doktoru idi. Bilgileri daha yeni olmakla beraber, Zoeros Paşanın yanında sönük kalırdı. Talebe ondan ziyade Zoeros Paşaya inanırdı. Doğruyu söylemek lâzım gelirse Celâl İsmail Beyde büyük bir istifade etmemişizdir (*).

Cerrahi Kliniği hocamız Ferik Cemil Paşa idi. Cemil Paşa zarif, uzun boylu, pek sevimli çehreli, gayet kibar tavırlı,

(*) Daha sonra, Haydarpaşa Darülfünun Tıp Fakültesinde II. Dahiliye Seririyatı hocası olan *Celal İsmail Paşa* (1862 - 1925) için Bkz. Akil Muhtar: *Müderriş Celâl İsmail Paşa*. Tıp Fak. Mec. (eski sere) 8: 93 - 96, 1925, (1341).

nazik bir insandı. Paris'te iyi bir tahsil yaptıktan sonra Tıbbiyede hoca olmuş ve Türkiye'de modern Cerrahiye tesis etmişti. Bizim talebeliğimiz zamanında Cemil Paşa ikbalinin tepesine ulaşmış, şöheti memleketin her köşesine yayılmış, hattâ sınırlarını aşmıştı Cemil Paşa Şeyhülislam Cemalettin Efendinin damadı idi. Padişah kendisini severdi, Şehzadelerinin ameliyatlarını ona yaptırırdı. Biz son sınıfta iken, müşür (Mareşal) olmuştu. O zaman Paşa kırk yaşlarında bir gençti.

Cemil Paşa otoriter bir şef olmakla beraber, pek terbiyeli ve mütevazı idi. Açık bir ifade ile pek güzel ders verirdi. Ameliyatlarını sükûn içinde ve çabuk yapardı. Tıbbiyede ilk gördüğüm ameliyat Cemil Paşanın bir doktora yaptığı bir dil kanseri ameliyatı idi. Bu ağır ve kanlı ameliyat karşısında ürkmüş ve Cemil Paşanın soğuk kanlılığına ve mehareetine hayran olmuşum.

Cemil Paşa garplılığı ruhuna sindirmiş nadir büyüklerimizden biridir. Muhit onu hiç bir zaman körletmemiş, aşındırmamıştır.

Cemil Paşa doksan yılı geçen uzun hayatı boyunca hocalıkta, Tıp Fakültesi Dekanlığında, Şehreminliğinde yüksek ilmi ve idari kabiliyetini göstermiş ve her tuttuğu işte muvaffak olmuştur (*).

Cerrahi Kliniğinde Cemil Paşanın bir de Muavini vardı: Miralay Cemil Bey. Sakallı olduğundan talebe «Sakallı Cemil» derdi. Bu zatın Klinikte işi Cemil Paşanın ameliyatlarında yardım etmek, bir de fitik gibi bazı küçük ameliyatları yapmaktı. Sempatik, fakat silik bir insandı. Ameliyatlarda Cemil Paşadan azar yer dururdu.

Göz Kliniğinin başında Miralay Esat Bey vardı. Esat Bey kısa boylu, uzun bıyıklı, biraz sert tavırlı, gayet ciddi,

(*) Bkz. K. I. Gürkan: *Cemil Topuzlu*, İst. Tıp Fak. Mec. 21: 194-203, 1958 ve Cumhuriyet Gaz. 26 Ocak, 1958

saygı değer bir zattı. Saray hekimlerinden olmasına rağmen hür fikirli bir insan olduğundan talebe sever ve hürmet ederlerdi. Fransa'da tahsil etmişti ve zamanının en şöhretli göz hekimlerinden biriydi. Küçük, temiz, derli toplu bir kliniği vardı. Polikliniğini pek severdik. Açık, basit konuşurdu. İyi bir hoca idi. Kendisinden çok istifade ettik. Göz ameliyatlarını da iyi yapardı (**).

Frengi ve Deri Kliniğine gelince, yukarıda da anlattığım vechile kırmızı boyalı ahşap bir barakaya yerleştirilmiş perişan bir şeydi.

Hocamız Kaymakam Celâl Muhtar Beydi. Uzuna yakın orta boylu, uzun bıyıklı, bir gözü şaşı, dinamik, çabuk konuşur, titiz bir zattı. Fransa'da tahsil etmişti. *Fournier*'nin talebesiydi (***) .

Celâl Muhtar Beyin polikliniği bir âlemde : Küçük bir oda, ortasında beyaz örtülü bir masa üzerinde kâfurulu ispiroto konmuş bir küvet, ayrı ayrı hastalıklar için dizilmiş hazır reçeteler. Kendisi masanın yanına oturur, dizinde bir havlu. Hastaların bir kısmı teker teker içeri alınır. Kendisi hastayı muayene eder, ellerini kâfurulu ispiroya batırır, havluya siler. Etraf buram buram kâfur kokusu içinde. Hoca koyduğu teşhisi söyler, sonra talebeye «Bakın da bakın; Efendiler» diyerek derideki âfeti gösterir, tedaviyi birkaç kelime ile anlatır, hastanın eline hazır reçeteyi tutuşturduktan sonra başka hastaya geçerdi.

(**) Bkz. A. Muhtar: *Prof. Dr. Esat Işık (1863 - 1936)*. Ted. Kl. ve Lab. Mec. 6 (24): 224 - 226, 1936, Ayrıca daha geniş bilgi için için Bkz. S. Ünver, N. R. Hakarar: *Esat Işık Paşa, Müderris doktor ve Göz Müttehassısı*. Monografi, İstanbul Tabipler Odası Yayını, 14 sf., + 11 resim, 1972

(***) Akil Muhtar Özden'in ağabeyi olan Celâl Muhtar Özden (1865 - 1947) için Bkz. M. O. Uzman: *Celâl Muhtar*. İst. Seririyatı 29: 117 - 119, 1947; Ayrıca H.R. Sığındım. II. Ulusal Dermatoloji Kongresi. Tutanak sf., 282 - 285, 1970

Polikliniğe çok hasta gelirdi. Zührevi hastalıkların ve deri hastalıklarının her çeşitini bol bol gördük ve çok istifade ettik. Celâl Muhtar Beyin kliniğine ayrılmış olan talebe bir ekip halinde çalışırdı. Kimisi önceden reçeteleri hazırlar. Kimisi kapının yanında durur, hastaya ilâcını tarif eder. Bir kısmı uyuz gibi basit hastaları içeri sokmaz, kapıdan meselâ «Beş uyuz reçetesi!» diye seslenir. İçerden de «geliyor» nidasiyle reçeteler hocaya imzalatılıp gönderilirdi. Hocanın bir merakı da zührevi hastalıkları nereden aldığını hastaya söyletmekti. Bazan hasta direnir, hoca da reçeteyi vermezdi. Bu halde hemen ekip harekete geçer, hastayı dışarı alarak itiraf ettirirler ve hocaya haber vererek reçeteyi alırlardı.

Bir gün polikliniğe bir sucu geldi. Muayeneden sonra hoca sucuya bulanık çeşme suyunu nasıl berraklandırarak iyi su diye sattığını sordu. Sucu inkâr edince «Öyle ise reçete yok» dedi ve hastayı dışarı çıkardı. Etrafını alan çömezler sucuyu sıkıştırıp itiraf ettirmişler. Dışarıdan «şapla berraklandırıyor-muş», haberi gelince hoca sevindi ve reçetesini gönderdi. İşte Frengi ve Deri polikliniği böyle eğlenceli bir âlemde.

Haraplık ve perişanlık itibariyle Kulak-Boğaz-Burun klinik ve polikliniği de aynı halde idi. İki hocamız vardı : Mirliya Şefik Paşa, Miralay Civanî Ananyan Bey. İkisi de poliklinik yaparlardı. Bu arada bademcik çıkarma, tempan delme vejetasyon alma gibi küçük müdahaleler de yapılırdı. Ameliyathane yoktu ve büyük ameliyatlar yapılmazdı (*).

Şefik Paşa ciddi bir zattı. Civanî Bey ise, tamamen aksine neş'eli, şakacı bir insandı. Dili ermeni şivesine kaçardı ve sık sık lâf pelesengi olarak «Efendim sensin!» derdi. Burun içindeki boynuzcuklara o zaman kureyn, cemi olarak kureynat denirdi. Civanî Bey ise bunlara kurena derdi. Meselâ alt boynuzcuk için «kurenayi süfliye» der dururdu.

(*) Bkz. H. Altuğ: *Türkiyede oto - larengoloji tarihçesi ve İstanbul Tıp Fakültesi Cerr. Tıp Bült. 1 (1): 70 - 74, 1967.*

Halbuki kurena Padişah mabeyincilerinin unvanı idi. Böylece mabeyincilere taş attığını anlar, gülüşürdük.

Civani Bey muavinleri ve talebe ile şakalaşmadan hoşlanırdı. Genç muavinlerinden İhya Beyi arayacağı zaman : «Nerede bu Hayya, allâk oğlan?» diye seslenirdi.

Bir gün sınıfımızın birincisi Kilisli Rifat Refik Münir'e şakadan bir tokat atar. Refik'in kulağı, keskin bir acı ile birlikte işitmez olur. İkisi birlikte Civani'nin polikliniğine geldiler. Refik kulağının ağrıdığını ve işitmediğini söyledi. Hoca kulak zarının patladığını ve Rifat'ın telâşını görünce Rifat'ın yüzüne bakarak «Bunu hangi eşek yapmıştır?» dedi. Rifat kıp kırmızı önüne baktı, biz de hoca ile birlikte kahkahayı kopardık.

Tıbbiyede Klinik öğretimini bitirmeden önce poliklinikler (1) üzerinde biraz duracağım.

Askerî Tıbbiyede pek çok poliklinik vardı. Klinik hoca ve muavinlerinden başka diğer hocaların bir çoğu da poliklinik yaparlardı. Müstakil kürsü olarak yalnız iç hastalıkları polikliniği vardı. Bunun hocası Horasancıyan Efendi, Muavini Miralay Vahan Beydi.

Horasancıyan Efendi sivil bir hekimdi ve «Ülâ Sınıfı Evveli» rütbesini haizdi ki, askerde Ferik rütbesine muadildi.

Horasancıyan Efendi orta boylu, sivri sakallı, aziziye kalıp fes giyen, pek terbiyeli, nazik, tam mânasiyle Efendi bir adamdı. Kendisinde yüksek bir devlet memuru hal ve tavrı vardı.

Horasancıyan Efendinin polikliniğine son sınıfa devam ederdi. Biz son sınıfa geçtiğimiz zaman o vazifesinden

(1) Poliklinik ayaktan muayene ve tedavi teşkilâtıdır. O zamanlar Kliniğe «serirriyat», polikliniğe «serirriyatı mütenevvîa» denirdi. Bu ikinci tâbir bir tercüme yanlışlığı idi. Fransızca imlâsı «*poli-clinique*» şeklindedir. «*Poli*» rumca şehir mânasına gelir. Bir de çokluk ifade eden «*poly*» kelimesi vardır. Tercümede bu ikisinin karıştırılmış olduğu anlaşılıyor ki, o zamanki Tıbbiye gibi pek iyi dil bilen üstatlar topluluğunda böyle bir yanlışlık yapılması şaşılacak bir şeydir.

ayrılmıştı. Kendisi o zamanın büyük şöhretlerinden biri olduğundan biz beşinci sınıfta iken kaçamak yaparak onun polikliniğine giderdik.

H o r a s a n c ı y a n Efendi hastayı pek dikkatli muayene eder, muayene tekniğine çok güvendiğinden hastaya fazla sual sormazdı. Talebe şahsına ve bilgisine karşı büyük bir hürmet ve itimat beslerdi. Hoca hususi hekimlik hayatında da deontolojiye son derece riayet eden, dürüst bir insan olarak tanınmıştı.

1902 yılında Horasancıyan Efendinin yerine Gülhane Hocalarından Binbaşı Süleyman Numan Bey tâyin edildi. 1899 da *Rieder*'in idaresi altında kurulan ve memlekete yeni bir hekimlik getiren Gülhane Tıbbiye muhitinde bir düşmanlık uyandırmıştı. Son sınıflarda okuduğumuz zaman bazan Tıbbiye-Gülhane, bazan Fransız-Alman hekimliği kisvesine bürünen ilerilik-gerilik didişmesi bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu. Bu savaş talebe üzerinde de tesir yapmaktan geri kalmamıştı.

Pek nâdir müstesnalardan başka bütün talebe bilmediği, görmediği Gülhane'yi hiç sevmiyor, ona karşı cephe almış bulunuyordu. Gülhane erkânı arasında en çok hücumu uğrayan da Süleyman Numan 'dı. İşte Süleyman Numan Tıbbiyedeki görevine böyle bir hava içinde başladı (*).

Talebe o zamana kadar tanıdığı, alıştığı tiplerden büsbütün başka bir şahsiyetle karşı karşıya gelmişti. Genç, dim dik bir vücut, zarif kusursuz bir giyiniş. İnce bıyıklı, temiz, sevimli, akat ciddi, biraz titiz bir çehre. Hele asker elbisesi içinde bir hekimden ziyade bir Alman subayına benziyordu.

Talebede yeni hocaya karşı sıcak bir karşılama yerine, soğuk ve meraklı bir davranış. Genç hoca önüne oturan has-

(*) Numan Paşanın o zamanki etkisi için Bkz. S. Ünver: *Merhum Prof. Dr. Süleyman Numan Paşanın 1904 - 1905 de Emrazı Umumiye dersleri*. Poliklinik 3 (17): 49 - 58, 1935

taya «Geçmiş olsun Eendim, neniz var?» diye hitap ediyor. «Hemşeri nen var? Baba neren ağrıyor?» gibi sözlere alışmış olan talebe için bu yadırgatıcı bir şey. Bir köylüye veya bir süprüntüçüye «Siz» diye hitap eden Hocanın bu nazik muamelesini talebe istihzalı bir işmizaz ile karşılıyordu.

Süleyman Numan güzel bir bir sorgudan sonra dikkatli ve metodik bir muayene yapıyor, bulguları protokol defterine kaydettiriyordu. Bu arada türkçe terimler kullanışı, meselâ «hufrei tahtterkova» yerine «köprücük alt çukuru» değişti talebeyi güldürüyordu.

Hülâsa, talebe yeni hocanın ne kıyafetini, ne tavrını, ne dilini, ne de teşhis ve tedavisini beğenmişti. Hele muamelelerindeki titizlik talebeyi daha ziyade sinirlendiriyordu. Meğerse hocalarının Gülhane'yi beğenmemekte ne kadar hakları varmış! İşte bir numunesi.

Ben de Tıbbiyede, Gülhane aleyhindeki propogandanın tesiri altında, Süleyman Numan'ı gözüm tutmamıştı. Polikliniğine ancak birkaç defa gittim, sonra vazgeçtim. Meğerse onun pek yüksek hasletlerini tanımak, onun yanında yetişmek saadeti ancak Tıbbiyeden çıkıp Gülhane'ye gittikten sonra nasip olacaktı (*).

Askerî Tıbbiyede Kliniklerin küçüklüğü ve geriliği, buna mukabil polikliniklerin çokluğu ve hasta bolluğu talebenin ayakta teşhis ve tedaviyi öğrenmelerini, küçük müdahaleleri yapabilmelerini sağladı ki, bu hem kendileri, hem de memleket için çok faydalı idi.

Tıbbiyede haftada bir gün camide toplanır «Akaid» dersi alırdık. Bunu yeşil sarıklı, uzun sakallı, mükellef, heybetli bir

(*) Bkz. Süleyman Numan (10. Ölüm Yılı Anma Yazıları) yazarlar: Tevfik Sağlam, Refik Saydam, Mazlum Paşa, Süreyya Hidayet, Ömer Lütfi Eti. İstanbul, 1935, Gülhanede İç hastalıkları konusunun ayrıntıları için Bkz. I. Titiz: *Gülhane İç Hastalıkları Kliniği Tarihi*: A.Ü. Tıp Fakültesi Yay. No. 93, Ankara, 122 sf., 1960

hoca verirdi. Talebe onu bu haliyle, bilmem neden, Sultan Osman'a benzetirdi. Hoca camiye, arkasında hocanın büyük çantasını taşıyan uşağa benzer birisiyle gelir, ağır ağır kürsüye çıkar, oradan ders verirdi. Okuttuğu «İlmî Kelâm» dı. Ders «*Hakayikül eşya sabitetün*» (eşyanın hakikatleri sabittir) diye başladı, sofestaiyye, indiyye, inadiyye, lâedriyye ilh... gibi birçok mezhepleri uzun uzadıya anlatır dururdu. Talebenin çoğu dinlenmez, bağdaş kurmuş vaziyette uyuklardı. Bazan da talebenin muzipliği tutar, hocayı sıkarlardı. Meselâ hoca ders başında Besmeleyi çekerken talebe «Âmin» demeğe başlar, ders sanki bir dua imiş gibi, her cümle sonunda «Âmin» çekerdi. Bunda bir incelik te yok değildi; dersin arapça bir duadan fark edilmeyecek kadar anlaşılmaz olduğunu hocanın yüzüne vurmak istiyorlardı. Hoca önceden anlamamazlıktan gelir, sonra küplere binerdi. Bu dersin imtihanı yoktu.

Fakat biz üçüncü sınıfta iken hoca ortadan kayboldu ve ders dersaneye intikal etti. Hoca olarak da Soğukçeşme Rüşdiyesindeki arapça hocamız Haşim Hoca çıka geldi ve anadolu şivesiyle «Dersimiz ahaidi diniyyedir» diye işe başladı.

Haşim Hoca çok zeki bir adamdı. Soğukçeşme'de bizi tir tir titreten Hoca Tıbbiyede yumuşak, uysal bir adam olmuştu. Tıbbiyede hiddet ve şiddetin sökmeyeceğini, İlmî Kelâm ile tıbbiyelilerin itikatlarında bir gelişme olmayacağını pek âlâ biliyordu. Âdet yerini bulsun diye deftercağızını açıp sudan bir ders verir, geçerdi. Ben daha önce kendiliğimden Diyarbakırlı Saîd Paşanın «Nakdül Kelâm fi Akaidil İslam» adlı kitabını okuduğum için dersi kolaylıkla takibeder ve hattâ hocanın bazı falsolarını da yakalardım. Bu dersin imtihanı vardı. Hususi imtihan yazılı idi. Hoca suali yazdırdı. Kürsüye geçip başını pencereye çevirerek oturdu. Talebe notlarını açtılar ve istisnasız baştan sona kopya ettiler. İstisnasız dedim ama, hakikatte bir müstesnası vardı, o da ben. Bil-

gime güvenerek, şimdi anlıyorum, biraz da ukalâlık olsun diye, notlara bakmadan kâğıdı doldurdum, verdim. Hafta sonu imithan neticesi belli oldu. İmtihanda tek muvaffak olamayan ve izinsiz kalan ben. Bu bütün sınıf için büyük bir alay konusu oldu. Sınıfım dördüncüsü idim, Çavuştum. Bundan başka bütün arkadaşlarım beş vakit namaz kıldığımı, dinî bilgilerimin kuvvetli olduğunu biliyorlardı. Hafta başı mektepte kaldım. Fakat bizim vaka yalnız talebe arasında değil, dahiliye zâbitleri arasında da şâyi olmuş. Her rast gelen Haşim Hocaya çatmış. Ertesi hafta Haşim Hoca derse girer girmez «Kim miş bu Tefvik Efendi Nakilbend?» diye sordu. «Benim Efendim» dedim. «Meğer sen ne meşhur adammışsın? İzinini tasdik ettim, otur» dedi. Tıbbiyede altı yıl içinde aldığım tek izinsizlik budur. Yukarıda hikâyeye ettiğim Soğukçeşme'deki zelzele vakasında Haşim Hoca'nın gazabından korkarak yalan yere yemin etmenin cezasını rahmetli kendi eliyle vermiş oldu.

Tıbbiye hâtıralarımı bitirmeden önce size orada nasıl Almanca öğrendiğimi anlatayım. Tıbbiyenin ikinci sınıfına gelinece, bir iki arkadaş fransızcayı işimizi görecektik kadar elde ettiğimize bakarak, bir de almanca öğrenmek hevesine düştük. Bunun için *Schleicher* metodu diye bir kitap aldık. Kendi kendimize çalışmaya başladık. Almancanın telâffuzu güç, fransızcaya benzemiyor, kitaptan çıkarmak kabil değil. Bütün bu zorluklara rağmen biraz öğrenmeğe başladık. Tatilde Mustafa Şamlı mağazasının kâtibi JAK adında birini hoca tuttuk. Nahilbend'deki evimize gelip ders verecekti. Hoca şapkalı. Üç tıbbiyelinin bir şapkalıyla buluşması tehlikeli bir şey. Buna rağmen, bazı tedbirlere riayet ederek, meselâ arkadaşlar ve hoca muhtelif zamanlarda gelmek suretiyle, buluşurduk. Böylece ders aldık. İlk güçlükleri yendik. Ondan sonra ileri götürbildik.

Bir gün mektepte dahiliye zâbiti elimde almanca *Otto*'nun gramerini gördü. Bir lûtuf olmak üzere ceza vermedi, ki-

tabi aldı, götürdü ve perşembe günü izinli çıkarken kitabı eve götürmemi ve bir daha mektebe getirmememi tenbih etti. Sebebi Tıbbiyede almanca okunmuyor, bulunan gramer kitabı da program dışı bir kitap. Babam o zamanlar Levazım Reisi olan Ahmet Afif Paşanın dostu idi. Gitti, ondan rica etti. O da müdür İhsan'ın büyük kardeşi olan Asker Mektepleri ikinci Nâzırı Rıza Paşaya söyledi. Bana izin çıktı, almanca grameri mektebe getirebilecektim, fakat yine başka bir kitaba izin yoktu. İşte almanca'yı da bu şartlar altında öğrendim.

Askerî Tıbbiyede her yıl sınıf imtihanı yapılırdı. Bundan başka üç grup imtihanı vardı. Bunlara, bilmem neden, Doktora imtihanı denirdi.

Birinci doktora dördüncü yıl başında fizik, kimya botanik grupundan, ikinci doktora beşinci yıl başında anatomi ve fizyolojiden, üçüncü doktora altıncı yıl başında hıfzıssıhha, farmakoloji ve patolojik anatomiden yapılırdı. Doktora imtihanlarında o derslerin hocaları bir heyet halinde toplanır ve talebenin kendi dersleri alanındaki bilgilerini yoklardı.

Altıncı yıl sonunda yapılan klinik imtihanlarına «Tez imtihanı» adı verilirdi. Bu eskiden kalma bir ad olsa gerek, çünkü tezle bir münasebeti yoktu ve teorik ve pratik bir klinik imtihanından başka bir şey değildi (*).

Doktora imtihanları oldukça ciddi yapıldığı halde, hocalar klinik imtihanlarında pek sıkı davranmazlar ve talebe de daha ziyade umumi ve pratik bilgi ararlardı.

Bu son imtihan hakkında da iki hâtıramı anlatmadan geçmeyeceğim :

(*) Tıbbiye-i Şahane kurulurken, o dönemdeki bütün Avrupa Tıp Fakültelerinde olduğu gibi teorik sınavlar bittikten sonra mezuniyet tezi hazırlanır ve ondan sonra klinik sınavlar yapılırdı. Sonradan bu uygulama kaldırılmıştır. Cumhuriyet döneminden sonra yalnız Ege Tıp Fakültesinde mezuniyet tezi meburiyeti konmuştur. T. Sağlam zamanındaki *tez imtihan* tabiri de bu eski dönemden kalmış olsa gerektir.

Birincisi cerrahi imtihanına ait. Cemil Paşa o gün kliniğe gelmemiştir. İmtihanı sakallı Cemil Bey yaptı. Sıram geldi, odaya girdim. Bir hasta getirdiler. Hoca «muayene et» dedi. Hastayı önceden tanıyordum. Cemil Paşa yüzünden bir ur çıkarmıştı. Şimdi deride bir sikatristen başka bir şey görülüyordu. Hoca «Teşhisin ne?» diye sordu. Ben hemen «Kanser» dedim. Hoca «Nerden bildin?» deyince «Efendim, Cemil Paşa Hazretleri ameliyatını yapmıştı» cevabını yapıştırdım. Cemil Bey «âferin» dedi ve bana «pekiyi, iki yıldız» not verdi.

Deri hastalıkları imtihanına girdiğim zaman Celâl Muhtar Bey masa başına oturmuş, bir takım hesaplarla meşgûldü. Başını kaldırmadan «Söyle bakayım, herkes (uçuk) nedir?» dedi. Kendim de sık sık çıkardığım için kısaca şeklini tarif ettim. Hem hesap yapıyor, hem de «anlat bakayım» diyordu. Herpesi tanıyordum ama, teorik hiç bir bilgin yoktu. «Herpes mikrobik bir hastalık mıdır?» diye sordu. Ne bileyim? «Evet» dedim. «Olmadı» diye bağırdı. «Başkasına geçer mi?» sualine de «evet» deyince büsbütün kızdı. Baktım ki, iş fena. «Efendim ben herpesi görünce tanırım, ilâç olarak ta vazelin borike veririm, başka bir şey bilmiyorum dedim, işi kestirdim. Hoca cevabımı tam kendi öğretim usulüne uygun bulduğundan mı? her nedense birden bire yumuşadı ve bana bir «iyi» notu verdi, ki bu, klinik imtihanlarında en düşük notumdur.

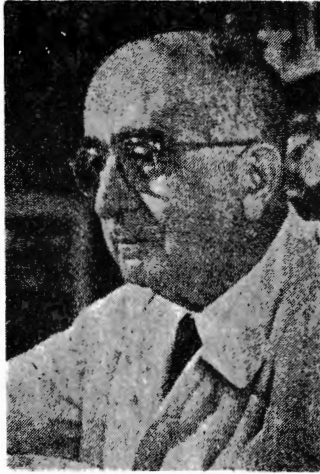
Tıbbiyede yazılı imtihan yoktu. Dereceler numara ile değil, pekiyi, iyi, oldukça iyi, sıfır şeklinde notlarla ifade edilirdi. Hoca ve mümeyyizler ayrı ayrı her talebe için birer not verir. Dört beş talebenin imtihan bitince imtihan heyeti bu notları karşılaştırarak nihai notu tespit ederlerdi. Bu işleme talebe arasında kalkül (hesap) denirdi.

Klinik imtihanlarımızı Ağustos sonunda bitirdik ve 2 Eylül 1903 te (Rumi 19 Ağustos = Padişahın tahta çıktığı gün) sınıfım üçüncüsü olarak Tabip Yüzbaşı rütbesiyle ve «Memaliki

Mahrusei Şahanede Keyfemâyeşâ (istediği gibi) icrayı tababet hak ve selâhiyetini» veren doktorluk diplomamı alarak mektepten ayrıldım.

Yazımı bitirirken gözlerimde biriken iki damla yaşı sevgili hocalarımızın aziz ruhlarına gönülden kopmuş bir armağan olarak sunuyorum.

6 Şubat 1959

Ord. Prof. Dr. Tefvik Sağlam
(1882 - 1963)

Üçler Mektebi İbtidaiye birinci senesi şakirdanından Ali Efendi ikinci derece Zikri Cemile nail olmuştur (*).

15 Mayıs 304
(28 Mayıs 1887)

(*) Bkz. Sayfa 5

کتابخانه سید نور علی خانی شیرازی

روز دوشنبه
روز دهم
۱۳۱۲

روز دوشنبه
روز دهم
۱۳۱۲

با ازار زنده حضرت بادشاهی اكمال تحصیل و عملیات ختمه ، سه روز از تاریخ
 روز دوشنبه قدر کفایت سیر بر بیان ختمه خاتمه دوام ایراد طبیب معاولی و نظایر
 بر زبانهای فتوحی حدیثی و غیره سلام اقدی امرایه جراحیه اداخلیه ، اعصابیه ، نسایه
 و دردی ، از نبه و غیره ، جلده و اقربیه ، با قریب لوزی ، تسبیح مرضی ، انساج
 طبیعی ، تشخیص و زادی الکتریکی ، اما بسیار قوت عمل و نظری انسانند
 انسابی ملکه و مهارت بر این یکی ، گوی با مخصوص سینه و از روز بعد سینه

فصل در روش تدریس و غیره
 Die folgende Methode wird zum wissenschaftlichen Zweck und wird
 beschrieben. Nach dem Vorwissen der einzelnen Bestandtheile
 wird sowohl an Körper auf einem bestimmten Stoffe auf einen
 bestimmten Untersuchungsgegenstand, wie z. B. physikalische
 und chemische Untersuchungen, beschrieben.

امین و قطره تصفیة

اعطا شدی ، امین و قطره تصفیة

کتابخانه سید نور علی خانی شیرازی
 کتابخانه سید نور علی خانی شیرازی
 شیراز

Üçler mektebinden aldığı Zikri Cemil

Diploma Numarası (*)

«2001»

Darül-ulumül-hikmiyye olan Mektebi Tıbbiyyei Şahanenin işbu se-
nei dersiyesi hitamında mün'akid meclisi imtihanı umumide ve Velinimetü
âlem ve Sebebi asayışı nev'i İbeni Âdem Şevketlû, Azametlû Padişahı bu
Ali sıyret ve Şehinşahı Felaton Fikrî Efendimiz Hazretlerinin huzuru
lâmiinnuru mülâkânelerinde bilcümle vüzerai izâm ve vükelayı faham
kâzır oldukları halde ulumu tıbbiye ve cerrahiyyenin devrei dersiyesine
tamamen ve muntazaman müdâvemet etmiş olan yirmi iki yaşında Sul-
tanahmetli Ali Tefvîk Salim Efendi yedinde bulunan şehadetnameler
mucibince fünunu tıbbiyeden ilmüttabiyyat ve fenni saydalani ve fenni
cerrahii sağır ve fisiyolocya ve mebhâsül emraz ve müfredatı tıbbiye ve
hıfzısıhha ve ilmül emrazül dahiliye ve hariciye ve tıbbî kanunî ve teşrihi
marazi ve ameliyatı cerrahiye ve fenni kübale ve bakteriyoloji ve usulü
seririyyei tıbbiye ve cerrahiye ve cildiye ve kehhâliye fenlerinde kendu-
ye irad olunan mesaili alenen halledup cevabı şâfiyesini vermiş talim
ve tedrise iktiza eden dört adet meclis imtihanlarında izharı meharet
etmiş olduğundan mahzâ tarafı bahirüşşerefi mülûkânedeki Darül-ulumül-
hikmiyyeye bildiriğ ve erzan buyurulan ruhsatı hümayunları mucibince
biz ki mektebi mezkûrun Nâzır ve Mualliminiyiz bervechi meşruh mu-
maileyhin ese'ilei gavamızı tıbbiye ve cerrahiyede izharı hazakat ve li-
yakat eylediğince binaen ulumu tıbbiyede ve cerrahiyede Doktor tâbir
olunan üstad ve muallim rütbesi unvanını kâffei imtiyazatiyle beraber
mumaileyhe bittebliğ memaliliki mahrusetülmesaliki şahanede keyfe mâ
yeşâ icrayı fünunu tıbbiye ve cerrahiye eylesine ruhsatı kâmile verdiği-
mizi havi bâlâsı tuğrayı garrayı şahane ile müveşşah ve cümlemizin mü-
hür ve imzalarımız ile mumzâ işbu icazetname imlâ ve yedi mumaileyhe
itâ olunmuştur.

24 Cemaziyelâhr 321 ve 3 Eylül 1319

Nazırı Mektebi

Tıbbiyyei Şahane

Esseyid Ali Rıza

bin Ömer

(mühür)

Nazırı Ders

Mahmut Hakkı

(mühür)

Ser kâtip

Kâzım

(mühür)

(*) Diploma üzerindeki eski harflerle yazılan bu bölümün altında aynı
metin Fransızca olarak mevcuttur.

Derecei Ehliyet
Aliyyülâlâ
Sehr gut (*)

Ba İradei Seniyyei Hazreti Padişahî ikmâli tahsil ve ameliyat zımında 24 Teşrinievvel 1320 tarihinden bugüne kadar Gülhane Seririyat Hastanesine devam eden Tabib Muavinlerinden Nakilbedli Yüzbaşı Fütüvvetlû Ali Tefvik Salim Efendi emrazı cerrahiye, dahîliye, asabiye, nisaiye ve velâdiye, üzniye ve hançereviye, cildiye, bakteryoloji, teşrihi marazî, ensacı tabîf, teşhis ve tedavi elektriki, dasaj fûnununun ameli ve nazari aksamından iktisabı meleke ve mümarese peyda eylediği gibi bahusus seririyat ve emrazı dahiliye kimyayı fizyolojide iktidar ve liyakat ibraz eylemiş mukdim ve gayyur bir tabib olduğunu müş'ir işbu bir kıt'a tasdikname ita kılındı.

(1 Cemaziel âhır 1322 ve 1 Ağustos 1320) (14 Ağustos 1904)

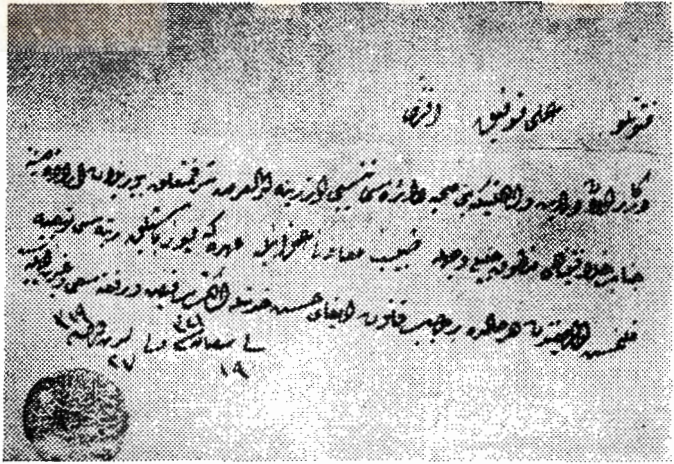
Mektebi Fûnunu Tıbbiyei Şahane Müfettişi ve Gülhane Seririyat Hastanesi Tabibi Evvel ve Müdiri.

(Doktor Deycke)
(Mühür)

(*) O. dönemde Gülhanedeki kuvvetli Alman etkisi diploma üzerinde mezuniyet derecesini gösteren yazıda ve alt taraftaki Almanca açıklamalarda görülmektedir. Fransız etkisi ise Tıbbiyede hâkimdir, zaten diplomadaki yarım sayfa da Fransızcadır. T. Sağlam bu maktaya metin içinde özellikle dikkati çekmiştir (Bkz. sf., 96, 100).

Gülhane Staj Vesikam

Tabib Yüzbaşılık Berâtum

Fütüvvetlû Ali Tefvik Efendi

Derkâr olan dirayet ve ehliyetine mebni Sıhhiye Dairesi tensibi üzerine ledel arz şeref müteallik buyurulan İradei Seniyyei Hazreti Hilafetpenahi mentuku celili veçhile Tabip Muavini unvaniyle uhdene Yüzbaşılık rütbesi tevcih kılınmış olduğundan her halde ber mucibi kanun ifayı hüsnü hizmele iktisabı feyz ve rif'ate sa'y ve gayret eylesin.

19 Şaban 321 ve 27 Teşrinevvel 319

Mehemmet Rıza
bin Mustafa
Seraskeri Asakiri
Şahane
Mühür

